

А. М. Волошук
Х. П. Ярмакі
О. В. Ковальова

**ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖБИ
ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ МІЛІЦІЇ
ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ
НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї**

Монографія

ОДЕСА
ОДУВС
2013

УДК 316.356.2
ББК 60.5 (4 Укр)
В686

Рецензенти:

Берлач А. І. – професор кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор;

Тарасенко В. Є. – провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії ОДУВС, д.ю.н., доцент;

Кузьмич Р. П. – начальник відділу ДІМ УГБ ГУМВС України в Одеській області, підполковник міліції.

Волощук А. М.

В686 Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : моногр. / А. М. Волощук, Х. П. Ярмачі, О.В. Ковальова — Одеса : ОДУВС, 2013. — 218 с.

Аналізуються і розкриваються сутність та види насильства в сім'ї, правові заходи попередження насильства в сім'ї в Україні, правовий статус органів, уповноважених здійснювати попередження насильства в сім'ї, міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї, правова основа діяльності та роль служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї, форми і методи попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції, їх взаємодія з іншими органами, установами, організаціями щодо протидії насильству в сім'ї.

Монографія орієнтована на науковців, викладачів, курсантів і студентів вищих закладів освіти, практичних працівників правоохоронних органів, а також всіх, хто цікавиться проблемою насильства в сім'ї.

УДК 316.356.2
ББК 60.5 (4 Укр)

© Волощук А. М., Ярмачі Х. П.,
Ковальова О. В., 2013

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Загальні положення попередження насильства в сім'ї	6
1.1. Сутність та види насильства в сім'ї.....	6
1.2. Правові засади попередження насильства в сім'ї в Україні.....	37
1.3. Правовий статус органів, уповноважених здійснювати попередження насильства в сім'ї в Україні.....	54
1.4. Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї.....	74
Розділ 2. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї.....	96
2.1. Правова основа діяльності та роль служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї.....	96
2.2. Форми і методи попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції.....	112
2.3. Взаємодія служби дільничних інспекторів міліції з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, іншими службами і підрозділами органів внутрішніх справ щодо протидії насильству в сім'ї.....	140
2.4. Основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї.....	160
Висновки.....	174
Список використаних джерел.....	188
Додатки.....	205

ВСТУП

Низький соціально-економічний рівень життя в Україні, кризові тенденції й соціальні негаразди негативно позначаються на всіх верствах населення країни, і перш за все, на сім'ї. Насильство в сім'ї є глобальною світовою проблемою, яка останнім часом притягує до себе все більше уваги спільноти та потребує пошуків механізмів її вирішення. Актуальність проблеми протидії насильству в сім'ї не викликає сумнівів.

Відомо, що сфера побуту більш консервативна, ніж інші сфери соціального життя, а сімейні відносини менш доступні різноманітним видам соціального регулювання і контролю. Так, у ч. 1 ст. 32 Конституції України закріплено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя. Тому можливості, межі та своєчасність втручання співробітників міліції обмежені об'єктивними обставинами. Однак, Законом України "Про міліцію" до основних завдань міліції віднесено забезпечення особистої безпеки громадян, охорону громадського порядку, попередження правопорушень, участь в наданні соціальної та правової допомоги населенню. Практичне виконання цих та інших завдань безпосередньо пов'язано на місцях з діяльністю служби дільничних інспекторів міліції, які виконують найбільший обсяг профілактичних задач, що стоять перед органами внутрішніх справ, зокрема здійснюють попередження насильства в сім'ї. На жаль, сьогодні в Україні діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї є малоефективною, причинами чого в певній мірі виступає недосконалість чинного законодавства, що регулює питання протидії насильству в сім'ї та передбачає відповідальність за проступки, пов'язані з вчиненням насильства в сім'ї, а також формальний підхід до цього явища працівників ОВС, зокрема дільничних інспекторів міліції, обмежене коло їх повноважень, форм і методів впливу на осіб, які вчиняють насильство в сім'ї.

З огляду на недостатню ефективність діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї та актуальність проблеми організації попередження насильства в сім'ї необ-

хідно об'єднати зусилля науковців та практичних працівників у напрямку розв'язання цієї проблеми.

Автори не претендують на остаточне вирішення проблеми насильства в сім'ї, спрямувавши свою увагу на вдосконалення ефективності діяльності саме служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї. Для того, щоб зазначені в монографії пропозиції були в тій чи іншій мірі сприйняті наукою та реалізовані в практичній діяльності, вони повинні бути піддані подальшій та більш глибокій розробці, в тому числі за участю авторів даної монографії.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї В УКРАЇНІ

1.1. Сутність та види насильства в сім'ї

Насильство в сім'ї – це особлива міждисциплінарна сфера дослідження, вивченням якої займаються фахівці з педагогіки, психології, соціології, кримінології, кримінального права, адміністративного права та науковці інших галузей знань. На теперішній час існують три основних підходи до вивчення проблеми насильства в сім'ї: соціально-історичний (або соціально-культурний), який розглядає насильство як соціальну проблему, що виникла через домінуючу позицію чоловіка у суспільних відносинах; системний, який фокусується на походженні та формах конфлікту, вивчаючи особливості взаємодії, динаміку спілкування, процес вирішення конфліктів у сім'ї як системі, насильство у такому разі розглядається як дисфункція всієї системи, а не просто як наслідок індивідуальної психопатології одного з членів сім'ї; та індивідуально-психологічний, який передбачає пошук специфічних рис кривдника та жертви, зокрема, генетичних і біологічних аномалій, що виражаються у порушенні фізичного (наприклад, сексуальні та інші розлади) та психічного здоров'я (захворювання нервової системи, депресивні стани, перенесені психологічні травми у дитинстві), зловживанні алкоголем та пристрасті до наркотиків, аморальних вчинках, а також наслідків насильства на особистісному рівні.

Сутність (есенція) – це філософська категорія, що виражає головне, основне, визначальне в предметі, таке що зумовлене глибинними, необхідними, внутрішніми зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення. До категорії сутності мають належати такі якісні риси, без яких взагалі немає того предмета, про сутність якого йдеться. Поміж іншим сутність предмета чи явища виражається в його визначенні (дефініції). Отже, для встановлення сутності насильства в сім'ї слід перш за все сформулювати його визначення, а також дослідити його причини та види.

Насильство в сім'ї має місце у всьому світі, воно не є географічно ізольованою проблемою [1, с.3-43]. Крім того, воно існує у різних соціальних групах (незалежно від походження, положення в суспільстві, рівня доходу) та категоріях населення (незалежно від расових, культурних, релігійних, соціально-економічних аспектів, сексуальної орієнтації). Однак, не дивлячись на те, що між рівнем освіти та вчиненням насильства в сім'ї не існує прямої кореляційної залежності, вказане правопорушення найчастіше вчиняють люди малоосвічені, з низьким культурним рівнем. Це не випадково, оскільки малоосвіченим особам більш притаманні егоїстичні інстинкти, відсутність критичної оцінки власної поведінки, вузький кругозір, примітивні потреби та інтереси, культ грубої фізичної сили, зневага до морально-культурних норм, нестриманість емоцій, брутальність, безпринципність. Особи з більш високим рівнем освіти намагаються знайти інший спосіб вирішення сімейного конфлікту (примирення, розлучення та ін.) [2, с.28]. Крім того, здебільшого не відрізняються високим освітнім рівнем і жертви насильства в сім'ї. Так, серед потерпілих від насильства в сім'ї жінок вищу освіту мали лише 6%; середньо-спеціальну – 20%; середню – 24%; більшість (32%) – неповну середню освіту, а 18% жертв мали лише початкову освіту [3, с.165].

Про розповсюдженість насильства в сім'ї серед всіх верств населення свідчить і той факт, що сім'ї деяких працівників правоохоронних органів, які насамперед повинні протидіяти проявам насильства в сім'ї, також потерпають від нього. Так, за матеріалами досліджень, які проводилися на кафедрі юридичної психології Національної академії внутрішніх справ України, було встановлено, що на сьогодні проблеми у сімейно-побутовій сфері мають 64% співробітників органів внутрішніх справ [4, с.39].

Світовою громадськістю насильство визнано однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Без подолання цього соціально-небезпечного явища неможливо створити умови для самореалізації людини, розвитку паритетної демократії, реалізації принципів рівних прав і можливостей кожного громадянина. Як і для багатьох інших країн світу, ця проблема є досить гострою й для України. З 2001 року Україна визнає існування проблеми насильства в сім'ї, але масова свідомість не сприймає насильство в сім'ї як пробле-

му, що потребує негайного вирішення, протидія якій повинна стати одним з пріоритетів державної політики. Загальновідомо, що в сім'ї закладаються основи буття людини, її духовні, моральні, світоглядні якості, а від психологічного здоров'я родини багато в чому залежить моральний стан суспільства. Поширення проявів насильства в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в родині та спричиняють сімейне неблагополуччя, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Насильницькі дії з боку членів власної родини завдають серйознішу психологічну та фізичну шкоду, ніж аналогічні діяння з боку сторонніх осіб. Вони порушують основний принцип життєдіяльності родини - безпечне та комфортне існування будь-якого її члена [5].

Більшість досліджень, присвячених проблемі насильства в сім'ї, розглядають в якості жертв лише жінок та дітей, оскільки саме дані категорії осіб складають переважну більшість жертв насильства в сім'ї (близько 90%). Проте, не слід забувати, що жертвами насильства в сім'ї стають і чоловіки. Однак, дана категорія випадків насильства в сім'ї характеризується більшою латентністю, ніж у випадку вчинення насильства щодо жінок та дітей, адже для чоловіка зізнатись в тому, що він став жертвою насильства у власній сім'ї, прирівнює до того, що він визнає свою слабкість та безпорадність. А як може чоловік визнати це, якщо з дитинства його виховували з думкою, що "чоловіки не плачуть", тобто чоловікам не дозволено проявляти свою слабкість. Приділяючи увагу лише попередженню та припиненню насильства в сім'ї щодо жінок та дітей, можна дочекатись збільшення рівня випадків насильства в сім'ї по відношенню до чоловіків. Як відомо, мудрий керівник віддасть перевагу попередженню соціально-негативного явища, ніж його ліквідації.

Згідно з оцінками Світового Банку в індустріально розвинутих країнах у загальному показнику смертності жінок у віці від 15 до 44 років 19% припадає на насильство в сім'ї. Це означає, що кожна п'ята жінка, яка помирає в цьому віці, помирає саме внаслідок травм і хвороб, що спричинені актами насильства (в тому числі від проявів насильства та агресивності з боку знайомих та членів родини). Члени неурядових організацій та співробітники міліції, яких опитала "Міжнародна амністія" (міжнародна правозахисна організація) в вересні 2006 року, вва-

жають, що жертвами насильства в сім'ї є від 50 до 70% українських жінок [6]. Соціологічні опитування Національної академії наук України свідчать: 68% жінок в нашій країні страждають від насильства в сім'ї, 20% з них зазнають насильство постійно.

Ряд українських неурядових жіночих організацій проводять систематично комплексні дослідження з проблеми насильства в сім'ї. Отримані дані вказують на розповсюдженість проблеми. Неможливо не визнати, що сьогодні повної та відбиваючої реальності статистики про масштаби та частоту випадків насильства в сім'ї не існує ні в країні, ні в окремих регіонах за досить зрозумілими причинами: замкненість сім'ї як системи; взаємозв'язок жертв та насильників; відсутність доступу в сім'ю для соціальних працівників; недостатність інформації з медичних закладів та правоохоронних органів, що не дозволяє робити висновки про поширеність даного явища. Одночасно існують фактори, які створюють перепони для звернення реальних чи потенційних жертв в міліцію. Це обґрунтована занепокоєність жертв, що кривдник не буде затриманий, недовіра до правової системи, небажання відкривати свою таємницю суспільству та багато іншого. Таким чином, можна стверджувати, що насильство в сім'ї характеризується високим ступенем латентності.

Відповідно до інформації Департаменту громадської безпеки МВС України за 2012 рік до міліції надійшло 138 тис. звернень щодо насильства в сім'ї; складено 102 тис. протоколів про адміністративні правопорушення за фактом насильства в сім'ї; винесено понад 88 тис. офіційних попереджень, 5 тис. – захисних приписів; понад 2 тис. осіб, що вчинили насильство в сім'ї, були направлені на проходження корекційної програми. В свою чергу за даними статистики структурних підрозділів у справах сім'ї, молоді та спорту місцевих державних адміністрацій, протягом 2012 року до них надійшло 110002 звернень з питань насильства в сім'ї, з них стосовно жінок - 93402, чоловіків - 15902, дітей – 708.

Зростання кількості осіб, поставлених на профілактичний облік, свідчить про зростання поінформованості населення про можливості розв'язання проблеми, а також збільшення уваги до зазначеного явища з боку правоохоронних органів. Але, поряд з цим, більшість громадян продовжують приховувати проблему через особисті мотиви та

недовіру до правоохоронців, які, в свою чергу, інколи відмовляють у реєстрації звернень з приводу насильства в сім'ї [7, с.75]. Так, ще й досі мають місце відмови у реєстрації звернень з приводу насильства в сім'ї. Крім того, жінки-жертви насильства нерідко не звертаються по допомогу через особисті мотиви. Серед них: вплив гендерних стереотипів, відчуття провини за скоєні у родині вчинки, сором за оприлюднення фактів насильства тощо [8, с.49]. Є і такі, що притримуються точки зору “б'є – значить любить”. Люди мають можливості впливати на своє майбутнє, однак, лише деякі реалізують свою здатність обирати своє майбутнє та впливати на нього. Необхідно пам'ятати, що насильство в сім'ї – це порушення перш за все прав людини, воно є не “приватною” проблемою сім'ї, а питанням, що потребує вирішення на державному рівні, адже негативні наслідки цього явища торкаються всього суспільства.

Генезис насильства в сім'ї має глибокі корені. І в Україні, і в закордонних країнах держава або санкціонувала застосування насильства в сім'ї чи інших сферах життєдіяльності людини, або просто не заперечувала проти звичаїв та традицій, що встановились в цій сфері. На сьогоднішній день відбуваються процеси зміни стереотипів щодо привілейованого становища чоловіків по відношенню до жінок в суспільстві, зокрема, в сім'ї. Однак, процес зміни соціальних стереотипів займає багато часу і не завжди є достатнім для вирішення ситуації в житті окремої особистості. Тому держава повинна застосовувати усі можливі заходи та засоби для вирішення проблеми насильства в сучасній сім'ї.

В Радянському Союзі насильству в сім'ї не приділялась належна увага з боку держави. Даною проблемою переважно займались кримінологи при вивченні сімейно-побутових злочинів [9; 10; 11]. Насильство в сім'ї не могло стати соціальною проблемою в країні, де в кримінально-правовій доктрині пріоритетними об'єктами захисту були державні інтереси та державна власність.

Причиною такого стану не розробленості цієї проблеми, на думку Крижанівського О.Ф., є “ідеологічні питання” щодо “радянської сім'ї”, як найпередовішої і найкращої у світі, що виключало навіть найменше припущення, що в ній можливе якесь насильство [12, с.95].

Думко Ф.К. вважає, що однією з причин, що не давала можливості досліджувати феномени сімейного насильства є поняття “приватне життя особистості”, яке, на жаль, так само виключене з поля зору наукового пізнання, яке слугувало своєрідним “табу” щодо втручання в сімейні відносини [13, с.35].

Приватне життя розглядається вченими (Ануфрієва Р.А., Кангін Ю., Косаревська О.В., Седов Л., Сохань Л.В. та ін.) як феномен, що відбиває загальні соціальні цінності і норми, є відносно “автономною специфічною сферою буття людини зі своїми нормами, цінностями, пріоритетами, соціально-психологічною сутністю” [12, с.86].

З розпадом Радянського Союзу з’явився ряд факторів, що сприяли зростанню та більш інтенсивному прояву агресивності та жорстокості: втрата попередніх соціальних орієнтирів та конфлікт життєвих цінностей, невпевненість в майбутньому, нестабільність соціально-економічної ситуації, зниження рівня життя, а також необхідність приймати нестандартні рішення. В ті часи відбувалось становлення України як самостійної держави, вирішувалось багато державних проблем. Тільки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.ст. суспільство та держава звернули увагу на наявність проблеми насильства в сім’ї. Значну роль в цьому, звісно, відіграла міжнародна спільнота.

Виокремлення насильства в сім’ї в самостійну соціальну проблему – тільки перший крок, спрямований на її вирішення. На цьому шляху багато перепон. Це і відсутність чітких визначень, теоретичної бази, наукової основи; і відсутність повної інформації про ступінь розповсюдженості даного явища, про його причини та умови; відсутність закону, що забезпечує захист жертв насильства в сім’ї; судова і правоохоронна практика, що не визнає проблему насильства в сім’ї; високий ступінь латентності даного явища: як об’єктивної, обумовленої тим, що про факти насильства в сім’ї не надходять заяви в правоохоронні органи, так і суб’єктивної, обумовленої приховуванням фактів насильства в сім’ї правоохоронними органами [14, с.285-318].

Розглядаючи будь-яке соціально-негативне явище, відшукуючи ефективні форми та методи протидії йому, перш за все, необхідно встановити фактори та причини даного явища. Саме ліквідація факторів та причин соціально-негативного явища є гарантією ефективної йому протидії і навіть його викоренення.

Головкін Б.М., на наш погляд, вдало поділяє систему детермінант сімейно-побутової злочинності на три рівні залежно від ступеня впливу на злочинну мотивацію окремих правопорушників. Так, на макро-рівні (суспільство в цілому) сукупність явищ, що обумовлюють злочинність, слід називати факторами сімейно-побутової злочинності. На мікрорівні (окремих соціальних груп) систему детермінант ми називаємо причинним комплексом, а на індивідуальному (окремих осіб) – безпосередніми причинами й умовами конкретної злочинної поведінки. Між наведеними рівнями детермінант існують різні за змістом причинно-наслідкові зв'язки [15, с.146].

Бова А.А. виокремлює наступні групи факторів, які обумовлюють насильство в сім'ї: демографічні характеристики, умови життя та соціальний статус, стан психічного та фізичного здоров'я, рівень соціальної підтримки, недоліки соціально-психологічної комунікації (різні ціннісні орієнтації, розбіжність емоційних станів), зловживання алкоголем та наркотиками [16, с.24].

Слід погодитись з думкою Берковця Л., який вважає, що на прояв агресії та насильства в сім'ї великий вплив здійснюють соціальні фактори, особливо соціальні норми і цінності, погляди на те, хто з подружжя повинен займати головне місце в сім'ї і як він може відповідним чином реалізувати свою владу. Він зазначає, що фактично, в даному випадку, проблема в підпорядкованості жінок, а її вирішення в боротьбі з цим явищем [14, с.289].

Гончарова Н.І. також визначає серед факторів, що впливають на рівень насильства в сім'ї, існування на рівні суспільної свідомості певних стереотипів дії, поведінки, позитивних і негативних оцінок цієї поведінки. На думку автора, ці стереотипи складають основу ментальності народу і поширюються як традиційним, так і нетрадиційним шляхом (за допомогою засобів масової інформації). Такі стереотипи “живуть” набагато довше, аніж умови, що спричинили їх появу, тоді вони стають причиною сімейних конфліктів [17, с.40]. Так, збереження стереотипу патріархальної сім'ї з традиційним розподілом ролей за статевовіковою ознакою в сучасному суспільстві не лише ставить всіх членів сім'ї в залежність від чоловіка, а й подвоює навантаження на жінку, на яку за традицією покладаються турботи про дітей і домашнє господарство, але яка має ще й працювати, на яку до того ж поклада-

ють відповідальність за збереження сім'ї. За словами Гончарової Н.І., такий “перекіс” у сімейних відносинах призводить до конфліктів, коли чоловік, який не має інших засобів підтримання своєї влади, вдається до фізичного чи сексуального насильства, а жінка, у свою чергу, використовує методи фізичного чи психологічного насильства відносно дітей [17, с.40].

Необхідно зазначити, що певну роль в становленні стереотипу про домінуюче становище чоловіка над жінкою в сімейному житті відіграє релігія. Святі писання майже всіх основних релігій світу містять ряд місць, в яких чітко стверджується, що чоловіки повинні мати перевагу над жінками у суспільстві. Ці місця на протязі історії використовувалися для виправдання і посилення підлеглого статусу жінок. Багато релігій терпимо ставляться до домінування чоловіків над жінками, а деякі з них фактично заохочують фізичне покарання жінок та дітей. Релігійні інституції історично сприяли існуванню суспільних і правових структур, установок і цінностей, які стверджують владу чоловіка. Наприклад, в Новому Завіті містяться такі твердження: “чоловік...образ і слава Бога, а жінка – чоловікові слава. Бо чоловік не походить від жінки, але жінка від чоловіка. Не створений бо чоловік ради жінки, але жінка ради чоловіка” (Перше Послання Святого Апостола Павла до Коринтян, глава 11, 7-9); “дружини, – коріться своїм чоловікам, як Господові, – бо чоловік – голова дружини, як і Христос – Голова Церкви... Як кориться Церква Христові, так і дружини своїм чоловікам у всьому” (Послання Святого Апостола Павла до Ефесян, глава 5, 22-24). В Корані також міститься подібне твердження: “чоловік призначений стражем над жінкою... і добродетельні жінки є покірними... Дорікай тим з них, з боку яких ти наражаєшся на непокору... і карай їх” (Аль-Ніса, 4-35) [1, с.2 – 32-33].

Більшість релігійних норм щодо відносин між батьками та дітьми міститься у Старому Завіті у Притчах Соломонових, зокрема: 13:24 Хто шкодує різки своєї, той ненавидить сина; а хто любить, той з дитинства карає його; 19:18 Карай сина свого, доки є надія, і не обурюйся його криком; 22:15 Глупство прив'язалося до серця юнака; але виправна різка відкине гнів його від нього; 23:13-14 Не залишай юнака без покарання; якщо покараєш його різкою, він не помре. Ти покараєш його різкою, і врятуєш душу його від шеолу; 29:15 Різка і викриття

дають мудрість; але підліток, залишений без уваги, вчиняє сором матері.

Слід зазначити, що наразі деякі представники церкви посиляються на те, що норми Старого Завіту є історією, а сучасні правила поведінки закріплено у Новому Завіті, в якому проте відносинам батьків та дітей не приділено такої уваги, як у Старому; деякі зазначають, що застосовувати фізичні покарання до дітей можна лише у разі вчинення ними гріховних діянь, а не пригрішнів. З огляду на те, що велика кількість українців є віруючими, релігійні норми досить часто для них мають пріоритет над нормами права, які в свою чергу категорично забороняють застосовувати фізичні покарання дитини, отже необхідно залучати представників церкви до тлумачення норм Біблії, приведення їх та норм права у відповідність, та вироблення єдиної офіційної позиції церкви до можливості застосування фізичного покарання батьками дітей.

Таким чином, серед причин та факторів насильства в сім'ї, на наш погляд, можна виокремити соціально-культурні чинники (стереотипність уявлень щодо ролей в сім'ї та виховання дітей; високий рівень алкоголізації населення; поширення наркоманії), психологічні чинники (психічні розлади, високий рівень агресії, власний негативний досвід дитинства, низька самооцінка осіб), економічні чинники (зниження рівня життя частини населення, безробіття, соціально-побутова невлаштованість). Водночас, саме проблема насильства в сім'ї є причиною таких глобальних явищ, як безнаглядність та безпритульність дітей; зростання кількості розлучень; жебракування; втрата загальнолюдських цінностей, любові та взаєморозуміння; а також виступає однією з передумов вчинення правопорушень.

Перш ніж визначити поняття “насильство в сім'ї” необхідно дати визначення поняттям “насильство” та “члени сім'ї”.

Не дивлячись на те, що тема насильства досліджується вже давно, до сих пір не існує універсального уявлення про те, що вважати насильством. Крім того, відсутні чіткі критерії, які відокремлюють насильство від не насильства.

Тлумачний словник В. Даля визначає насильство як “принуждение, неволя, нужда, силованье, действие стеснительное, обидное, незаконное и своевольное” [18, с.46]. Велика Радянська Енциклопедія трактує

насильство як застосування різних форм примусу по відношенню до інших [19, с.297]. У “Короткому енциклопедичному довіднику з соціальної роботи” насильство визначається як “примус (дія), що здійснюється індивідом або групою для досягнення поставленої мети, і який пов’язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з загрозою такого нанесення” [20, с.287]. Згідно енциклопедії політичної думки Я. Міллера у своєму основному значенні слово “насильство” означає “завдання людям шкоди шляхом убивства, калічення чи завдання болю. Його значення може поширюватись і на загрозу завдання такої шкоди, а також на психологічну і на фізичну шкоду. Насильство можна визначати, включаючи в це поняття і нищення власності” [21]. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає насильство як застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [22, с.579]. За філософським енциклопедичним словником, насильство – це “застосування певною соціальною групою різних (аж до озброєних впливів) форм примусу стосовно інших соціальних груп з метою набуття тих чи інших прав і привілеїв” [23, с.401].

Існує і наступне визначення насильства: насильство – це умисні дії однієї або кількох осіб, що спричиняють шкоду іншій особі, порушують її права і свободи і відбуваються в умовах значної переваги сил тих, хто скоює ці дії, що унеможливорює самозахист особи, що страждає від цих дій. Важливо підкреслити, що особа, яка чинить насильство, відрізняється від того, хто чинить правовий примус, тим, що її дії не санкціоновані законами, нормативними актами, інструкціями тощо. Ця особа не уповноважена якимись державними органами на ці дії, а робить це з власної ініціативи з метою досягнення певних власних цілей. Звичайно, найголовнішою з таких цілей є встановлення домінування, контролю над поведінкою іншої особи [24, с.8-9].

В практиці соціальної роботи будь-які види примусу, контролю або жорстокого ставлення однієї людини по відношенню до іншої розглядаються як прояви насильства [25, с.24].

За словами Х. Госе-Майєра, насильство – це сила, що завдає шкоду людському життю в усіх його проявах [26, с.224]. Відомий російський філософ Гусейнов А.А. визначає насильство, виходячи з етимології

цього слова, як застосування сили, спирання на силу, дія за допомогою сили. Насильство має місце лише у взаємовідносинах між людьми, оскільки вони володіють волею. В процесі насильства одні індивіди нав'язують себе, свої цілі та норми іншим, намагаються підкорити їх собі [27, с.15]. Сидоренко О. вважає, що насильство – це “загальна психологічна, філософська, соціологічна та морально-правова категорія, сутність якої – необмежене довільне панування” [4, с.37].

На нашу думку, слід виходити з того, що насильство – категорія соціально-правова, тому обґрунтованим є визначення, запропоноване Сердюком Л.В.: насильство – це зовнішній з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на особу (чи групу осіб), який здійснюється поза або всупереч її волі і здатний спричинити їй органічну, фізіологічну або психічну травму, та обмежити свободу її волевиявлення або дій [28, с.22].

Поняття “насильство” хоч і використовується у багатьох нормативних актах, але в жодному з українських правових документів не дається визначення цього поняття. На практиці цей термін трактується юристами довільно, тобто виходячи з власного досвіду [24, с.8]. Тому примушення особи виконати чи не виконувати певні дії методом погроз, психологічного впливу, шантажу, тобто непрямими фізичними діями, може не включатись в поняття “насильство”, якщо такі дії прямо не передбачені законодавством [29, с.20].

В юридичній літературі можна виокремити два підходи до визначення насильства – широкий (абсолютний) і вузький (прагматичний), кожен з яких має свої переваги та недоліки. Прибічники “вузького” погляду на проблему під “насильством” розуміють лише фізичне насильство. Прибічники ж іншого, найбільш розповсюдженого визначення, вважають, що поняття “насильство” охоплює всі випадки застосування насильства і випадки погрози його застосування. Тобто з юридичної точки зору насильство може бути як фізичним, так і психологічним.

Очевидним є те, що відмінності, які містяться у тому чи іншому формулюванні, залежать від типу джерела, а також специфіки аудиторії, на яку воно орієнтоване. На наш погляд, насильством є будь-який умисний фізичний, сексуальний, психологічний, економічний вплив однієї особи (групи осіб) на іншу особу (групу осіб), який здійснюєть-

ся всупереч її волі у формі примушення до вчинення або до утримування від вчинення певних дій з метою підкорення своїй волі і спричиняє або містить у собі загрозу спричинення шкоди фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам.

При вивченні поняття “наси́льство в сім’ї” важливим є поняття “сім’я”, “члени сім’ї”.

Сім’я – це складне соціальне явище і тому є об’єктом дослідження багатьох суспільних наук. У відповідності до специфіки свого предмета кожна з них виокремлює і вивчає особливі сторони функціонування та розвитку сім’ї, наприклад: правознавство – шлюбно-сімейні відносини в якості об’єкта права; соціологія – як суспільний інститут, що заснований на шлюбі і виконує в суспільстві певні функції; економіка – сторони життя сім’ї як споживчого, а іноді і виробничого осередку; філософія – загальні проблеми життя людини в сім’ї.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає сім’ю як групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом [22, с.1129].

Соціологи називають сім’ю “найважливішим інститутом соціалізації підростаючих поколінь” [30, с.222], “персональним середовищем життя і розвитку дітей, підлітків та юнацтва” [30, с.223], “найменшим осередком суспільства, який репрезентує суспільство в цілому, є його мініатюрним зображенням” [30, с.224]. Рущенко І.П. розглядає сім’ю як соціальний інститут – “це сукупність норм, санкцій, зразків поведінки, що впорядковують діяльність людини у побутово-родинній сфері, врегульовують подружні, батьківські, родинні стосунки”, та як соціальну групу – “це спільність, що базується на шлюбних стосунках, кровних та родинних зв’язках; вона охоплює коло людей, які мають спільний побут, хатнє господарство (домогосподарство)” [31, с.146].

Філософи (Єрмаков І.Г., Назаренко В.І., Сагач Г.М., Сохань Л.В. та ін.) розглядають сім’ю в аспекті життєтворчості, у системі життєвих цінностей особистості. На їхню думку, сім’я — це та сфера, де людина, звільнившись від тягара державних, суспільних, виробничих справ, опиняється “у себе вдома”. Можна розслабитися, побути в колі друзів, зайнятися улюбленою справою, залишитися наодинці з собою. Водночас учені не відокремлюють сім’ю від суспільних, громадських і державних просторів людини: “При всій автономії сім’ї як особливо-

го соціального інституту, між суспільством і сім'єю як осередком, а значить, і між суспільними сторонами життя і особистим життям людини, існує тісний зв'язок" [13, с.7].

Всі галузі права виходять в основному з одного поняття сім'ї, втім не всі вони при цьому надають однакове юридичне значення ознакам сімейних відносин, які складаються. Існують різні поняття сім'ї та її складу, в залежності від предмета певної галузі права.

Житловий кодекс України (ст. 64) відносить до членів сім'ї наймача, дружину наймача, їх дітей і батьків. Членами сім'ї наймача може бути визнано і інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з наймачем і ведуть з ним спільне господарство [32].

Сімейний кодекс України (далі – СК) в ст. 3 визначає, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли чоловік та дружина у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю піклування за батьками, дітьми чи по інших поважних причинах не мешкають разом [33].

Тлумачення цієї норми означає, що сім'єю є не тільки особи, які перебувають у законно зареєстрованому шлюбі, але й особи, які проживають у фактичному шлюбі, не зареєстрованому державою. Це означає, що Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" поширює свою дію як на осіб, які перебувають у законному шлюбі, так і на осіб, що спільно проживають без такої реєстрації. Однак, деякі автори зазначають, що свої особливості має фактичне співжиття, а саме – фактично проживати можуть не лише чоловік та дружина (між якими існує гетеросексуальний зв'язок та може бути укладений шлюб), але і чоловік з чоловіком та жінка з жінкою (між якими існує гомосексуальний зв'язок і законний шлюб недопустимий). Дані категорії осіб також можуть підпадати під дію Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" [34, с.5]. Дане положення може опинитись під сумнівом, якщо звернути увагу на ч. 4 ст. 3 СК України, в якій зазначається, що сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, що не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Адже гомосексуальний зв'язок, на думку більшості громадян, суперечить моральним засадам суспільства в Україні на теперішній час, проте не

заборонений законом (однак, гомосексуальні пари позбавлені права на укладення шлюбу та усиновлення). На наш погляд, Закон України “Про попередження насильства в сім’ї” повинен поширювати свою дію і на гомосексуальні пари, оскільки створення сім’ї гомосексуальною парою без реєстрації шлюбу закону не суперечить, а ставлення суспільства до гомосексуального зв’язку неоднорідне.

Крім того, СК України (ч. 4 ст. 2) не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінником, племінницею та поміж іншими родичами за походженням. До того ж невизначеним також до 2008 року залишалось питання кваліфікації насильства, яке виникає між колишнім подружжям. Чи можна в даному випадку кваліфікувати його як насильство в сім’ї?

В 2008 році в законодавство України були внесені певні зміни, зокрема в ст.1 ЗУ «Про попередження насильства в сім’ї» з’явилося визначення членів сім’ї, точніше кажучи їх перелік. Так, члени сім’ї – це особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім’єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.

Слід звернути увагу на те, що серед цих категорій не передбачені по-перше, колишнє подружжя, по-друге, особи, які проживали однією сім’єю, але не в офіційному шлюбі не перебували тощо. Крім того, повнолітні діти зі своїми батьками вважаються членами сім’ї лише за умови їх спільного проживання. Проте на практиці дуже часто зустрічаються випадки насильницьких відносин між вказаними особами, але вони залишилися без належної уваги держави. Хоча саме тоді, коли жертва насильства в сім’ї приймає рішення піти від свого кривдника, на 75% зростає для неї ризик бути ним вбитою [35]. За законодавством України у випадках вчинення актів насильства стосовно один одного між колишнім подружжям, якщо вони розлучені, але продовжують проживати в одному помешканні, на них не поширюється законодавство про попередження насильства в сім’ї, оскільки вони не вважаються членами однієї сім’ї. Проте якщо в цій ситуації постраждалими також є спільні діти, такі дії можуть розцінюватися як насильство в сім’ї (дії одного з колишнього подружжя стосовно іншого у присутно-

сті дітей можуть бути розцінені як психологічне насильство в сім'ї, якщо воно завдало душевних страждань неповнолітній особі).

Крім того, міжнародне модельне законодавство та досвід зарубіжних країн вказують на необхідність розширення кола осіб, які відносяться до членів сім'ї за національним законодавством України [36].

ООН було розроблене в якості рекомендацій Модельне законодавство по протидії насильству в сім'ї [36]. В ньому зазначається, що в сферу дії закону по протидії насильству в сім'ї повинні бути включені наступні категорії відносин: подружжя; партнери, які мешкають разом; колишнє подружжя чи партнери; особи, що знаходяться в співпроживанні, в тому числі ті з них, хто не мешкає в тому самому домі; родичі; домашні робітниці та члени їх сімей. Таким чином, рекомендації ООН у вигляді Модельного законодавства передбачають максимальне розширення кола відносин, що підлягають регулюванню законодавством по протидії насильству в сім'ї. Крім того, спеціально підкреслено, що держави не повинні допускати, щоб релігійні чи культурні звичаї або ознаки громадянства перешкоджали захисту осіб, які постраждали від насильницьких дій в сім'ї [37, с.200-201]. Згідно цих же рекомендацій як “насильство в сім'ї” повинні розглядатись всі насильницькі дії фізичного, психологічного і сексуального характеру щодо жінок, які здійснені на підставі статевої ознаки, особою чи особами, які пов'язані з ними сімейними чи близькими відносинами: тяжкі фізичні побої; викрадання; залякування; примус; переслідування; вербальні образи та погрози; насильницьке чи незаконне вторгнення в житло; підпалювання, знищення власності; сексуальне насильство; зґвалтування в шлюбі; насильство, пов'язане з приданим та викупом нареченої; каліцтво геніталій; насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію; насильство щодо домашніх робітниць, а також спроби здійснити такі дії [36]. На жаль, ООН в Модельному законодавстві по протидії насильству в сім'ї передбачає в якості жертв насильства в сім'ї лише жінок, ігноруючи чоловіків, дітей та осіб похилого віку.

У рекомендаціях брошури “Практичні методи надання допомоги жертвам насильства” (за програмою правових ініціатив для країн Центральної та Східної Європи Американської асоціації юристів) зазначено, що насильство в сім'ї є реальною дією або погрозою фізич-

ного, сексуального, психологічного чи економічного характеру з боку однієї особи стосовно іншої, з якою ця особа має або мала інтимні або інші значущі стосунки [2, с.11].

Майже ідентично визначено насильство в сім'ї в Громадській програмі запобігання насильству в сім'ї, яка здійснювалася Проектом “Гармонія”. Відповідно до даної програми насильство в сім'ї – це реальна дія чи погроза фізичної, сексуальної, психологічної або економічної образи й насильства з боку однієї особи щодо іншої, з якою особа має або мала інтимні чи інші значущі стосунки [38, с.7].

В законі Киргизької Республіки “Про соціально-правовий захист від насильства в сім'ї” від 31 січня 2003 року, дається визначення сім'ї як осіб, які знаходяться між собою в шлюбі, родинних зв'язках, мешкають разом. До того ж дія даного закону розповсюджується на сім'ю, яка заснована на шлюбі, не зареєстрованому в органах запису актів громадянського стану (в фактичному шлюбі); на осіб, які вступили в сімейні відносини в результаті усиновлення, встановлення опіки та піклування при проживанні опікунів та піклувальників з підопічними разом, влаштування дітей в родину на виховання в порядку, встановленому законодавством Киргизької Республіки; а також на осіб, які є членами сім'ї, яка заснована на шлюбі, якщо вони продовжують проживати разом після розірвання шлюбу, і на родичів, які проживають разом на правах членів сім'ї [39].

В Законі Республіки Молдова “Про попередження та припинення насильства в сім'ї” від 01.03.2007 року також зазначається, що дія закону розповсюджується на осіб, які продовжують проживати разом і після розлучення [40].

В Акті про захист від насильства в сім'ї від 2005 року в Болгарії також передбачено, що захисту, згідно з цим Актом, може шукати будь-яка особа, яка потерпіла від насильства в сім'ї, завданого фактичним або колишнім подружжям; особою, з якою він/вона є чи перебували у фактичному подружньому співжитті; особою, яка стала батьком її дитини; предком; нащадком; братом чи сестрою; родичем по шлюбу до другого коліна; опікуном, названим батьком чи матір'ю [41, с.43].

Акт по боротьбі з насильством в сім'ї в штаті Іллінойс захищає жертв насильства в сім'ї від насильників, які є кровними родичами чи подружжям; поділяють чи раніше поділяли сумісне майно; мають спі-

льних дітей; мають чи мали кровні родинні стосунки через дітей; зустрічаються чи заручені; повнолітніми недієздатними чи обмежено дієздатними, які зазнають насильство з боку членів сім'ї чи опікунів [42, с.2].

Крім того, дослідження показують, що при розірванні жертвою відносин насильство часто зростає. Національна статистика по кримінальним злочинам свідчить, що майже в 75% випадках застосування насильства партнери були в розлученні чи мешкали окремо [29, с.14]. Необхідно зазначити, що відносини між подружжям, яке розлучилось, залишаються складними, вони багато в чому змінюються, але часто не зникають. Не дивлячись на розірвання шлюбних відносин в правовому сенсі, між особами може продовжуватись їх особистісний зв'язок, наприклад, через дітей, родичів. Доречним, на наш погляд, є твердження Шакіної В.О. про те, що “формально сім'я існує до розірвання шлюбу, а соціологічно – до тих пір, доки, не дивлячись на розірвання шлюбу, подружні відносини (чи спогади про них) продовжують залишатись суспільно важливим фактором в житті людини” [43, с.42].

Отже, з огляду на міжнародний досвід, ми вважаємо, що насильством в сім'ї можна вважати і насильство у відносинах колишнього подружжя, не залежно від того, чи продовжує воно мешкати разом.

Таким чином, на наш погляд, доцільним було б доповнити поняття «члени сім'ї» в ст. 1 Закону України “Про попередження насильства в сім'ї” категоріями осіб, яких можна вважати членами сім'ї при кваліфікації насильства в сім'ї незалежно від того, чи проживають вони разом, до яких віднести: подружжя та партнерів, які за взаємною згодою мають тривалі (більше 1 року) інтимні стосунки; колишнє подружжя та колишніх партнерів; батьків (мати, батько) та їх дитину (дітей), в тому числі тих, які є повнолітніми; діда (бабусю) і онука (онуку); братів та сестер. Однак, в такому разі доречно вести мову не про «насильство в сім'ї», а про «домашнє насильство».

Об'єктом насильства в сім'ї можуть бути різні члени сім'ї. Виходячи з цього, виділяють наступні види насильства в сім'ї: насильство у відносинах подружжя або осіб, які мають чи мали регулярні інтимні стосунки; насильство з боку батьків щодо неповнолітніх дітей; насильство з боку дітей щодо батьків; насильницькі стосунки між дітьми в

одній сім'ї; насильство між іншими членами сім'ї. Розглянемо кожен з наведених типів насильства в сім'ї більш докладніше.

Насильство у відносинах подружжя (чоловік - дружина) або осіб, які мають чи мали регулярні інтимні стосунки. Характеризуючи даний тип насильства в сім'ї, ми виходимо з того, що в переважній більшості випадків жертвою насильства в сім'ї стає жінка. За даними Інституту соціологічних досліджень Національної академії наук України 68% жінок в Україні зазнають знущання в родині, у тому числі, як правило, кожна десята дівчина в Україні зазнала насильства. Згідно з цими даними майже 60% жінок, що страждають від фізичного насильства в родині, піддаються і сексуальному насильству. Лише 2% з них починають судові процеси [7, с.76].

Жінки, які піддавалися насильству, можуть мати наступні загальні характеристики: низька самооцінка та дуже традиційні уявлення про родину, про роль жінки в родині й суспільстві, віра у “жіноче призначення”. Вони беруть на себе відповідальність за дії кривдника; страждають від почуття провини; упевнені в тому, що ніхто не може допомогти їм у вирішенні проблеми насильства в сім'ї тощо. В умовах тривалого насильства у жінки включаються психологічні захисні механізми. Вона зменшує значення насильства або взагалі перестає насильство визнавати саме насильством, переконує себе, що в неї ситуація не найгірша. Кінцевим результатом є деградація особистості жінки, зниження її соціальної активності, ізоляція. У пошуках виходу вона може вдасться до самогубства або вбити свого кривдника. Так, багато з жінок, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі за вбивство своїх чоловіків, тривалий час самі були жертвами насильства з їх боку.

Результати Загальнонаціонального дослідження в США 1975 року свідчать, що насильство щодо жінок в більшості випадків мало місце там, де була присутня економічна та/чи психологічна залежність жінки від чоловіка. Цікавим є дослідження насильства в подружжі, яке було проведене в США в 1985 році. В ньому порівнювався рівень застосування насильства для зареєстрованих та незареєстрованих пар, і було встановлено, що останні відрізнялись більшою конфліктністю та агресивністю. Це дослідження проводилось для перевірки думки про те, що свідоцтво про шлюб, частіше всього, одночасно є і свідоцтвом

на право жорстокого поводження з дружиною. Однак, результати дослідження вказують на те, що свідоцтво про укладення шлюбу створює більше підстав для досягнення компромісу [14, с.297].

Слід підкреслити, що абсолютна більшість досліджень, пов'язаних з проблемою насильства в сім'ї, спрямовані на вивчення жінок-жертв насильства в сім'ї та пошук механізмів їх захисту, і практично не приділяють уваги чоловікам-жертвам насильства в сім'ї.

Батьки – неповнолітні діти. Насильство щодо неповнолітніх дітей можуть чинити як батько, так і мати. В тих випадках, коли мати сама стає жертвою насильства в сім'ї, вона може бути “передавальною ланкою”, прагнучи компенсувати своє принижене становище жертви пригніченням ще слабших – дітей [24, с.10]. Дослідження показали, що діти, які являються свідками насильства між батьками, часто страждають від різноманітних проблем з поведінкою. Крім того, вони починають вважати насильство правильним способом вирішення конфліктів, виправдовують жорстокість як спосіб завоювання поваги у стосунках, асоціюють любов із насильством. У дорослому віці у власних сім'ях люди доволі часто використовують ту модель поведінки, яку бачили у дитинстві. Насильство, як і енергія, не звідкіля не береться, і нікуди не пропадає. Якщо діти не в змозі відповісти батькам-кривдникам в силу свого віку, вони ту агресію, яка акумулювалась в них внаслідок насильства, спрямовують на зовнішній світ, зокрема, на інших дітей та на тварин. Це підтверджує тезу, що насильство в сім'ї – проблема не окремої сім'ї, а всього суспільства, і суспільство має право, і зобов'язане втручатись у ситуацію конфлікту з метою зменшення рівня правопорушень у суспільстві в цілому.

Нерідко буває важко виявити, чи мало місце в ситуації насильства в сім'ї фізичне насильство, чи справа обмежувалася психологічним або економічним насильством. Тому створення індикаторів насильства в сім'ї щодо дітей і використання їх у практичній роботі співробітників органів внутрішніх справ та соціальних працівників є дуже важливим. Є певні напрацювання в даному напрямі українських психологів, зокрема і Харківського центру жіночих досліджень, і ПРООН, і ОБСЄ.

Згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 28 березня 1991 р. про керівні принципи ООН щодо попередження злочинності

серед неповнолітніх сім'я є основною ланкою, відповідальною за первинну підготовку дітей до життя в суспільстві [44]. В Європі отримали широке розповсюдження програми сприяння виконанню батьківських обов'язків. В даних програмах особлива увага приділяється захисту дітей від усіх форм насильства, в тому числі насильницьких та принижуючих людську гідність форм дисциплінарного впливу. Вважається, що просвітництво батьків, навчання їх методам ефективного виховання дітей та підтримання дисципліни є досить дієвими засобами вдосконалення їх вмінь та навичок. Адже більшість батьків вчиняють насильство щодо дітей тому, що не знають інших методів виховання, тому, що їх самих виховували саме таким чином тощо.

За результатами огляду різних форм підтримки сім'ї запропоновано ряд моделей:

- мережева модель, що передбачає створення із різних закладів та установ місцевої мережі послуг (педіатрична допомога, центри догляду за дітьми в день і т. ін.), яка на регулярній основі займатиметься обговоренням ряду проблем, що виникають у батьків під час виховання дітей, та того, як і куди їх доцільніше спрямувати для отримання відповідної допомоги;
- модель “довідкового бюро”, яка передбачає створення одного центрального пункту, який легко упізнається, та куди батьки можуть звернутись за порадою, підтримкою чи спрямуванням на консультацію;
- модель “аванпосту”, яка передбачає надання послуг батькам в місцях, які вони регулярно відвідують: поліклініка, дитячий садок, школа, приймальня лікаря та інші.

Дослідники приходять до висновку, що найбільш ефективним підходом буде сполучення цих трьох моделей [45, с.19-20]. На наш погляд, на сьогоднішній день в Україні доцільним буде використання саме моделі “аванпосту”, оскільки вона не потребує великих витрат та спроможна забезпечити батьків відповідною допомогою у вирішенні проблем, які виникають при вихованні дітей.

Необхідно пам'ятати, що насильство по відношенню до дитини породжує в кінцевому рахунку нове насильство. Те, що людина отримує в дитинстві, те вона в подальшому й віддає суспільству, а в першу чергу своїм батькам. І тоді виникає наступний тип насильства в сім'ї,

тобто вчинення дорослими дітьми насильства по відношенню до своїх батьків.

Дорослі діти – батьки. Досить типовою є ситуація, коли діти, які виросли в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства. Однак, насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виросли в атмосфері усе-дозволеності.

Насильницькі стосунки між дітьми в одній сім'ї. Такі стосунки, як правило, виникають на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами сім'ї і можуть мати різноманітний характер: старші діти можуть чинити насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватись для насильства над одним з них.

Насильство між іншими членами сім'ї. Це насильницькі стосунки між тещею (тестем) і зятем, свекром (свекрухою) і невісткою, онуками і дідусем (бабусею) тощо.

По суті, кожний конкретний варіант насильства – самостійна проблема, яка має специфічні риси. Причини, умови, форми прояву насильства, наслідки насильницьких дій в залежності від об'єкта будуть мати свої особливості, які необхідно враховувати при здійсненні попередження насильства в сім'ї.

Перейдемо до визначення поняття “насильство в сім'ї”. Сьогодні на міжнародному рівні не існує єдиного визначення даного поняття. Залежно від мети можна виділити два підходи до його визначення: широкий, який має на меті всебічно охопити це явище, і вузький, який стосується дій, що мають ознаки злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, або правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення [24, с.10].

За визначеннями різних авторів, “насильство в сім'ї” трактується як: “взаємовідносини людей, що проживають у одній квартирі (домі), взаємовідносини між чоловіком і жінкою, між дітьми і батьками” [12, с.7]; “насильство в сім'ї є прикладом примусового контролю, який одна людина практикує над іншою” [12, с.76].

ООН визначає насильство в сім'ї як “прояв історично нерівноправного розподілу влади в стосунках між чоловіком і жінкою”.

Закон Киргизької Республіки “Про соціально-правовий захист від насильства в сім'ї” від 31 січня 2003 року визначає, що насильство в

сім'ї (сімейне насильство) – це будь-які умисні дії одного члена сім'ї відносно іншого, якщо ці дії порушують законні права та свободи члена сім'ї, спричиняють йому фізичні або психічні страждання та завдають моральної шкоди або містять загрозу фізичному або особистісному розвитку неповнолітнього члена сім'ї [39].

Американський вчений Еквіно Г.Г. визначає насильство в сім'ї як “вчинення одним із членів родини чи домашнього господарства по відношенню до іншого однієї чи кількох з означених нижче дій: спроби завдати або завдання тілесних ушкоджень; погрози неминучими тілесними ушкодженнями; примушування до статевих стосунків за допомогою сили чи погрози” [46, с.25].

Короткий енциклопедичний словник соціальної роботи визначає насильство в сім'ї як форму деструктивної взаємодії в сім'ї, що відбиває її загальне неблагополуччя і порушення в ціннісно-нормативній сфері індивідів [20]. Дане визначення є, на наш погляд, занадто загальним.

Шкарлат М. та Кустова О. визначають насильство в сім'ї як “діяльність чи бездіяльність одного з членів сім'ї, спрямовану проти інших членів сім'ї, використання існуючої чи створеної завдяки обставинам переваги сили чи влади, яка позбавляє членів сім'ї особистих прав і свобод та стає загрозою для їхнього життя і здоров'я (фізичного чи психічного), завдаючи страждань і ушкоджень” [47, с.45]. На наш погляд, в даному визначенні не врахована така обов'язкова ознака насильства в сім'ї, як умисність його вчинення, та не передбачена можливість вчинення насильства в сім'ї у формі погроз застосування дій відповідного спрямування.

Бойко О.В. пропонує визначати насильство в сім'ї як форму конфліктної взаємодії, результатом якої є навмисне нанесення одним членом сім'ї шкоди фізичному, психічному здоров'ю і економічним інтересам іншому члену сім'ї шляхом здійснення примусових дій прямого або інструментального характеру, якщо таке не зв'язане з провокуючою поведінкою постраждалого [48, с.58].

На нашу думку, насильство в сім'ї не може мати прямий кореляційний зв'язок з віктимною поведінкою жертви, оскільки в цивілізованому суспільстві кожна психічно здорова людина повинна бути здатна контролювати свої дії та відповідати за результати своєї діяльнос-

ті. До речі, однією з рекомендацій ООН та міжнародної правозахисної організації “Міжнародна амністія” була вимога викреслити поняття “віктимної поведінки” з українського законодавства [49], яка була виконана в 2008 році. Звісно, досить поширеною є думка, що жертва насильства в сім’ї своєю поведінкою може сама його і спровокувати. Такий підхід є надзвичайно шкідливим, бо він перекладає відповідальність з насильника на жертву і тим самим фактично пом’якшує відповідальність правопорушника, «виправдовує» насильство та унеможливорює протидію йому. Основною метою насильства є домінування над іншою особою та контроль її поведінки, а безпосереднім поштовхом до актів насильства є внутрішній психологічний імпульс насильника. Однак, людина має свободу волі і здатна керувати своїми вчинками, тому відповідальним за насильство завжди є сам кривдник. Тому важливо пам’ятати, що відповідальність за насильство завжди лежить на тому, хто чинить насильство і не може бути знята ніякими посиленнями на провокаційну поведінку жертви. Однак, на наш погляд, неможна повністю ігнорувати наявність віктимної поведінки та її роль у розповсюдженні насильства в сім’ї. Слід надавати допомогу особам з віктимною поведінкою, розробити та впроваджувати спеціальні корекційні програми для таких осіб. Звичайно, віктимологічна профілактика необхідна, але не можна називати віктимну поведінку жертви однією з головних причин вчинення правопорушення, а тим більше позбавляти права на захист жертв насильства в сім’ї з віктимною поведінкою.

Роменський Г.І. вважає, що “домашнє насильство – це які-небудь навмисні дії одного члена родини стосовно іншого члена, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена родини як громадянина і заподіюють шкоду його фізичному, психологічному чи моральному здоров’ю, а також розвитку дитини” [7, с.76].

Закон України “Про попередження насильства в сім’ї” визначає насильство в сім’ї як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім’ї по відношенню до іншого члена сім’ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім’ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров’ю [50]. В цьому визначенні відбиті всі основні ознаки насильства, окрім, хіба-

що, значної фізичної чи психологічної переваги насильника, але наявність такої переваги впливає з контексту. Однак, необхідно зазначити, що насильство в сім'ї може проявлятися не лише у формі дії, а й у формі бездіяльності, особливо це стосується економічного насильства (наприклад, незабезпечення потреб сім'ї за умови спроможності їх забезпечення). До того ж насильство в сім'ї може здійснюватися і у формі погроз застосування дій відповідного спрямування.

В багатьох визначеннях насильства в сім'ї однією з його обов'язкових ознак виступає циклічність, тобто наявність інцидентів насильства, які повторюються у часі, поступово частішають та «нарастають». На нашу думку, насильство в сім'ї має місце за наявності навіть однієї з насильницьких дій. Необхідно вже після першого інциденту насильства вживати усіх можливих заходів та засобів для ліквідації небезпеки, яка загрожує одному з членів сім'ї від іншого, адже своєчасна і відповідна реакція уповноважених органів та організацій збільшує вірогідність ефективної профілактики майбутнього насильства в сім'ї. Однак, слід відокремлювати випадки насильства від конфліктних ситуацій, які час від часу відбуваються у кожній сім'ї, і не завжди потребують втручання ззовні. Конфлікт передбачає певне положення членів сім'ї, які можуть про щось сперечатись та відстоювати свою думку. В ситуації ж насильства одна особа намагається впливати на іншу, використовуючи фізичну силу, соціальний статус, економічні важелі чи інші переваги. Крім того, необхідно звернути увагу на те, що для деяких сімей є прийнятною ситуація насильства, в якій жодна із сторін не відчуває себе жертвою (наприклад, в сім'ї прийнято гучно висловлюватись та лаятись один на одного, давати один одному штовханців, обом членам сім'ї можуть подобатись сексуальні контакти з жорстокістю і т. ін.). В таких випадках насильство в сім'ї відсутнє доти, доки свідками таких стосунків не є діти. Адже діти-свідки насильницьких стосунків в сім'ї, є жертвами психологічного насильства.

Вважаємо, що поняття «насильство в сім'ї» повинно містити в собі інформацію про коло осіб, поміж яких воно може відбуватися; форми, в яких може проявлятися; відбивати форму вини кривдника та шкоду, яка завдається такими діями. Таким чином, на нашу думку, насильство в сім'ї – це будь-яка умисна дія/бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії/бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного

чи економічного спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою, по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам.

Щодо форм, яких набуває насильство в сім'ї, у різних дослідників цього явища існують певні розбіжності. В міжнародних правових актах та юридичній літературі розрізняють наступні форми насильницьких дій: фізичне насильство, психічне (емоційне) насильство та сексуальне насильство. Але найчастіше виокремлюються фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство. Іноді до цього списку включають також моральне та словесне насильство.

Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” виокремлює фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство в сім'ї.

Під *фізичним насильством* в сім'ї розуміють умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності [50]. Його сутність полягає у нанесенні одним членом сім'ї іншому побоїв, тілесних ушкоджень, незалежно від їх тяжкості та наслідків. Часто фізичне насильство визначають, перераховуючи дії, які розглядають як такий вид насильства. Так, в опублікованій доповіді громадської організації “Олександра Хаус” (м. Блейн, Міннесота, США) фізичним насильством називають будь-яку насильницьку поведінку проти іншого члена сім'ї і роз'яснюють далі: “фізичне насильство може виявлятися у вигляді ляпасів по обличчю, штовханів, тупотінь ногами, подрапин, нанесення опіків, удушення, щипання, укусів, брутального хватання, ударів кулаком, ляпасів, відкидання партнера вбік або додолу, кидання в нього предметів, використання зброї”. Інші автори додають також сіпання за волосся або його виривання, позбавлення їжі або пиття, викручування рук тощо [24, с.12]. Подібні переліки, звичайно, не можуть бути вичерпними, однак необхідно намагатись при розкритті сутності того чи іншого виду насильства в сім'ї навести якомога більше конкретних дій, які можуть бути віднесені до даного виду насильства в сім'ї.

На наш погляд, до фізичного насильства також можна віднести: піддавання ризику, наприклад, коли не проявляється обережність під час керування машиною; створення фізичних перепон при спробі піти з дому; ізоляцію; залишення в небезпеці; відмову допомогти під час хвороби, поранення при вагітності; перешкоджання при спробі звернутись за медичною допомогою; позбавлення сну вночі. Бажано розробити своєрідні посібники з розкриттям сутності всіх видів насильства в сім'ї для осіб, які займаються попередженням насильства в сім'ї, в першу чергу, для правоохоронців, щоб не виникало непорозумінь при кваліфікації насильства в сім'ї.

Сексуальне насильство в сім'ї – це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї [50]. Деякі автори зазначають, що “сексуальне насильство відображається у примушуванні особи у будь-якій формі до вступу у статеві відносини без її згоди та бажання” [34, с.6]; “воно включає будь-який сексуальний акт або сексуальну поведінку, що нав'язується партнерці (партнеру) проти її (його) волі” [24, с.12]. Це може бути: нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка (партнер) знаходиться у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, або спить і не в змозі відмовити; нав'язування сексуальної близькості, коли партнерка (партнер) дає зрозуміти, що не хоче цього, або боїться відмовити; нав'язування без згоди партнерки (партнера) фізичного контакту з еrogenними зонами, іншими частинами тіла партнерки (партнера); нав'язування партнерці (партнеру) особливих видів сексуальних контактів проти її (його) волі.

Крім того, на нашу думку, до сексуального насильства можна віднести: поведінку з дружиною лише як з сексуальним об'єктом; тривала стриманість від сексу без поважних причин (в даному випадку норма моралі, що передбачає існування подружнього обов'язку), повинна перетворитись на норму права); примушення роздягатися проти волі; статеві акти з особливою жорстокістю; примушення дивитись та/чи повторювати порнографічні дії; прояв виключних ревностей.

Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричи-

няється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю [50]. Деякі автори зазначають, що психологічне насильство може проявлятися в будь-яких словесних діях з боку насильника, в результаті чого порушується честь та гідність особи, особа відчуває у зв'язку з цим емоційну невпевненість, закомплексованість, страх та моральні переживання [34, с.6].

Грабська І.А. виокремлює шість типів психологічного насильства: висловлена погроза, прихована погроза, прихована погроза щодо використання фізичного насильства, жорсткий контроль поведінки, патологічні ревності, ментальна деградація, ізоляція [51].

Психологічне насильство може мати наступні прояви: використання лайливих слів та (або) крику, образи, які спричиняють шкоду самооцінці партнерки (партнера); образливі жести або дії (наприклад, плювки в партнерку (партнера) або в її (його) напрямку), примус до принизливих дій; вияв брутальності відносно родичів або друзів партнерки (партнера), їх образи з метою принизити партнера (партнерку); спричинення шкоди домашнім тваринам, до яких партнерка (партнер) емоційно прив'язані, з метою помсти або залякування; знищення, пошкодження або приховування особистих речей партнерки (партнера) та інших предметів, які хоч і не мають великої грошової вартості, але є для неї (нього) цінними; брутальна критика дій, думок, почуттів партнерки (партнера), звинувачення її (його) в усіх проблемах; поведінки з партнеркою (партнером) як зі слугою; обмеження свободи дій і пересувань партнерки (партнера); контроль і обмеження можливостей спілкування з родичами або друзями, стеження; крайні прояви ревності.

Оригінальним є порівняння Кедовою Л.А. тактики психологічного контролю, що використовується особами, які скоюють насильство в сім'ї, з методами "промивання мозку", які застосовуються по відношенню до заручників. Вона зазначає, що "чим більш ефективно такій особі вдалося ізолювати жертву, тим сильніше вона контролює її погляди і дії" [29, с.13].

Деякі автори у психологічному насильстві виділяють вербальне та емоційне насильство. На нашу думку, даний поділ є доречним та обґрунтованим, оскільки вербальне насильство є більш серйозною фор-

мою насильства, ніж емоційне. Вербальне або словесне насильство чиниться, наприклад, тоді, коли жінці докоряють буквально за кожний вчинок, критикується особистість жінки, або її ображають брутальною лайкою. Так, Херсонський Б.Г. і Двірняк С.В., виділяють чотири рівні словесного насильства. Перший, замаскований — це критика вчинків, коли жінку чи дитину докоряють абсолютно за все, за кожен її крок, за формулою “твій вчинок поганий, ти вчинила(в) погано, тому і ти погана(ний)”. Другий рівень — критика особистості за формулою “ти погана(ний), тому і вчинки твої погані”. Наступний рівень словесного насильства — критика родини (сім’ї, роду, народу, племені, групи, статі, національності тощо), за формулою “Всі ви... такі!”. Останній рівень словесного насильства — це лайка (брудна), образа [12, с.111].

Патріція Еванс виділяє такі риси словесного насильства: словесне насильство здійснюється за зачиненими дверима; з часом словесне насильство стає більш інтенсивним, жертва зникає і адаптується до ситуації; словесне насильство різноманітне, воно може бути схованим чи явним; словесне насильство призводить до постійного знецінення насильства жертвою — ситуація сприймається як “нормальна”, “звичайна” [12, с.113]. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів – за допомогою міміки, пози, поглядів. Так, за допомогою погрозових поглядів, жестів, інтонації чоловік (жінка) може тримати жінку (чоловіка) в атмосфері страху.

Відмітимо також, що в основі всіх форм насильства в сім’ї неодмінно знаходиться психологічне насильство. Частіш за все, спочатку проявляється психологічне насильство, яке в певний момент доповнюється різними за ступенем тяжкості фізичними діями, потім воно може перерости в фізичне чи сексуальне насильство, а згодом фізичне насильство доповнюється економічним [2, с.13]. Інакше кажучи, між даними поняттями існують відношення по типу включення. Разом з тим, розгляд генезису даних форм насильства показує, що психологічне насильство є “ядром” насильства, його вихідною формою, на основі якої виникають фізичне та сексуальне насильство.

Економічне насильство в сім’ї – умисне позбавлення одним членом сім’ї іншого члена сім’ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного

здоров'я [50]. Деякі фахівці до вищеперелічених форм економічного насильства додають також спроби позбавлення одним дорослим членом сім'ї іншого можливості розпоряджатися сімейним бюджетом, мати засоби існування та права розпоряджатися ними на власний розсуд, економічний тиск на неповнолітніх дітей.

Отже, економічне насильство пов'язано з порушенням прав та інтересів члена сім'ї через позбавлення або обмеження його майнових прав. Воно включає в себе: позбавлення або обмеження одним з членів сім'ї іншого члена сім'ї можливості користуватись і розпоряджатись грошовими коштами, які він заробив, або які є їх спільною власністю; створення ситуацій, коли один з членів сім'ї вимушений просити гроші (при їх наявності) на утримання сім'ї або власні потреби; ненадання грошей на утримання дітей, невплата аліментів; дріб'язковий контроль за всіма витратами, вимога звітувати за них; демонстрація того, що домашня робота не має ніякої економічної цінності; позбавлення можливості користуватись своїм власним або спільним майном; пошкодження або знищення майна іншого.

Необхідно зазначити, що економічне насильство довести дуже складно – відсутні чіткі механізми. Дійсно, складно встановити, чи умисно позбавляє один член сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, чи просто неспроможний в належній мірі забезпечити всім необхідним родину. Крім того, немає чіткого визначення тієї самої “належної міри”.

Насильство в сім'ї часто проявляється у вигляді комбінації фізичного, сексуального, психологічного та/чи економічного насильства. Часто важко провести межу між різними видами насильства в сім'ї. Так, одні дослідники відносять позбавлення сну до психологічного насильства, інші – до фізичного. Так само, пошкодження або знищення особистих речей, нанесення шкоди домашнім тваринам або їх вбивство може, в залежності від обставин, виступати як психологічне або економічне насильство [24, с.14]. Тому, на нашу думку, доцільним буде розроблення методичних рекомендацій щодо попередження насильства в сім'ї, де необхідно навести перелік найбільш уживаних дій, що можуть бути віднесені до того чи іншого виду насильства в сім'ї.

На думку Долженкова О.Ф. та Поплавського І.Г., насильство в сім'ї, окрім побутових проявів, виступає і в інших формах, які торка-

ються інтересів злочинності і, зокрема, організованої. Автори визначають такі його форми: насильницьке використання малолітніх і неповнолітніх громадян до вчинення чи потурання у вчиненні різних злочинів; організоване нелегальне вивезення з України молодих жінок і неповнолітніх дітей у країни Західної Європи та Азії для використання їх у секс-бізнесі; вивезення малолітніх дітей для продажу за кордоном особам, які бажають їх усиновити, купівля дітей у батьків з неблагополучних сімей; спостерігається тенденція використання підлітків і юнаків з неблагополучних і малозабезпечених сімей для виконання злочинних задумів керівників злочинних організованих груп; “продаж” окремих членів сім’ї, що за якихось причин виявилася боржником, в економічне рабство (безоплатна, тяжка робота); фізичне знищення одного члена сім’ї іншим для одержання матеріальної вигоди як найвища форма насильства в сім’ї [52, с.51-52].

Незважаючи на такі успіхи в юридичній царині, сьогодні проблема насильства в сім’ї досліджена дещо односторонньо. Дослідження здебільшого присвячені проблемі насильства в сім’ї чоловіками щодо своїх дружин, психологічним особливостям жертв насильства в сім’ї, що дозволяють їх ідентифікувати, проте про психологічні особливості кривдників йдеться небагато. Незважаючи на те, що всі ситуації насильства можуть бути різними, є загальні ознаки поведінки кривдника, що можуть вказувати на можливість насильства з його боку в подальшому, і дадуть можливість ідентифікувати потенційного «кривдника» ще на етапі зустрічей, зокрема до укладання шлюбу. Тому вкрай важливо вміти розрізняти такі ознаки, щоб запобігти насильству або зупинити його. З огляду на це, доречним є розробка та введення в шкільну та вузівську програми курсів з етики сімейних стосунків та попередження насильства в сім’ї.

Сім’я зазнала багаточисельних змін на шляху до сучасного її стану в цивілізованому світі. При цьому змінювалось і насильство одного члена сім’ї над іншим, зберігаючи багатоманітність, властиву різним релігійним системам, національним, культурним та іншим традиціям, законам та моральним правилам. Однак, в сучасному суспільстві насильство прийнято кваліфікувати, як порушення основних прав та свобод людини, які закріплені національним та міжнародним законодавством, оскільки насильство в любых його проявах не сумісне з

принципами функціонування демократичного суспільства та правової держави. Проникнення насильства в життя сім'ї призводить до деконструкції моральних, гуманістичних основ сімейного виховання, до зростання дитячої безнаглядності та безпритульності, втягнення дітей до вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин, проституцію та злочинну діяльність. За таких обставин вдосконалення заходів попередження насильства в сім'ї стає важливим завданням не лише органів внутрішніх справ, а й усього суспільства.

Держава повинна ефективно реагувати на випадки насильства в сім'ї та забезпечувати повну реабілітацію тих, хто постраждав від такого насильства. Однак, з цього завдання держав не починається та цим вона не обмежується. На нашу думку, головне завдання сьогодні – це не ліквідація наслідків, а попередження насильства в сім'ї. Необхідними заходами з попередження насильства в сім'ї, насамперед, повинні бути популяризація Закону України “Про попередження насильства в сім'ї”, стимулювання як громадськості, так і органів влади та місцевого самоврядування до його більш широкого застосування, і, зрештою, підвищення рівня ознайомленості громадян з їх природними і охоронюваними законом правами та обов'язками.

Важливими напрямками реалізації зазначених заходів, на наш погляд, є: сприяння діяльності жіночих неурядових організацій; розроблення методичних рекомендацій з наведеним невичерпним переліком дій, що можуть відноситись до того чи іншого виду насильства в сім'ї, та індикаторів, які можуть свідчити, що по відношенню до особи було скоєно той чи інший вид насильства в сім'ї; сприяння суспільному усвідомленню серйозності проблеми насильства в сім'ї за допомогою її висвітлення в засобах масової інформації; корекція сімейного виховання, насамперед, заборона фізичного покарання дитини, підвищення педагогічної культури батьків; розробка науково-практичного коментарю до Закону України “Про попередження насильства в сім'ї”.

1.2. Правові засади попередження насильства в сім'ї.

Проблема насильства в сім'ї не є локальною, характерною виключно для України. Даній проблемі пріоритетну увагу приділяють уся світова спільнота та владні структури держав. Насильство в сім'ї, на думку громадськості, це “прихована епідемія світового масштабу” [2, с.85]. Міжнародна спільнота усвідомлює всю гостроту та важливість проблеми насильства в сім'ї та намагається виробити єдину систему попередження такого насильства та захисту його жертв. Однією з найважливіших складових цієї системи є відповідне правове забезпечення.

Правові засади попередження насильства в сім'ї в Україні складаються з *міжнародного* та *національного* нормативно-правового забезпечення. Міжнародна спільнота вже досить тривалий час намагається виробити ефективні засоби протидії насильству в сім'ї.

Так, в Загальній декларації прав людини, проголошеній в 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН, зазначається, що кожна людина повинна мати всі права без будь-якої різниці (стаття 2), що кожна людина має право на життя, на свободу та на особисту недоторканість (стаття 3), а також що ніхто не повинен бути підданий тортурам та жорсткому, нелюдському чи принижуючому його гідність поводженню та покаранню (стаття 5) [53].

Згідно Міжнародного пакту про політичні та громадянські права (далі – Пакт), прийнятого в 1966 році, держави, які беруть участь в даному Пакті (в їх рядах і Україна), зобов'язані забезпечити рівне для чоловіків та жінок право користування усіма громадянськими та політичними правами, які передбачені в цьому Пактові (стаття 3). Дані права передбачають право на життя (стаття 6) та повну заборону катувань та інших форм жорстокого поводження (стаття 7) [54]. Комітет з прав людини, який зобов'язаний наглядати за дотриманням Пакту державами-учасниками, тлумачить дану заборону як обов'язок держав з відповідним ступенем турботи попереджати акти насильства щодо жінок в сім'ї та в суспільстві та карати винних.

Свобода від катувань гарантована також Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поводження та покарання, прийнятою в 1948 році та ратифіко-

ваною Україною. Конвенція не обмежує визначення “катування” лише діями державних посадових осіб, а включає також дії, які були вчинені “за підбурюванням чи з мовчазної згоди державних посадових осіб, які виступають в офіційній якості” (стаття 1, п.1) [55]. Таким чином, усі види катувань, які вказані в даній статті, можуть розглядатись як насильство в сім’ї, так як насильство також завдає “сильний біль чи страждання, фізичне чи моральне”, а також може бути “нанесено умисно” з метою “покарання” чи “за будь-якою причиною, яка заснована на дискримінації будь-якого характеру”. Прикладом ситуації, коли за мовчазної згоди державних посадових осіб в Україні може бути порушена заборона на катування, є фізичне покарання дитини, за яке в нашій державі хоча і передбачена відповідальність, але дана норма не реалізується на практиці, оскільки суспільство доволі позитивно сприймає фізичне покарання дитини як один з методів її виховання.

Крім того, згідно положенням Конвенції ООН про права дитини, прийнятої в 1989 році і ратифікованої Україною в 1991 році, держави повинні прийняти всі необхідні заходи з метою “захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого звернення чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання” з боку батьків, законного опікуна чи іншої особи, яка наглядає за дитиною (стаття 19, п.1) [56].

Взагалі заборону на фізичні покарання дітей вдома ввело вже 16 країн-членів Європейського Союзу. Однак, влада Великобританії в жовтні 2007 року відхилила законопроект, який був спрямований на заборону фізичного покарання дітей батьками в сім’ї. Вони обмежились вимогою, щоб після фізичних покарань у дітей не залишалось ссадин та синців. На наш погляд, така позиція Великобританії є зрозумілою, адже в даному випадку законодавець розуміє, що прийняття норми права, яка суперечить моральним засадам суспільства, призведе до неможливості забезпечення її виконання. Що не можна правовим шляхом примусово насаджувати суспільству, яке традиційно доволі позитивно сприймає можливість застосування фізичного покарання батьками дітей, заборону на такі дії.

Досить цікавою є міжнародна практика щодо вирішення проблеми застосування батьками фізичного насильства до дітей з метою вихо-

вання. На наш погляд, доцільно звернути увагу на Справу А. проти Великобританії. Так, хлопець із Англії, який назвався А., з метою збереження анонімності, направив скаргу до Європейського суду у м. Страсбург. Він скаржився на те, що його вітчим постійно б'є його палкою. Вітчим був викликаний англійським судом, але використав на свій захист аргумент «виправданого покарання» з загального права, отже присяжні його виправдали. Під час розгляду справи у суді суддя дав присяжним наступну настанову: «Якщо одна людина умисно та невинно б'є іншу людину та завдає їй тілесних ушкоджень, якими можна вважати сінці та опухання, ця людина є винною у завданні тілесних ушкоджень. Що означає у цьому контексті слово «невинно»? Захист наводить абсолютно прийнятний аргумент, що так званий напад є просто заходом з виховання дитини з боку його батьків, у даному випадку вітчима, за умови помірності способу, інструменту та обсягу. Або, інакше кажучи, виправданим. Відповідач не повинен доводити, що це покарання було законним, це захист має довести, що воно було незаконним. Ця справа стосується не того, чи слід було карати дуже неслухняну дитину. Вона стосується того, чи були ці дії виправданими, і ви маєте це вирішити...»

У 1997 році Європейська Комісія з прав людини одноставно дійшла висновку, що права А. були порушені. Комісія передала справу до Суду, який після засідання у вересні 1998 року оприлюднив своє рішення, що покарання хлопця було «негуманним або принизливим поводженням або покаранням» всупереч ст. 3 Європейської Конвенції, і що законодавство Великобританії не забезпечило хлопцю належного захисту. Зокрема, Суд зазначив, що «обов'язок учасників відповідно до ст. 1 Конвенції полягає у забезпеченні для всіх людей в межах їх юрисдикції прав та свобод, визначених у Конвенції, що у сукупності зі статтею 3 вимагає від держав вживати заходів для того, щоб особи в межах їх юрисдикції не зазнавали тортур, негуманного або принизливого ставлення або покарання, у тому числі з боку приватних осіб. Зокрема, діти та інші вразливі категорії осіб потребують захисту з боку держави у формі ефективного запобігання таких порушень тілесної недоторканості» [57, с.160-161].

На сьогоднішній час англійські законодавці розподіляють тілесні покарання на „помірні тілесні покарання”, які здійснюються в межах

розумного покарання, та „знущання”. Так, в 2004 р. в Англії та Уельсі з’явився закон, за яким дозволені „помірні тілесні покарання”. Проте якщо у дітей після фізичного покарання залишаються сліди на тілі, то батьки можуть бути притягнені до відповідальності [58].

Слід зазначити, що в національному законодавстві підвалини правового регулювання в сфері захисту дітей від насильства заклали Конституція України та Конвенція про права дитини. Ними гарантовано основні права та свободи дітей та передбачено обов’язковість вживання заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або насильства. Крім того, прийнято ряд нормативно-правових актів у галузі охорони дитинства. Зокрема, Закон України “Про охорону дитинства” гарантує захист дітей від будь-якого насильства [59, с.102]. В розвиток положень цих актів та з метою розвитку правового захисту дітей прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів. Так, спільним наказом Державного комітету України у справах сім’ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства охорони здоров’я України № 5/34/24/11 від 16.01.2004 року затверджено Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення. В ньому визначено механізм взаємодії структурних підрозділів зазначених міністерств у попередженні жорстокого поводження з дітьми, фізичного, сексуального, психологічного, соціального насильства та наданні невідкладної допомоги дітям, які стали жертвою жорстокого поводження. У цьому нормативно-правовому акті під жорстоким поводженням з дитиною розуміються будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального, економічного та соціального насильства над дитиною в сім’ї або поза нею [60].

Заборона будь-яких видів експлуатації дитини, фізичних покарань та покарань, які принижують гідність дитини, з боку батьків або осіб, які їх замінюють, міститься також в СК України. Зокрема, відповідно до ст. 155 СК України ухилення батьків від виконання батьківських обов’язків є підставою притягнення їх до відповідальності, встановленої законом [33].

Як зазначають окремі науковці та практики, “проблеми насильства у сім’ї попри їх важливість не є пріоритетом та одним з основних показників ефективності діяльності політичної влади” та, на жаль, “сьо-

годні можна констатувати деяку декларативність законодавства, що забезпечує захист дітей від насильства” [61, с.48]. Вони пов’язують таку ситуацію з недосконалістю самих норм та відсутністю дієвих механізмів реалізації нормативних вимог. На жаль, доводиться визнавати, що багатьом дітям не вдається повідомити про насильство, яке вони зазнають в сім’ї. Тому в усіх містах України було введено “гарячу” телефонну лінію для дітей, які піддаються жорстокому поводженню з боку батьків, про існування якої слід доводити до відома дітей в кожному дитячому садочку та школі. Необхідно пам’ятати, що попередження насильства в сім’ї щодо дітей є основою профілактики вчинення ними в майбутньому правопорушень, зокрема, насильства у власній сім’ї.

Під ретельним міжнародним захистом від насильства в сім’ї, наряду з дітьми, знаходяться також і жінки. Необхідно зазначити, що питання поширення прав жінок хвилювало ООН з моменту її створення. Втім, загрозливе поширення насильства проти жінок у світі відкрито не визнавалося міжнародною спільнотою до грудня 1993 року, коли учасники Міжнародної конференції по правам людини офіційно визнали насильство по відношенню до жінок порушенням прав людини, яке вимагає рішучого та термінового втручання. В тому же році Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію про ліквідацію насильства щодо жінок (далі – Декларація), яка зазначила основні галузі прояву цього насильства та визначила практичні заходи боротьби з цим соціальним злом. Згідно Декларації насильство щодо жінок означає “будь-який акт насильства як в громадському, так і в особистому житті, скоєний з приводу статевої ознаки, який завдав чи здатен завдати фізичну чи психологічну шкоду”. Декларація підтверджує, що погроза скоєння таких дій також являється актом насильства. Останні зміни даного визначення передбачають також “позбавлення жертви економічних засобів” [62]. З огляду на тривожне зростання кількості випадків насильства проти жінок у всьому світі, Комісія з прав людини 4 березня 1994 року ухвалила рішення, яким призначався Спеціальний доповідач з питань насильства щодо жінок, включаючи причини і наслідки такого насильства. В результаті цих кроків проблемі насильства щодо жінок стало приділятися все більше уваги з боку полі-

тиків [1, с.4-5]. Відтоді насильство у сім'ї розглядається як порушення визнаних міжнародною спільнотою фундаментальних прав людини.

З огляду на глобальність проблеми насильства в сім'ї ООН розробила відповідні рекомендації у вигляді Модельного законодавства, на яке повинні орієнтуватись держави при розробці та прийнятті власних законів з вирішення проблеми насильства в сім'ї. У відповідності до рекомендацій ООН національні закони по протидії насильству в сім'ї повинні бути зорієнтовані одночасно на досягнення декількох цілей: 1) захист жертв насильства; 2) попередження подальшого насильства; 3) покарання осіб, які вчинили насильство. В рекомендаціях ООН зазначені необхідні умови досягнення цих цілей, зокрема: проведення в країні роботи по формуванню громадської думки і підвищенню рівня поінформованості населення країни в цій галузі; створення служб невідкладної допомоги жертвам різних видів насильства та їх сім'ям; просвітництво, консультування та психокорекція для кривдника, жертви та інших членів сім'ї; навчання та консультування суддів, прокурорів, поліцейських та соціальних працівників ефективним діям в ситуаціях, пов'язаних з насильством в сім'ї [36].

Таким чином, положення, важливі для правового захисту від насильства в сім'ї, закріплені на міжнародному рівні. Крім вище зазначених документів, до міжнародного законодавства щодо протидії насильству в сім'ї можна віднести: Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права; Декларацію про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок; Конвенцію про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбу; Конвенцію про охорону материнства та інші. Підписання Україною у 2011 р. Конвенції Ради Європи № 210 Про попередження та боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством [63], до якої приєднались вже 17 країн Ради Європи, сподіваємося, також матиме позитивні наслідки для реалізації державної політики з протидії насильству в сім'ї. Проте ратифікація даної Конвенції потребуватиме внесення значної кількості змін в національне законодавство.

Національне законодавство з попередження та протидії насильству в сім'ї в Україні складається з Конституції України, Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" та інших нормативно-

правових актів, які регулюють відносини щодо попередження та протидії насильству в сім'ї.

Основу їх складає Конституція України, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод і інтересів сім'ї та людини. Зокрема, Конституція України зазначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); встановлює принцип рівності кожного з подружжя у правах і обов'язках в шлюбі та сім'ї (ст.51); гарантує право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); право знати свої права та обов'язки (ст. 57) та забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина в судовому порядку (ст. 55) [64].

Занепокоєння громадськості, в першу чергу громадських організацій, з приводу проблеми насильства в сім'ї поступово знайшло відгук у законодавчої та виконавчої гілок влади. Рішучим кроком уперед було прийняття 15 листопада 2001 року Верховною Радою України Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" (далі – Закон), який вступив в дію через три місяці після його офіційного опублікування, тобто 19 березня 2002 року. В основі даного законодавчого акту лежить Модельне законодавство ООН. Цей Закон гарантує охорону прав членів сім'ї при здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї та визначає організаційно-правові основи попередження насильства в сім'ї; підстави для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї; повноваження органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, та джерела їх фінансування; спеціальні заходи попередження насильства в сім'ї; відповідальність за вчинення насильства в сім'ї [50].

Попереджувальна спрямованість Закону визначає його інноваційний характер та відображає найбільш прогресивний напрямок розвитку сучасного законодавства. У випадках, коли насильство в сім'ї усе ж таки було вчинено, члени сім'ї, які винні в цьому, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до діючого законодавства. Слід звернути увагу на те, що за загальним правилом особа вважається суб'єктом правопорушення за умов осуд-

ності та досягнення нею певного віку на момент вчинення протиправного діяння. Однак, передбачені Законом спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї не є видами юридичної відповідальності, оскільки вони – запобіжні заходи. Тому законодавець визнав за доцільне при встановленні віку застосування таких заходів враховувати не вік особи на момент вчинення насильства в сім'ї, а настання 16-річчя на момент винесення такого попередження.

Підставами для прийняття заходів з попередження насильства в сім'ї, згідно Закону, є: 1) заява про допомогу жертви насильства в сім'ї чи члена сім'ї, по відношенню до якого існує реальна загроза скоєння насильства в сім'ї; 2) висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто; 3) отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно дитини, яка є членом цієї сім'ї, чи недієздатного члена сім'ї. Заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї чи реальну загрозу його вчинення приймаються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, службою дільничних інспекторів міліції або службою кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ за місцем проживання потерпілого, які в межах своїх повноважень приймають передбачені Законом заходи з попередження насильства в сім'ї.

Слід зазначити, що КМУ у березні 2012 року розроблено та подано на розгляд до ВРУ законопроект «Про запобігання та протидію насильству в сім'ї», який потребує ще певного доопрацювання, проте має ряд досить позитивних новел у сфері попередження насильства в сім'ї. Метою і завданням цього законопроекту є удосконалення чинного законодавства України з питань попередження насильства в сім'ї, в тому числі щодо розширення кола осіб, на яких розповсюджується дія Закону, кола суб'єктів, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству та захисту дітей від насильства та жорстокого поводження з ними у сім'ї. Проте наразі даний законопроект відправлено на доопрацювання у відповідний комітет Верховної Ради України.

Комплексний характер попередження насильства в сім'ї знайшов відображення також у Концепції Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р., яка затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 травня 2012 року № 325 [65]. Згідно із цією Концепцією, Програму передбачено виконати за трьома напрямками – формування позитивного іміджу сім'ї; формування у молоді свідомого ставлення до шлюбу, народження бажаних дітей; забезпечення соціального супроводження сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, та сімей, які перебувають у зоні ризику щодо потрапляння в такі обставини, з метою збереження сім'ї, запобігання вилученню дітей із сім'ї, протидії насильству в сім'ї, надання необхідних соціальних послуг шляхом проведення ефективної превентивної роботи. Спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства транспорту та зв'язку, Міністерства внутрішніх справ та Державного департаменту з виконання покарань затверджено Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах. Передбачається спільне здійснення діагностування таких сімей, соціальне інспектування, забезпечення їх системного обліку шляхом формування відповідного банку даних, здійснення соціального супроводу сімей, а у разі необхідності представлення їх інтересів у суді [8, с.50].

Важливим етапом у реалізації принципів, закладених у Законі, стало прийняття у квітні 2003 року Кабінетом Міністрів України Постанови № 616 “Про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу”, яка визначає механізм прийняття, обліку і розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї місцевими органами у справах сім'ї, молоді та спорту та органами внутрішніх справ. Концептуально важливим є те, що затверджений Порядок передбачає залучення до розгляду таких заяв, крім представників служби дільничних інспекторів міліції, також представників управлінь або відділів у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді, а в разі необхідності, також і працівників кримінальної міліції у справах дітей, служби у справах дітей та представників органів опіки та піклування [66].

Прийнятий у листопаді 2010 року Наказ МВС України № 550 “Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України” регламентує діяльність дільничних інспекторів міліції, зокрема і по виконанню Закону [67].

Крім того, спільним наказом Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України №3131/386 від 07.09.2009 року затверджена Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім’ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім’ї, якою визначений порядок здійснення системи заходів з попередження насильства в сім’ї органами та установами, які уповноважені здійснювати таке попередження, та механізм їх взаємодії [68].

При розгляді правових засад попередження насильства в сім’ї доцільно звернути увагу і на правові норми, закріплені чинним сімейним законодавством. Зокрема, СК України визначає, що регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання в сімейне життя; учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками; жінка та чоловік мають рівні права і обов’язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім’ї; сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, сумлінності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства [33].

На нашу думку, необхідно дослідити проблему, яка є актуальною на сьогоднішній день. Це право на пред’явлення позову про розірвання шлюбу. В ч. 2 ст. 110 СК України зазначається, що позов про розірвання шлюбу не може бути пред’явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки злочину, щодо другого з подружжя або дитини [33, с.34]. Необхідно враховувати, що протягом вагітності дружини та протягом

одного року після народження дитини один із подружжя може вчиняти протиправну поведінку, яка не міститиме ознак злочину, але міститиме ознаки адміністративного правопорушення і буде підпадати під категорію “наси́льство в сім’ї”. Однак, виходячи з положення ст.110 СК України, в даному випадку позов про розірвання шлюбу не може бути пред’явлений. На наш погляд, дана стаття СК України повинна виглядати наступним чином: позов про розірвання шлюбу не може бути пред’явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправне діяння, яке містить ознаки злочину або правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини.

Крім вищевказаних нормативно-правових актів, які регулюють організацію попередження насильства в сім’ї, необхідно розглянути і нормативно-правові акти, які передбачають відповідальність за вчинення насильства в сім’ї. Важливо розуміти та пам’ятати, що притягнення до відповідальності особи, яка вчинила насильство в сім’ї, попереджує вчинення насильства в сім’ї у подальшому з боку винної особи, а також з боку інших осіб.

По-перше, особисті права людини охороняє Кримінальний кодекс України, який передбачає наступні склади злочинів, за якими наступає кримінальна відповідальність за вчинення насильства в сім’ї. Першу, загальну групу, складають злочини, якими людина позбавляється життя (ст.ст. 115-120 Кримінального кодексу України). Другу групу злочинів складають злочини проти здоров’я особи, до яких можна віднести: нанесення тяжких тілесних ушкоджень, тілесних ушкоджень середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень; побої та мордування; катування та інші злочини, які можна віднести до категорії насильства в сім’ї [69].

Слід погодитися з думкою науковців, які вважають, що доречним є виділення складів злочинів, які можуть вчинятись внаслідок вчинення тих чи інших видів насильства в сім’ї, в окремий розділ Кримінального кодексу України “Злочини проти сім’ї та дітей”, наслідком чого буде спрощення кваліфікації злочинів, скоєних в результаті насильства в сім’ї.

За вчинення суспільно небезпечного діяння, яке кваліфікується як насильство в сім'ї, однак не тягне настання кримінальної відповідальності, може наставати адміністративна відповідальність.

Згідно із Законом України № 759-IV від 15 травня 2003 року Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) було доповнено статтею 173², яка передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми. Тим самим була ліквідована велика прогалина у законодавстві, оскільки до цього часу не передбачалась відповідальність за порушення офіційного попередження про неприпустимість насильства в сім'ї або захисного припису.

Згідно із ст. 173² КУпАП вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї, - тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'яти діб.

Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців із відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб [70].

Основним об'єктом посягання цього правопорушення є громадський порядок, під яким розуміють діяльність комплексу ustalених ос-

новних суспільних інститутів, до числа яких входить і сім'я. Опосередкованим об'єктом у даному випадку виступають сімейні відносини.

Об'єктивна сторона цього правопорушення включає в себе вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми. Необхідно зазначити, що при вчиненні насильства в сім'ї склад правопорушення є матеріальним, тому обов'язково повинні бути встановлені наслідки; при невиконанні захисного припису та не проходженні корекційної програми склад правопорушення буде формальний, тобто правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення забороненої захисним приписом певної дії (дій), незалежно від того, чи настали від них будь-які негативні наслідки. Крім того, що стосується об'єктивної сторони вчинення насильства в сім'ї, то вона може включати в себе вчинення будь-яких дій/бездіяльності фізичного, психологічного чи економічного характеру.

Відповідальність за вчинення сексуального насильства в сім'ї ст. 173² КУпАП не передбачена. Звернемо увагу, що в проекті закону Російської Федерації "Про основи соціально-правового захисту від насильства в сім'ї" передбачено, що скоєння фізичного, психічного чи сексуального насильства членом сім'ї по відношенню до залежного члена сім'ї, коли це насильство не містить в собі ознак складу злочину, чи при відсутності скарги потерпілого, коли кримінальна справа порушується не інакше, як за його скаргою, тягне адміністративну відповідальність у відповідності з діючим законодавством. Таким чином, ми бачимо, що в даному випадку адміністративна відповідальність передбачається і за сексуальне насильство. На наш погляд, це є досить обґрунтованим і доцільним, з огляду на те, що до діянь, які підпадають під поняття "сексуальне насильство", можуть відноситись такі, які не створюють склад злочину і не передбачені кримінальним кодексом, зокрема примушення дивитись та/чи повторювати порнографічні дії та інші. З огляду на те, що такі дії не утворюють склад злочину та, відповідно, відповідальність за них не передбачена Кримінальним кодексом України, на нашу думку, доцільним є встановлення адміністративної відповідальності за такого роду діяння.

З суб'єктивної сторони склад правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173² КУпАП, характеризується умисною формою

вини. Тобто, особа, що вчинила насильство в сім'ї, усвідомлювала протиправний характер свого діяння, передбачала, що внаслідок його могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків.

При розгляді суб'єкта правопорушення необхідно зазначити, що для такого діяння, як насильство в сім'ї, необхідно встановити, що його вчинила фізична осудна особа, якій на момент вчинення нею насильства в сім'ї виповнилось 16 років, і яка є членом сім'ї потерпілого. Що стосується невиконання захисного припису, то в даному випадку до суб'єкта відносяться особи, стосовно яких винесено захисний припис, тобто особливості суб'єкта даного протиправного діяння є минула протиправна поведінка. Наявність такої ознаки суб'єкта, як попереднє притягнення до адміністративної відповідальності, виступає як обставина, що обтяжує відповідальність. Суб'єктом не проходження корекційної програми є особа, якій було під підпис вручене направлення на проходження корекційної програми, проте вона не з'явилась вчасно у місце, вказане у направленні; або з'явилась, але не пройшла корекційну програму повністю.

Справи про правопорушення, передбачені цією статтею, згідно ст. 221 КУпАП, розглядаються районними (міськими) судами. Якщо суддя встановить наявність в діях особи ознак правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173² КУпАП, то на правопорушника накладається адміністративне стягнення в межах санкції даної статті.

Санкція ст. 173² КУпАП передбачає штраф, виправні роботи, громадські роботи або адміністративний арешт. Штраф повинен бути сплачений правопорушником не пізніше 15 діб з дня вручення йому постанови про накладання даного стягнення. Якщо штраф накладено на особу у віці від 16 до 18 років, а в нього відсутній самостійний заробіток, то штраф стягується з батьків або осіб, що їх замінюють. У випадку несплати штрафу у встановлений термін постанова про накладання стягнення скеровується для утримання відповідної суми з грошових прибутків правопорушника. Якщо утримати штраф із цих прибутків не має можливості, при місцевому суді виноситься постанова про стягнення штрафу судовим виконавцем.

Громадські роботи з'явилися у санкції зазначеної статті у 2008 році і є, на наш погляд, найбільш доцільним адміністративним стягненням, яке здійснює вплив безпосередньо на особу правопорушника і не позначається на сімейному бюджеті родини. Громадські роботи полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільній від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Громадські роботи призначаються районним, районним у місті, міськими чи міськрайонним судом (суддею) на строк від двадцяти до шістдесяти годин і відбуваються не більш чотири години на день. Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, жінкам старше 55 років та чоловікам, старше 60 років.

Виправні роботи застосовуються лише до правопорушників, які мають постійну роботу. Дана санкція не може застосовуватися до непрацездатних осіб (пенсіонерів за віком, інвалідів, до вагітних). Виправні роботи відбуваються виключно за місцем постійної роботи правопорушника. Відрахування здійснюються із заробітку за основним місцем роботи, за сумісництвом, гонорарів, одержуваних за договорами цивільно-правового характеру та трудовими договорами. Вони не допускаються з пенсій, грошової допомоги, виплат одноразового характеру.

Адміністративний арешт до 15 діб може застосовуватись до особи, яка вчинила насильство в сім'ї, виключно за рішенням суду.

Найбільш поширеною санкцією, що застосовується до правопорушників, які вчинили насильство в сім'ї, є штраф [71]. Про це свідчать і результати анкетування дільничних інспекторів міліції, деякі з яких зазначають, що в певній мірі той факт, що найчастіше судді накладають на осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, саме штраф, сприяє приховуванню насильства в сім'ї, його латентності. Слід зазначити, що застосування штрафів, на нашу думку, так само, як покарання у вигляді виправних робіт з відрахуванням 20% заробітку в дохід держави, не є ефективними, тому що в переважній більшості впливає не на порушника, а на його сім'ю в цілому або ж на жертву, оскільки 20% заробітку сплачується із сімейного бюджету, а штраф сплачується або із сімейного бюджету або з кишені самої жертви, якщо правопорушник

ніде не працює. Таким чином, застосування заходів адміністративного примусу, передбачених санкцією ст. 173² КУпАП, на наш погляд, в переважній більшості не сприяє поліпшенню ситуації в родині та вирішенню проблеми насильства в сім'ї.

В даному випадку доцільним є виключення штрафу та виправних робіт, що тягнуть відрахування коштів із сімейного бюджету, з санкцій статі 173² КУпАП, як таких, що не відповідають меті покарання, а саме перевихованню правопорушника та попередженню повторного вчинення правопорушення. Застосування ж до осіб, які вчинили насильство в сім'ї, громадських робіт або адміністративного арешту спричиняють негативні наслідки особистого характеру саме для правопорушника.

Слід пам'ятати, що для вирішення проблеми насильства в сім'ї, окрім прийняття відповідного закону, що захищає жертв насильства в сім'ї та встановлює відповідальність за скоєння насильства в сім'ї, доцільним є створення мережі спеціалізованих центрів для роботи з правопорушниками. Адже своєчасне надання насильнику психологічної допомоги також спроможне позитивно вирішити проблему насильства в сім'ї.

Ситуація сімейного насильства психологічно ненормальна для обох учасників конфлікту: вона породжує залежність один від одного, пристрасть до ненормального для людини способу звільнення від негативної енергії, що часто призводить до вчинення правопорушень як жертвою, так і самим насильником. Слід погодитись з Зер Ховардом, який стверджував, що злочин завдає шкоди і жертві, і злочинцю [72, с.331].

ООН в Модельному законодавстві по протидії насильству в сім'ї рекомендує державам під час прийняття закону, спрямованого на протидію насильству в сім'ї, та приведення у відповідність до нього національного законодавства враховувати те, що даний закон повинен передбачати програми консультування для осіб, які скоїли насильство в сім'ї, як доповнення, а не як альтернативу системі правосуддя. Призначення даних програм консультування полягає, по-перше, в допомозі особі, яка вчинила насильство в сім'ї, усвідомити власну відповідальність і дати зобов'язання не вчиняти насильство в майбутньому; по-друге, інформувати особу, яка скоїла насильство в сім'ї, про протиправний характер насильства в сім'ї. До того ж фінансування даних

програм консультування не повинно здійснюватись за рахунок програм допомоги жертвам насильства в сім'ї [36]. Відносно нещодавно в нашій країні запроваджено корекційні програми для правопорушників, які на теперішній час діють лише в декількох областях України.

Крім того, дії, що носять характер насильства в сім'ї, можуть бути кваліфіковані як інші адміністративні правопорушення, а саме: дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП); доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП); порушення тиші в громадських місцях (ст. 182 КУпАП); невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків по вихованню дітей (ст. 184 КУпАП).

На захист осіб від насильства в сім'ї спрямовані також цивільно-правові норми. До основних цивільно-правових засобів захисту жертви насильства в сім'ї можна віднести зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та аліментарні зобов'язання.

Аналіз діючого законодавства дозволив зробити висновок про те, що чинна нормативно-правова база України щодо попередження насильства в сім'ї потребує серйозного та негайного вдосконалення. Разом з тим, слід зазначити, що правове забезпечення попередження насильства в сім'ї та надання допомоги його жертвам, дійсно, є важливим, проте далеко не єдиним елементом в системі заходів, необхідних для протидії насильству в сім'ї. Для успішного реалізації програм з попередження насильства в сім'ї, крім вдосконалення законодавства з попередження насильства в сім'ї, необхідним є визначення кола суб'єктів, які мають здійснювати належну реалізацію даного законодавства, та здійснення такого розподілу їх прав та обов'язків, що сприятиме найбільш ефективному попередженню насильства в сім'ї в країні.

1.3. Правовий статус органів та установ, уповноважених здійснювати попередження насильства в сім'ї

Насильство в сім'ї – це комплексна проблема, що потребує спільних та скоординованих зусиль держави, суспільства та громадян.

У своїй діяльності щодо попередження насильства в сім'ї всі органи та установи керуються Конституцією України, чинним законодавством України, актами Президента України, Кабінету міністрів України, відомчими та іншими нормативно-правовими актами.

Органи та установи, які здійснюють попередження насильства в сім'ї, умовно можна поділити на такі, що:

- зобов'язані здійснювати заходи з попередження насильства в сім'ї;
- не зобов'язані, але можуть сприяти попередженню насильства в сім'ї.

Органи та установи, які відносяться до першої групи, зазначені в ч. 1 ст. 3 Закону. Так, здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї;
- уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї;
- органи опіки і піклування;
- спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства, до яких належать:
 - кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (корекційні програми);
 - центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

До другої групи нашої класифікації, тобто до органів та установ, які можуть сприяти у здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї, відносяться органи виконавчої влади, органи місцевого само-

врядування, підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни.

Повноваження щодо попередження насильства в сім'ї органів та установ першої групи передбачені Законом, Інструкцією щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї та іншими нормативно-правовими актами.

Закон передбачив створення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї.

Слід зазначити, що внаслідок адміністративної реформи було ліквідовано центральний спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї – Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. Його функції щодо координації діяльності у сфері попередження насильства в сім'ї було покладено на Міністерство соціальної політики України, згідно із Указом Президента України № 389/2011 від 6 квітня 2011 р. Але фактично ці повноваження Міністерство соціальної політики України перебрало на себе лише наприкінці 2011 р., коли в ньому було створено Департамент сімейної політики. Але в жовтні 2012 р. були здійснені нові внутрішні реформи в Міністерстві соціальної політики, переформатовані вже згаданий Департамент та Департамент із усиновлення та захисту прав дитини. В результаті створені Департамент сім'ї та дітей (в якому і є підрозділ, що займається питаннями сімейної політики, в т. ч. насильства в сім'ї), а також Департамент із гендерної політики та оздоровлення. На обласному рівні адміністративна реформа станом на кінець 2012 р. не завершена, що вносить чимало складнощів в організацію роботи з попередження насильства в сім'ї. Незавершеність виявляється в невизначеності або нечіткому визначенні відповідальних підрозділів, руйнуванні чіткої владної вертикалі в цій сфері державного управління, наявність якої є одним з основних принципів його здійснення. Так, уповноваженими органами з питань сімейної політики та

попередження насильства в сім'ї в різних областях визначені підрозділи управлінь освіти та науки, управлінь соціального захисту, управлінь у справах сім'ї та молоді.

Указом Президента України “Про Положення про Міністерство соціальної політики України” № 389 від 06 квітня 2011 року встановлено, що ця установа є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї. Так, відповідно до ст.3 Положення про Міністерство соціальної політики (далі – Мінсоцполітики) України до основних завдань Мінсоцполітики України відноситься: координація діяльності відповідних підрозділів органів внутрішніх справ, органів опіки і піклування у питаннях попередження насильства в сім'ї; узагальнення відомостей про насильство в сім'ї, за результатами яких визначення потреби регіонів в утворенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї; здійснення контролю за організацією і діяльністю спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї; розроблення і затвердження методичних рекомендацій щодо проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї; прийняття і розгляд заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї і реальну загрозу його вчинення; направлення жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза його вчинення, до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї; здійснення міжнародного співробітництва, забезпечення виконання зобов'язань України за міжнародними договорами у сфері попередження насильства в сім'ї тощо [73].

Згідно зі ст. 5 Закону Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї:

- розробляє і затверджує методичні рекомендації щодо проходження корекційної програми та організовує забезпечення кризових центрів такими методичними рекомендаціями;
- надає органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам і організаціям незалежно від форми власності, об'єднанням громадян, окремим громадянам методичну і практичну допомогу, консультації з питань попередження насильства в сім'ї;

- організовує і проводить просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;

- організовує і проводить просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед громадськості про проблему насильства в сім'ї та заходи, які існують з попередження насильства в сім'ї.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї:

- бере участь в розробленні та реалізує державну політику щодо попередження насильства в сім'ї;

- координує діяльність уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ, органів опіки і піклування у питаннях попередження насильства в сім'ї;

- визначає потребу регіонів у створенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї та організовує роботу з їх створення;

- здійснює контроль за організацією і діяльністю спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;

- здійснює збір та узагальнення даних про насильство в сім'ї відповідно до законодавства;

- організовує і проводить соціологічні, психолого-педагогічні та кримінологічні дослідження насильства в сім'ї;

- організовує проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї;

- звертається до центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування за наданням відповідної допомоги жертвам насильства в сім'ї;

- приймає і розглядає заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї і реальну загрозу його вчинення;

- направляє жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза його вчинення, до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

На місцевому рівні практичну реалізацію Закону здійснюють працівники управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, управлінь у справах сім'ї та дітей, управлінь гендерної політики та оздоровлення дітей місцевих державних адміністрацій, які координують діяльність

служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді. Саме вони ініціюють створення та забезпечують роботу при місцевих органах виконавчої влади й органах місцевого самоврядування постійно діючих робочих комісій із питань координації дій щодо попередження насильства в сім'ї. До складу комісій входять представники управління (відділу) у справах сім'ї та молоді, кримінальної міліції у справах дітей, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді, а також можуть залучатися представники органів освіти, охорони здоров'я, праці та соціального захисту населення, громадських організацій (за їх згодою).

Структурними підрозділами Міністерства соціальної політики (Департаментом гендерної політики та оздоровлення дітей і Департаментом сім'ї та дітей) проводиться робота зі створення банку даних сімей, у яких вчиняється насильство, та дітей, які зазнали насильства в родині. У кожній області створена програма комп'ютерного обліку сімей, що дозволяє ефективно і вчасно надавати адресну допомогу сім'ям, які опинились у кризовій ситуації, в тому числі в разі насильства в сім'ї.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді приймають заяви та повідомлення про випадки жорстокого поводження з дитиною; терміново (протягом доби) письмово передають повідомлення до служби у справах дітей та до органів внутрішніх справ про випадки жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення; у разі потреби надають первинну (під час звернення) соціально-психологічну допомогу дітям, які постраждали від жорстокого поводження; надають правові, психологічні, соціально-медичні та соціально-психологічні послуги для збереження соціального статусу та повноцінної життєдіяльності, а також адаптації в суспільстві дітей, які постраждали від жорстокого поводження.

Служби у справах дітей вживають заходів щодо своєчасного виявлення дітей, щодо яких вчинено насильство в сім'ї або існує загроза його вчинення; ведуть загальний облік дітей, стосовно яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, та сімей, у яких діти зазнали насильства; надають необхідну допомогу дитині, яка зазнала насильства в сім'ї, а у разі загрози його вчинення вживають заходів щодо попередження насильства; вживають невідкладних

заходів ліквідації наслідків і загрози неправомірних дій щодо дитини; у випадку необхідності разом з кримінальною міліцією у справах дітей вирішують питання про тимчасове вилучення дитини з сім'ї, де вона зазнала насильства або де існує реальна загроза його вчинення, та подальше її влаштування; проводять профілактичну та роз'яснювальну роботу з батьками, особами, що їх замінюють, та іншими членами сімей у родинах, де існують випадки вчинення насильства щодо дітей або існує реальна загроза його вчинення; спільно з членами постійно діючої комісії перевіряють отриману інформацію про вчинення насильства стосовно дітей або реальну його загрозу (проводять зустрічі з дитиною, членами сім'ї, працівниками закладу освіти, де навчаються чи виховуються діти, сусідами тощо), проводять обстеження житлово-побутових умов сім'ї; розглядають заяви (повідомлення) про випадки вчинення в сім'ї насильства, жорстокого поводження стосовно дитини відповідно до Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затвердженого спільним наказом Держкомсім'ямолоді, МВС, МОН, МОЗ № 5/34/24/11 від 16.01.2004 року [74], та в межах компетенції вживають заходи щодо захисту прав дитини; порушують питання перед відповідними органами про притягнення до відповідальності осіб, які допустили порушення прав, свобод і законних інтересів дітей; представляють інтереси дітей у суді; повідомляють про випадки вчинення насильства в сім'ї відповідний структурний підрозділ, відповідальний за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, кримінальну міліцію у справах дітей органів внутрішніх справ у термін не більше трьох днів з часу отримання такої інформації; щоквартально направляють до відповідного структурного підрозділу, відповідального за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, інформацію про кількість звернень з питань вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення стосовно дітей та кількість сімей, у яких діти зазнали насильства.

Говорячи про попередження насильства в сім'ї, окремо необхідно виділити діяльність органів внутрішніх справ, тому що, як справедливо зазначає Бойко О.В., “в більшості випадків насильства в сім'ї саме від їх ступеня і якості участі залежить подальший вихід з сімейної

кризи” [48, с.149]. Органи внутрішніх справ займають центральне місце у системі суб’єктів профілактики правопорушень взагалі. Слід погодитись з Макаренком О.М., який зазначає, що характерною рисою діяльності органів внутрішніх справ щодо попередження правопорушень є комплексний характер, який проявляється, на його думку, у наступних аспектах. По-перше, органи внутрішніх справ, на відміну від інших суб’єктів попереджуючої діяльності, впливають на дуже широке коло об’єктів профілактики; займають одне з центральних місць у системі суб’єктів профілактики правопорушень. По-друге, органи внутрішніх справ не тільки самі виявляють і ліквідують причини і умови правопорушень, але й в установлених законом випадках і порядку висувають іншим суб’єктам вимоги щодо виконання покладених на них функцій у сфері укріплення правопорядку. По-третє, органи внутрішніх справ здійснюють попереджуючу діяльність на всіх рівнях, у всіх видах і формах, використовуючи при цьому широкий арсенал самих різноманітних методів і засобів, як гласних, так і оперативних. По-четверте, у структуру органів внутрішніх справ входять служби і підрозділи, головне призначення яких полягає у реалізації профілактичних функцій [75, с.69].

Згідно ст. 6 Закону в органах внутрішніх справ заходи щодо попередження насильства в сім’ї здійснюють уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ, які:

- виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім’ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення;
- беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім’ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;
- відвідують сім’ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу;
- виносять офіційні попередження членам сім’ї про неприпустимість вчинення насильства в сім’ї;
- приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім’ї або про реальну загрозу його вчинення;

- вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;
- виносять захисні приписи у випадках, передбачених цим Законом;
- контролюють виконання вимог захисних приписів;
- направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;
- взаємодіють із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

До таких служб та підрозділів в системі органів внутрішніх справ можна віднести службу дільничних інспекторів міліції та кримінальну міліцію у справах дітей.

Повноваження кримінальної міліції у справах дітей поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку. Ми погоджуємось із твердженням Кальченко Т.Л. про те, що “підготовка кадрів для роботи з неповнолітніми має здійснюватись за оновленими програмами і навчально-методичними планами, розробленими з урахуванням набутого досвіду профілактичної роботи спеціальних органів та установ, за умови постійного багатостороннього обміну інформацією, результатами наукових розробок, навчальною і методичною літературою” [76, с.245].

Основні напрямки роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей по протидії насильству в сім'ї є схожими з основними напрямками роботи служби дільничних інспекторів міліції. Відмінність полягає в тому, що кримінальна міліція у справах дітей здійснює протидію насильству в сім'ї лише щодо осіб у віці до 18 років. Якщо дільничні інспектори здійснюють попередження насильства в сім'ї щодо повнолітніх осіб, то кримінальна міліція у справах дітей здійснює попередження насильства в сім'ї щодо дітей, які вчинили насильство в сім'ї, можуть його вчинити, або стали жертвами насильства в сім'ї. Кримінальна міліція у справах дітей є структурним підрозділом кримінальної міліції системи МВС. Діє вона на підставі Закону, Положення про кримінальну міліцію в справах неповнолітніх, затвердженого постановою Кабінету міністрів України № 502 від 8 липня 1995 року, та деяких інших відомчих інструкцій та наказів. Відповідно до п. 3 Положення про кримінальну міліцію в справах неповнолітніх кримінальна міліція у справах дітей зобов'язана: проводити роботу, спрямовану на попередження правопорушень серед дітей; виявляти, припиняти та розкривати злочини, скоєні дітьми; проводити розшук дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади чи спеціальні установи; повертати до місць постійного проживання, навчання підлітків, які заблукали, залишили сім'ї, навчально-виховні заклади; виявляти причини та умови, що сприяють скоєнню деліквентних вчинків, та вживати заходів щодо їх усунення, брати участь у правовому вихованні дітей; вести профілактичний облік дітей, схильних до деліквентної поведінки (наркоманів, підлітків, які вчинили суспільно небезпечні правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, звільнених зі спеціальних навчально-виховних закладів та ін.); виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво, а також осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість та сексуальну розпусту [77].

Оперуповноважений кримінальної міліції у справах дітей організує і здійснює профілактичні заходи як загальні, так і спеціальні. До загальних заходів належать: вивчення особи, особливостей рис характеру і поведінки дитини, яка скоїла правопорушення, стану її фізичного і

психічного здоров'я; організація контролю за поведінкою дитини в сім'ї, за місцем навчання і у сфері дозвілля; організація і застосування заходів профілактичного впливу: роз'яснення наслідків антигромадської поведінки; переконання у необхідності законослухняної поведінки; залучення до суспільно корисної діяльності; попередження про відповідальність; застосування заходів адміністративного або іншого правового впливу; аналіз змін у поведінці дитини під час перебування на обліку; вплив на криміногенне чи антисуспільне оточення дитини: виявлення і використання джерел позитивного впливу; попередження фактів негативного впливу дорослих; виявлення місць концентрації групи антисуспільної спрямованості, у складі якої знаходиться дитина. До спеціальних профілактичних заходів належать: залучення до профілактичної роботи інших суб'єктів, які проводять індивідуально-профілактичну і виховну роботу з дитиною, яка скоїла правопорушення, і організація взаємодії з ними; виявлення й усунення причин і умов, що сприяють протиправній поведінці підлітка, інформування відповідних суб'єктів щодо прийняття заходів з їх усунення; перевірка поведінки дітей у вільний від навчання час, у період канікул; виявлення місць проведення дітьми дозвілля; застосування заходів для нормалізації обстановки в сім'ї, за місцем навчання, у разі необхідності порушення клопотання про позбавлення батьківських прав, влаштування дітей до шкіл-інтернатів; виявлення фактів підготовки чи вчинення дітьми протиправних дій, застосування попереджувальних заходів; роз'єднання групи антисуспільної спрямованості, учасником якої є дитини та ін. Наведений перелік профілактичних заходів не є вичерпним. З урахуванням особи дитини, її інтересів та безпосереднього мікрооточення можуть бути застосовані інші заходи, використані можливості значно ширшого кола суб'єктів профілактичної діяльності [78, с.36-37].

Закон в ст. 7 покладає здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї також на органи опіки і піклування, які:

- надають допомогу у відновленні порушених прав та захисті законних інтересів дітям, які мають батьків і проживають у сім'ях, дітям-сиротам, які залишилися без піклування батьків і виховуються в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також членам сім'ї, визнаним в судовому порядку

недієздатними, у випадках, коли стосовно них вчинено або існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;

- представляють у суді інтереси дітей та недієздатних членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, або стали жертвами насильства в сім'ї;

- здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

З огляду на те, що Закон передбачає створення мережі спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї, зокрема кризових центрів, розпочато роботу щодо створення таких закладів у всіх регіонах України. Основним завданням таких закладів є надання невідкладної допомоги особам, які опинилися у кризовій ситуації. Тут постраждалим повинні надавати тимчасовий притулок та забезпечувати харчуванням, здійснювати лікувально-оздоровчі заходи, надавати методичні поради, проводити діагностику з метою психологічної реабілітації та адаптації, а також, у разі необхідності, повинні надавати соціально-побутові, юридичні, психологічні, інформаційні послуги, а також послуги з працевлаштування [8, с.49-50].

Згідно зі ст. 8 Закону кризові центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, відповідно до соціальних потреб регіону. Кризові центри можуть також створюватися органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, і реєструються в порядку, визначеному законом. Кризові центри є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку з зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

Працівники кризових центрів:

- здійснюють прийом членів сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;

- організують надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- відповідно до можливостей надають притулок для тимчасового перебування членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- повідомляють службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства;
- вивчають і узагальнюють причини та умови конкретних проявів насильства в сім'ї;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями у проведенні просвітницької та виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї;
- у випадках, установлених законом, вживають вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги.

Однією з форм допомоги, яку надає кризовий центр жінці, є телефонна лінія довіри. Мета телефонного контакту – вислухати, зрозуміти проблему, підтримати жінку, визначити вид необхідної допомоги та організувати, якщо треба, консультацію. Окрім цього вона може отримати відомості про місце та режим роботи спеціалістів та інші необхідні дані.

Кабінет міністрів України своєю Постановою № 608 від 12 травня 2004 року затвердив Типове положення про центр соціально-психологічної допомоги [79]. Згідно даного положення центр соціально-психологічної допомоги (далі – центр) є закладом, що утворюється місцевим органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування і надає соціальні послуги особам, які внаслідок стихійного лиха, учинення стосовно них злочину, насильства (у тому числі в сім'ї) або реальної загрози його вчинення та за інших обставин (далі – особи, які

опинилися у складних життєвих обставинах), наслідки яких вони не можуть подолати самостійно. Центр може бути утворено за наявності необхідної матеріально-технічної бази, зокрема приміщень, які відповідають санітарно-гігієнічним нормам і вимогам пожежної безпеки.

Центр є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в органах Державного казначейства та установах банків, печатку із своїм найменуванням, штампи та бланки. Видатки на утримання центру здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, передбачених для виконання програм стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, а також за рахунок інших джерел.

Основними завданнями центру є надання невідкладної комплексної допомоги (психологічних, соціально-побутових, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних і юридичних послуг тощо) особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, що сприятиме якнайшвидшому їх поверненню до нормальних умов життєдіяльності.

Відповідно до покладених на нього завдань центр: 1) надає в умовах цілодобового стаціонару допомогу та тимчасовий притулок особам, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують тимчасового притулку, у разі відсутності у зазначених осіб засобів до існування, а також забезпечує їх харчуванням у визначеному порядку; 2) надає соціальні послуги таким особам шляхом консультування за допомогою телефонного зв'язку, а також в умовах денного стаціонару без забезпечення тимчасовим притулком і харчуванням; 3) надає консультації з питань застосування норм законодавства, допомогу в оформленні документів, забезпечує захист та реалізацію прав дітей, молоді та сімей, зокрема шляхом представлення їх інтересів перед третіми особами; 4) проводить оцінку потреб осіб, які звернулися до центру, складає разом з ними індивідуальний план заходів щодо усунення складних життєвих обставин з установленням строку його виконання; 5) проводить психологічну діагностику з метою психологічної корекції, реабілітації та адаптації; 6) надає посередницькі послуги під час здійснення діагностичних заходів, у разі потреби здійснює профілактичні та лікувально-оздоровчі заходи, подає першу невідкладну допомогу у разі нещасного випадку; 7) сприяє працевлаштуванню, влаштуванню на навчання; 8) надає інформацію про графік роботи

структурних підрозділів органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій різних форм власності, взаємодіє з ними при розв'язанні проблем осіб, які звернулися до центру; 9) інформує центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання особи, яка звернулася до центру, про необхідність надання їй подальшої соціальної підтримки; 10) порушує перед відповідними органами клопотання про застосування передбачених законодавством санкцій до фізичних та юридичних осіб у разі недотримання ними законодавства стосовно захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, що тимчасово проживають у центрі. Центр здійснює свою діяльність на принципах захисту прав людини, гуманності, законності, доступності послуг, конфіденційності, поваги до особистості.

Прийняття осіб та надання їм необхідної допомоги здійснюється центром цілодобово. Зарахування до центру осіб у складних життєвих обставинах здійснюється на підставі їх заяви або за письмовим направленням будь-якого структурного підрозділу місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування за наявності паспорта або іншого документа, що посвідчує особу. Однак, до центру не приймаються особи, які перебувають в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; із симптомами хвороби в гострому періоді або в період загострення хронічних захворювань; психічно хворі; особи, що потребують постійного стороннього догляду і не в змозі самотійно себе обслуговувати. Максимальний строк перебування особи у центрі становить 90 діб.

Кризові центри та центри соціально-психологічної допомоги за необхідності можуть надавати жертвам насильства в сім'ї тимчасові притулки. Притулок – це місце, куди особа може прийти разом з дітьми в будь-який час, якщо їй та її дітям загрожує небезпека, насильство [29, с.30]. В притулку вона може розраховувати на одягу, їжу та кімнату. В рекомендації Комітету по правам жінок та рівних можливостей Європейського Парламенту зазначається, що на 10 тисяч чоловік повинно приходиться одне місце в притулку. Однак, група експертів, яка опублікувала план дій по боротьбі з насильством щодо жінок в 1997 році під егідою Ради Європи, постановила, що повинно бути одне місце на 7,5 тисяч чоловік. Адреса притулку, як і лінія довіри, збе-

рігається в таємниці з метою забезпечення безпеки жінок та співробітників. На рахунок необхідності зберігання в таємниці місця знаходження притулків немає сумнівів, а що стосується зберігання в таємниці лінії довіри, то, на нашу думку, навпаки, необхідно розповсюджувати інформацію про неї серед населення за допомогою правоохоронних органів, преси, телебачення, адже тільки так можна забезпечити обізнаність населення про її існування.

Спеціальні притулки для жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї, повинні допомогти сховатись, врятуватись, розібратись в причинах насильства. В Україні притулки переважно створено для молодих людей (до 35 років). Однак, таку допомогу правозахисна організація "Міжнародна амністія" вважає недостатньою. Справа в тому, що ті притулки, які існують в Україні, не можуть вважатись такими. По-перше, тому що їх можна знайти. По-друге, вони лише для молодих людей – до 35 років. У зв'язку з цим вимога "Міжнародної амністії" до уряду України: активізувати зусилля для подолання насильства в сім'ї і забезпечити доступ усім жінкам до соціальних та медичних центрів для жертв насильства. Крім того, міжнародні експерти вважають, що фінансування притулків для жертв насильства в сім'ї повинно здійснюватись з державного бюджету [80].

Дійсно, спеціалісти кризових центрів зазначають, що закордонні фонди поступово припиняють фінансування діяльності жіночих організацій по наданню допомоги жертвам насильства в сім'ї. Це загальноприйнята практика: фонди фінансують роботу до моменту визнання проблеми державою та місцевими співтовариствами. Подальша стратегія реагування повинна бути запропонована державними органами [81, с.52].

На наш погляд, на сучасному етапі держава не в змозі фінансувати в необхідному обсязі спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї, тому необхідно залучати до цієї справи благодійні організації та меценатів за допомогою прийняття Закону України "Про пільгове оподаткування благодійної діяльності". Крім того, необхідно наголосити, що не дивлячись на те, що насильство в сім'ї в більшості своїй вчиняється по відношенню до жінок та дітей, необхідно пам'ятати і про відсоток чоловіків, які стають жертвами насильства в сім'ї (в більшості це психологічне та економічне насильство). Тим паче, що ста-

тистика не є достовірним віддзеркаленням ситуації, яка склалась в Україні. Адже в силу соціальних факторів чоловіки не можуть в багатьох випадках зізнатися в тому, що відносно них вчиняється насильство. Тому, на нашу думку, необхідно забезпечити надання відповідної допомоги чоловікам в спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї, зокрема виділяти певну кількість місць для осіб чоловічої статі в притулках для жертв насильства в сім'ї [82, с.464]. В деяких країнах створюються навіть окремі притулки для чоловіків-жертв насильства в сім'ї. Так, наприклад, в Берліні за ініціативою соціального педагога організований перший “чоловічий дім”, в якому потерпілі від насильства в сім'ї чоловіки на декілька днів отримують притулок та допомогу в групі.

Окрім кризових центрів, законодавством України передбачена діяльність центрів медико-соціальної реабілітації. Згідно зі ст. 9 Закону центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї створюються відповідно до законодавства, що регламентує створення закладів охорони здоров'я. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї можуть створюватися в системі діючих закладів охорони здоров'я.

В центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї поміщаються жертви насильства в сім'ї (з їхньої згоди або на їхнє прохання) на підставі рішення медичної комісії центру. Щодо дітей необхідна згода одного з батьків, усиновителів, опікуна чи піклувальника, у разі, якщо вони не зазнали насильства від одного з них, або органу опіки і піклування.

Жертви насильства в сім'ї перебувають у центрах медико-соціальної реабілітації протягом терміну, необхідного для їхнього лікування та психосоціальної реабілітації. За їхнім бажанням вони можуть пройти курс лікування та психосоціальної реабілітації амбулаторно.

Працівники центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї:

- надають жертвам насильства в сім'ї первинну медико-санітарну і психологічну допомогу, окремі види психіатричної допомоги на підставах та в порядку, передбачених Законом України “Про психіатричну допомогу”, іншими законами;

- за необхідності направляють жертв насильства в сім'ї для відповідного подальшого лікування;
- організовують надання юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї та у випадках, установлених законом, вживають вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги;
- повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів.

Що стосується органів та установ, які відносяться до другої групи нашої класифікації, тобто можуть сприяти у здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї, то необхідно зазначити, що головна їх відмінність від органів та установ першої групи полягає в тому, що останні мають державно-владні повноваження та виступають від імені держави [83, с.71].

Підприємства й установи – це організації, які виконують економічні, соціально-культурні, адміністративно-політичні та інші функції з метою задоволення матеріальних, духовних та інших потреб громадян, суспільства й держави. Вони відрізняються один від одного за змістом, результатом і метою основної діяльності. Підприємство – самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи, здійснює виробничу, науково-дослідницьку та комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу). Установи виконують соціально-культурні або адміністративно – політичні функції. Їх мета – створення соціальних цінностей, переважно невиробничого характеру (установи культури, освіти, охорони здоров'я тощо) [83, с.112-113].

Органи та заклади охорони здоров'я приймають безпосередню участь в попередженні насильства в сім'ї: лікувально-профілактичні установи та заклади цілодобово приймають дітей, які зазнали жорстокого поводження, та надають їм необхідну медичну допомогу; при обстеженні дитини медичні працівники звертають увагу на ушкодження, що могли виникнути внаслідок жорстокого поводження з дитиною, та повідомляють про це дільничного педіатра, органи внутрішніх справ та відповідну службу у справах дітей; у разі виявлення або

надходження звернень чи повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми проводять їх медико-соціальну реабілітацію [2, с.83-84]. Своєчасне виявлення випадків насильства в сім'ї та захист дітей від жорстокого поводження – важливе завдання соціальних педагогів та соціальних служб. Вочевидь, що раннє виявлення цих сімей найбільш доступне для медичних працівників, педіатрів та патронажних медсестер, які входять в сім'ї з народження дитини і першими можуть побачити факти жорстокого чи зневажливого ставлення батьків до своїх дітей.

Так як органи освіти мають кваліфіковані кадри педагогів та психологів, вони повинні надавати допомогу дітям, які постраждали від насильства в сім'ї. Ще одне завдання – надання психолого-педагогічної допомоги сім'ям з несприятливими внутрисімейними відносинами. Слід проводити спеціальні тренінги з викладачами та психологами закладів освіти з питань попередження насильства в сім'ї, оскільки більшість з них не вміють виявляти випадки насильства в сім'ї, а також не знають куди звертатись, якщо виявили ситуацію насильства в сім'ї. Крім того, слід звернути увагу на те, що у деяких закладах освіти (переважно привілейованих) існує негласна вказівка «не виносити сміття з хати», тобто замовчувати виявлені випадки насильства в сім'ї, з метою не спричинення шкоди іміджу навчального закладу.

Дуже важливою є роль громадських організацій, які надають значну допомогу та підтримку жертвам насильства в сім'ї. Для здійснення діяльності об'єднання громадян, зокрема громадські організації, наділяються широкими правами. Вони можуть виступати учасниками суспільних правовідносин, набувати майнові та немайнові права, брати участь у розробленні державної політики й формуванні органів влади, проводити масові заходи тощо. Громадські організації, які надають допомогу жертвам насильства в сім'ї, здійснюють просвітницько-профілактичну роботу і відіграють значну роль в попередженні насильства в сім'ї в Україні. Слід зазначити, що єдина в Україні безкоштовна національна лінія з питань попередження насильства в сім'ї функціонує саме при одній з громадських організацій («Ла Страда») Тому держава повинна надавати допомогу даним організаціям та стимулювати їх діяльність.

Організація залучення населення до охорони громадського порядку здійснюється інспекторами (старшими інспекторами) по роботі з населенням та громадськими формуваннями. Відповідно до п. 16.4 Положення основними формами взаємодії служби дільничних інспекторів міліції з органами державної влади та органами місцевого самоврядування з питань діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку є: 1) проведення нарад за участю керівників громадських формувань з охорони громадського порядку, на яких розробляються та погоджуються спільні заходи із забезпечення правопорядку на територіях обслуговування; 2) заслуховування звітів керівників громадських формувань з охорони громадського порядку щодо участі їх членів в охороні громадського порядку, проведенні спільних з органами внутрішніх справ профілактичних рейдів та інших відпрацювань територій населених пунктів; 3) розгляд стану матеріально-технічного забезпечення громадських формувань з охорони громадського порядку; 4) заохочення членів громадських формувань з охорони громадського порядку у встановленому законодавством порядку; 5) проведення звірок наявної кількості громадських формувань з охорони громадського порядку та їх членів, зареєстрованих відповідно до Закону "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону"; 6) вирішення питань щодо відновлення, створення нових та припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку.

Ефективне вирішення проблеми насильства в сім'ї – задача як державних органів влади, так і неурядових організацій. З метою подальшого розвитку соціального партнерства неурядових організацій з органами виконавчої влади у вирішенні питань попередження насильства в сім'ї необхідно: розробити спільну програму дій державних установ та громадських організацій по попередженню насильства в сім'ї; узагальнити та розповсюдити досвід роботи в сфері надання допомоги жертвам насильства в сім'ї, проведення профілактичної роботи з метою попередження насильства в сім'ї; неурядовим організаціям активно приймати участь в обговоренні проектів законодавчих та нормативних актів по проблемі насильства в сім'ї.

Таким чином, попередження насильства в сім'ї здійснюється різними органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, підпри-

ємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян та окремими громадянами. Однак, необхідно пам'ятати, що їх діяльність буде ефективною лише за умови спільності та узгодженості дій.

Слід зазначити, що запропонований у 2012 році Кабінетом міністрів України проект закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» досить справедливо, на наш погляд, розширяє коло органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Так, в ньому передбачається, що функції із здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству у межах наданих їм повноважень покладаються на: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) місцеві державні адміністрації; 4) органи місцевого самоврядування; 5) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 6) органи внутрішніх справ; 7) установи та навчальні заклади системи освіти; 8) заклади охорони здоров'я; 9) установи та заклади, діяльність яких відповідно до установчих документів спрямована, зокрема, на запобігання та протидію домашньому насильству, а також наводиться перелік повноважень кожного із зазначених органів та установ. Крім того, зазначається, що підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, а також окремі громадяни можуть сприяти у здійсненні заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

1.4. Міжнародний досвід попередження насильства в сім'ї

Проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України відкрило шлях до створення самостійної держави. На даному етапі свого розвитку в світовому масштабі Україна є молодою державою. З огляду на відносно невеликий строк існування України як незалежної, правової, демократичної держави, їй бракує досвіду в вирішенні багатьох важливих питань з різних галузей діяльності, зокрема попередженні насильства в сім'ї. Тому доцільним є використання позитивного досвіду інших країн. Адже вивчення досвіду інших країн з вирішення проблеми насильства в сім'ї дозволить українським науковцям і практикам використовувати все позитивне із того, що вже розроблено, впроваджено та апробовано в цих країнах, а також утриматись від використання методів та підходів, які себе не справили.

Проблема насильства в сім'ї не є локальною, характерною виключно для України. Насильство в сім'ї не обмежується рамками певної політичної чи економічної системи. Цій проблемі пріоритетну увагу приділяє вся світова спільнота та владні структури держав. Масштаби проблеми насильства в сім'ї прикро вражають. Всесвітня організація охорони здоров'я провела опитування 24 тисяч жінок в 10 країнах світу. Дослідження тривало сім років. В результаті дослідження з'ясувалось, що не дивлячись на те, що насильство в сім'ї існує в будь-якій країні і не залежить від матеріального статку, раси і культури, ця проблема гостріше за все постає в більш бідних країнах. Разом з тим, жінки в бідних країнах з більшою вірогідністю вважатимуть таке насильство над ними виправданим. Відсоток жінок, які повідомили про те, що вони хоча би раз в житті піддавались насильству з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15% в Японії до 71% в Ефіопії. За минулий рік від 4% жінок в Японії і Сербії до 30 – 54% в Бангладеш, Ефіопії, Перу та Танзанії стали жертвами насильства в сім'ї. Крім того, відповідно до результатів дослідження, насильство з боку членів сім'ї зустрічається частіше, ніж напад на жінку чи її зґвалтування незнайомцями чи просто приятелями [84].

На жаль, лише в небагатьох країнах світу співробітники правоохоронних та судових органів, а також медичні працівники проходять спеціальну підготовку для роботи з жертвами насильства в сім'ї.

Законодавство деяких країн взагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. В деяких країнах відповідальність настає за вчинення лише певних форм насильства. Так, аналіз наявної інформації показав, що в 79 країнах світу закони по протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого не відомо; зґвалтування в шлюбі визнається злочином лише в 51 країні світу; лише в 16 країнах діюче законодавство окремо класифікує злочини, пов'язані з сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів; в Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругвай та Венесуелі насильник може уникнути покарання, якщо запропонує жертві одружитись та отримає її згоду.

Наведені вище цифри характеризують розміри та серйозність проблеми насильства в сім'ї у всьому світі. Тим не менше статистика не зовсім віддзеркалює реальний масштаб даного порушення прав людини. Відсутні систематичні дослідження проблеми насильства в сім'ї. Той факт, що в деяких країнах зібрано багато інформації з даної проблеми, а в інших така інформація відсутня, зовсім не означає, що ця проблема характерна лише для окремих країн. Навпаки, це лише свідчить про необхідність проведення подальших досліджень, які дозволили б зрозуміти, як ефективно боротися з проблемою насильства в сім'ї.

17 грудня 1999 року рішенням Генеральної Асамблеї ООН 25 листопада було проголошено Міжнародним днем боротьби за ліквідацію насильства по відношенню до жінок. 5 березня 2006 року в Лондоні з прес-конференції, організованої міжнародною правозахисною організацією “Amnesty International” (“Міжнародна Амністія”), розпочалася нова всесвітня кампанія “Зупинимо насильство по відношенню до жінок”. В СНД, зокрема в Україні, кожного року з 25 листопада по 10 грудня проходить кампанія “16 днів боротьби з насильством в сім'ї”. Понад тисячу організацій та осіб із понад 100 країн щорічно проводять акції в рамках однойменної кампанії 16 Днів проти гендерного насильства, які закликають до припинення усіх форм насильства про-

ти жінок. Дані факти свідчать про те, що міжнародна спільнота визнала насильство в сім'ї проблемою світового масштабу.

Проте, досвід роботи з насильством в сім'ї показує, що одного визнання цієї проблеми в якості гендерного насильства недостатньо. Важливо законодавчо закріпити караність подібних діянь. На теперішній час приблизно лише в 35 країнах світу, серед яких і Україна, існує спеціальне законодавство по протидії та попередженню насильства в сім'ї. Однак, в багатьох державах, які ратифікували Конвенцію ООН "Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок", вже йде процес включення насильства в сім'ї в сферу законодавчого регулювання.

Отже, всі країни можна умовно поділити на дві великі групи: такі, в яких існує спеціальна правова база щодо попередження насильства в сім'ї, та такі, в яких вона відсутня. Незважаючи на те, що переважно всі країни при формуванні власної правової бази з питань попередження насильства в сім'ї використовують Модельне законодавство ООН з цього питання, правова база, спрямована на попередження насильства в сім'ї, в різних країнах має істотні відмінності. Саме за цими відмінностями країни першої групи можна поділити на відповідні підгрупи.

Так, в залежності від кола осіб, які підпадають під захист як члени сім'ї, на країни, які широко підходять до цього питання, та такі, які значно його звужують. Аналогічно широкий та вузький підхід країн існує в залежності від кола органів та установ, які уповноважені реагувати на випадки насильства в сім'ї. В залежності від форм та методів діяльності щодо попередження насильства в сім'ї всі країни можна поділити на такі, в яких є можливість обмежити доступ особі, яка вчиняє насильство в сім'ї, до спільного житла, незалежно від того чи є вона його власником (наприклад, США), і такі, в яких правова база не передбачає такої можливості і що можуть лише запропонувати жертві покинути спільну домівку (наприклад, країни СНД). В залежності від відповідальності осіб, що вчиняють насильство в сім'ї, країни умовно можна поділити на: такі, в яких існують спеціальні правові норми, що передбачають відповідальність за вчинення насильства в сім'ї; та такі, в яких відповідальність за вчинення насильства в сім'ї настає за різними неспеціалізованими нормами правових актів, в залежності від

форми спричиненого насильства. Крім того, всі країни можна поділити на підгрупи в залежності від підстав, при наявності яких можуть застосовуватись заходи з попередження насильства в сім'ї, на: такі, в яких обов'язковою підставою є згода на застосування відповідних заходів жертви (зазвичай дієздатної та повнолітньої) насильства в сім'ї; такі, в яких отримання такої згоди не потрібне, достатньо виявлених доказів. Також однією із підстав розподілу країн першої групи на підгрупи є наявність чи відсутність розширеної бази надання послуг для жертв насильства в сім'ї та корекційних програм для осіб, які вчиняють насильство.

Країни другої виокремленої нами групи також можна розподілити на певні підгрупи, в залежності від наявності (Росія, Білорусь) чи відсутності (переважно мусульманські країни, зокрема Іран, Ірак, ОАЕ) процесу розробки та прийняття правової бази з питань попередження насильства в сім'ї.

Так, наприклад, в Білорусі систематично реалізуються Національні плани дій по забезпеченню гендерної рівності, які передбачають створення відповідної правової бази до 2015 року. В країні існує відповідний законопроект "Про попередження та припинення насильства в сім'ї", який передбачає застосування обмежувального припису та офіційного попередження. Обмежувальний припис видаватиметься посадовою особою органів внутрішніх справ під розписку особі, яка вчинила насильство в сім'ї, якщо будуть відсутні підстави для притягнення її до адміністративної чи кримінальної відповідальності. В даному законопроекті передбачається, що обмежувальний припис міститиме перелік заборон, при порушенні яких особа може бути притягнена до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Офіційне попередження виноситиметься в судовому порядку і буде забороняти одноособове користування спільним майном, зобов'язувати сплачувати житлово-комунальні та інші послуги по утриманню житла, надавати фінансову допомогу жертві насильства в сім'ї. Крім того, проект закону містить норму, відповідно до якої особа, яка вчинила насильство в сім'ї, (за винятком застосування спеціальних заходів обмежувального характеру) може бути спрямована в спеціалізований заклад для проходження курсу психологічної корекції. Відповідно до законопроекту соціально-правовий захист від насильства в сім'ї здійснюватиметься

незалежно від порушення кримінальної справи по даному факту, накладення адміністративного стягнення, затримання особи, яка вчинила насильство в сім'ї, чи застосування до неї інших заходів припинення. Підставою для застосування заходів соціально-правового захисту слугуватиме як звернення члена сім'ї чи інших осіб за захистом, так і отримання достовірної інформації про те, що життю чи здоров'ю людини, яка зазнає насильство в сім'ї, загрожує небезпека [85]. На сьогоднішній день поняття насильства в сім'ї та основні профілактичні заходи, спрямовані на попередження насильства в сім'ї в Білорусії визначено в законі «Про основи діяльності по профілактиці правопорушень» 2008 року, який встановлює правові та організаційні засади діяльності по профілактиці правопорушень та закріплює основні форми участі державних органів (організацій), інших організацій та громадян у здійсненні цієї діяльності [86].

Слід зазначити, що із країн СНД жіночі неурядові організації Російської Федерації першими ініціювали підготовку законопроекту по боротьбі з насильством в сім'ї. Цей законопроект “Про основи соціально-правового захисту від насильства в сім'ї” передбачав створення системи соціальних служб, тому з фінансової сторони втілення його в життя було складним. В результаті Державна Дума Російської Федерації багаторазово відхиляла декілька його варіантів. Не дивлячись на відсутність закону по протидії насильству в сім'ї, в Росії ведеться робота по попередженню насильства в сім'ї та інших соціально негативних явищ.

Дослідивши досвід закордонних країн з попередження насильства в сім'ї, вважаємо за необхідне звернути увагу, на досвід деяких з них, який на нашу думку, доцільно з часом перейняти в Україні.

Позитивним досвідом, на нашу думку, є застосування в Росії *методу картографування території*. Так, за допомогою даного методу Центр соціальної допомоги сім'ї та дітям визначив райони, де живуть сім'ї з низьким прибутком, сім'ї “соціального ризику”, неповні та багатодітні сім'ї. Центром соціальної допомоги сім'ї та дітям розроблена серія картосхем, на яких зображено просторове розташування на території міста “сімейного ризику”, де є моральна, фізична, економічна, психологічна загроза життю дітей та іншим членам сім'ї. За цими картосхемами виявлені найбільш неблагополучні території (райони) міста. В

цих районах з неблагополучним соціальним кліматом відкрита мережа соціально-консультативних пунктів, як одна з форм організації соціальної роботи з сім'єю за місцем проживання.

В провінції Онтаріо, зокрема, в найкрупнішому місті провінції – Торонто, з 1988 року, діє система термінового реагування на прояви насильства в сім'ї (Domestic Violence Emergency Response System (DVERS)). Засновниками цієї системи стали Канадська Служба безпеки (ADT), служба підтримки жертв і поліція м. Торонто. ADT безкоштовно надає жертвам насильства в сім'ї портативну сигнальну апаратуру та забезпечує цілодобову її роботу. Член сім'ї, якому загрожує небезпека, може за допомогою цієї апаратури подати сигнал, який терміново передається в поліцію як дзвінок особливої важливості. Сім'ї із групи ризику визначаються за допомогою місцевих соціальних служб та правоохоронних органів. Представники ADT навчають членів таких сімей, в тому числі і дітей, як користуватися апаратурою.

Цікаво, що в Росії, не дивлячись на відсутність спеціальної нормативно-правової бази, проходить робота по *створенню комплексної структури в управлінні внутрішніх справ*, яка повинна буде реагувати на факти насильства в сім'ї, надавати допомогу службі дільничних інспекторів міліції, а також координувати профілактичну, оперативну та реабілітаційну діяльність, спрямовану на допомогу жертвам насильства в сім'ї. Робота даного підрозділу дозволить сприяти вдосконаленню співробітниками навичок по роботі з жертвами насильства в сім'ї. Робота проекту спрямована на реалізацію чотирьох завдань. По-перше, створення спеціалізованої оперативно-профілактичної служби в районному управлінні внутрішніх справ і реабілітаційного центра для жертв насильства в сім'ї. По-друге, створення постійно діючої системи навчання співробітників оперативно-профілактичної служби та особового складу служби дільничних інспекторів міліції спеціальним знанням, вмінням та навичкам роботи з жертвами насильства в сім'ї. По-третє, розвиток системи реєстрації звернень громадян з приводу випадків насильства в сім'ї і створення статистичної бази даних про рівень насильства в сім'ї в одному з районів міста. По-четверте, підвищення довіри населення до працівників правоохоронних органів за допомогою зміни ставлення співробітників правоохоронних органів до проблеми насильства в сім'ї [87, с.22]. Необхідно зазначити, що в

деяких країнах вже створені спеціально підготовлені підрозділи поліції для протидії насильству в сім'ї. Наприклад, в Бразилії були створені спеціальні поліцейські дільниці для роботи з жіночих питань, включаючи побутове насильство. Співробітниками таких дільниць є виключно жінки [1, с.16]. На наш погляд, набір в дані спеціальні поліцейські підрозділи виключно жінок дискримінує чоловіків, адже жертовою насильства в сім'ї може бути і особа чоловічої статі.

Позитивно зарекомендував себе досвід країн, в яких створюються *спеціалізовані сімейні суди* (Німеччина, Туреччина, Бразилія, Австрія, США, Канада та ін.). В компетенцію даних судів входить вирішення питань, які виникають в сімейно-правових відносинах. Сімейні суди повинні розглядати справи, пов'язані із захистом, освітою та іншими соціальними питаннями як дітей, так і дорослих, в тому числі питання фінансового захисту сім'ї. Наприклад, в Туреччині дані суди створюються у всіх містах, населення яких перевищує 100 тисяч чоловік. В Вінніпегу з 1990 року діє Суд по справам насильства в сім'ї, створений під тиском громадськості для розгляду випадків насильства у відносинах подружжя, по відношенню до дітей та осіб похилого віку. Створення цього спеціального суду забезпечує такий же суворий підхід до випадків насильства в сім'ї, як і до інших проявів насильства проти особистості. Робота суду по справам насильства в сім'ї визнана успішною, зокрема завдяки підбору спеціально підготовлених суддів та прокурорів, обізнаних про проблеми насильства. Крім того, в якості компоненту звинувачувального процесу створена Програма захисту жінок (The Women's Advocacy Program), яка забезпечує підтримку жінкам на всіх етапах взаємодії з правозахисною системою. Внаслідок діяльності судів по насильству в сім'ї в провінції Манітоба, а також інших провінціях і територіях Канади випадки насильства в сім'ї перестали вважатись неважливими справами і ними займаються висококваліфіковані спеціалісти. В Онтаріо існують також два типи судів по справам насильства в сім'ї. В судах одного типу розглядаються більш прості випадки, зокрема, що стосуються осіб, які вперше порушили закон. Суди другого типу розглядають більш серйозні випадки, які вимагають суворого покарання. Така спеціалізація допомагає покращити якість судового провадження та більше сприяє захисту інтересів жертв насильства в сім'ї.

Також заслуговує на увагу досвід країн, в яких передбачено *примусове видворення особи, яка вчинила насильство в сім'ї, із спільної домівки із наступним її затриманням та поміщенням в спеціальні установи або заборону відвідання домівки* (Німеччина, Бразилія).

Наприклад, в Німеччині з 1 січня 2002 року діє закон про захист від насильства в сім'ї (Gewaltschutzgesetz), який встановлює, що особа, яка вчинила насильство в сім'ї, повинна залишити дім. Закон надає поліції право видалити кривдника із квартири та заборонити йому з'являтися там на строк до десяти днів. Протягом цього часу жертва насильства в сім'ї повинна відвідати лікаря з метою засвідчити тілесні ушкодження та звернутись із заявою до найближчого суду, який вправі вирішувати питання, пов'язані із сімейним правом. Суди розглядають такі заяви достатньо оперативно. Крім того, до кінцевого розгляду заяви суд може заборонити кривднику не лише входити до квартири, але й підходити до неї ближче певної відстані. Суд також має право обмежити контакти особи, яка вчинила насильство в сім'ї, з жертвою насильства та дітьми. Наприклад, може заборонити наближатись до них на відстань меншу ніж 50 метрів [88, с.5].

В Австрії Акт про захист від насильства у сім'ї від 1997 року передбачає, що якщо правопорушник погрожує чи завдає шкоди особі, яка мешкає в тому ж домі, поліція має право виселити правопорушника зі спільного житла і близького оточення та заборонити йому туди повертатися (видати заборонний ордер), навіть якщо він є власником будинку чи квартири. Правопорушник повинен передати свої ключі поліції; якщо він хоче забрати якісь речі, він повинен повідомити постраждалу особу про свій прихід. Коли правопорушника застали вдома під час чинності заборонного ордера, його штрафують за це порушення згідно з адміністративно-кримінальним правом і навіть можуть заарештувати, якщо він відмовляється покинути приміщення [41, с.41].

В Португалії як додатковий захід під час притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї може застосовуватись виселення агресора з дому максимально на два роки, а задля ефективнішого впровадження цього заходу з 2006 року на агресорів, засуджених до виселення із сімейного помешкання, можуть одягати електронний браслет [41, с.49].

В Бразилії закон по протидії насильству в сім'ї від 2006 року дозволяє заарештовувати агресора не лише за злочин, а й у тих випадках, якщо знаходження його на волі загрожує життю жертви. Згідно закону, за вчинення насильства в сім'ї, у випадках засудження до позбавлення волі, період знаходження у в'язниці триває від 6 місяців до 3 років, а грошові штрафи не передбачені. Важливим є момент, що даний закон захищає від фізичного, психологічного та сексуального насильства також домашніх працівників [89]. На наш погляд, це є доречним і для України, оскільки в нашій країні також існують домашні працівники, нехай вони і не становлять такий великий відсоток, як в Бразилії.

Крім того, даний закон передбачає *проведення в школах занять по протидії насильству в сім'ї*. Ми вважаємо, що розробка та введення в шкільні та вузівські програми курсів етики сімейних стосунків та попередження насильства в сім'ї стане дієвим превентивним заходом і в Україні. Просвітницькі заходи повинні привертати увагу всього суспільства до проблеми насильства в сім'ї. Наприклад, в Канаді розпочата кампанія “Біла Стрічка”, унікальна ініціатива канадських чоловіків. Чоловіки, учасники кампанії “Біла Стрічка”, закликають чоловіків усього світу протягом періоду з 25 листопада по 6 грудня носити білі стрічки, повісити їх на свої дома, автомашини, робочі місця та ніколи не вчиняти насильство щодо жінок; ніколи не закривати очі на насильство щодо жінок; ніколи не мовчати про насильство по відношенню до жінок [90].

Особливу увагу слід приділити досвіду країн, в яких *не обов'язково є згода жертви на застосуванні заходів попередження насильства в сім'ї*. Так, в штаті Іллінойс США якщо офіцер має достатні докази того, що було скоєно злочин, він повинен заарештувати кривдника. Рішення про арешт має засновуватись на тому, чи є підстави вважати, що мав місце злочин, при цьому не є обов'язковими згода чи бажання потерпілого звертатись до суду та давати свідчення в майбутньому. Не повинен впливати на рішення про арешт особи, яка вчинила насильство в сім'ї, і факт того, чи одружені жертва та кривдник, чи просто разом проживають. Зовсім не обов'язково для офіцера бачити вчинення правопорушення, так як достатньо “вірогідної причини” (видимі пошкодження чи інші докази насильства).

В Норвегії ще в 1988 році впроваджено беззастережне переслідування у випадках учинення насильства в сім'ї. Кримінальна справа може подаватися до суду, навіть якщо жінка відкликає свою формальну заяву.

В Австрії постраждала особа також не може вплинути на застосування чи незастосування заходів з попередження насильства в сім'ї. Більш того, якщо потерпіла особа дозволила кривднику повернутися додому під час дії заборонного ордеру (10 днів) її можуть оштрафувати [41, с.41].

На нашу думку, даний підхід заслуговує на особливу увагу, оскільки більшість жертв насильства в сім'ї під тиском кривдників побоюються звертатись до органів внутрішніх справ за допомогою, а під впливом так званого «Стокгольмського синдрому» заперечують взагалі наявність насильства, навіть якщо явно присутні сліди останнього. А згідно українського законодавства без заяви повнолітньої та дієздатної жертви заходи з попередження насильства в сім'ї вживатись не можуть. Проте саме відчуття безкарності сприяє процвітанню насильства в українських сім'ях і зводить майже нанівець зусилля органів державної влади та місцевого самоврядування у напрямку вирішення проблеми насильства в сім'ї в українському суспільстві.

Крім того, заслуговує на перейняття досвід країн, в яких *співробітники органів та установ, що уповноважені реагувати на випадки насильства в сім'ї, проходять спеціальне систематичне навчання.*

Так, в м. Чикаго штату Іллінойс офіцери, які займаються проблемою насильства в сім'ї, обов'язково регулярно відвідують спеціальні тренінги та програми підготовки, які фінансуються за кошти бюджету штату. За рік таке навчання проходять близько 1000 офіцерів поліції м. Чикаго [91, с.42]. Наявність значної небезпеки заподіяння шкоди у справах, пов'язаних з насильством в сім'ї, вимагає від поліцейського негайного прибуття на місце події. При розслідуванні справ, пов'язаних з насильством в сім'ї, поліцейські мають поводитись досконало і дотримуватись певних правил. Вступаючи у спілкування, поліцейський повинен виявляти професійну стриманість і бажання допомогти. Поліцейські, які прибули за викликом, повинні негайно взяти ситуацію під свій контроль, розвести учасників події по різних

кімнатам, щоб запобігти будь-яким насильницьким діям, і опитувати їх окремо.

В Канаді Міністерством охорони здоров'я у співробітництві з медичними навчальними закладами, асоціаціями лікарів та медичних сестер організовані курси, навчальні семінари для медичного персоналу, який має справу з особами, що пережили насильство в сім'ї. За вказівкою даного Міністерства були також розроблені правила поведінки для лікарів та видано посібник для медичних сестер, які надають допомогу жертвам насильства в сім'ї. Генеральна прокуратура та Міністерство юстиції були також задіяні в реалізації програми. В її рамках передбачалось проходження поліцейськими спеціальної підготовки для роботи з жертвами насильства в сім'ї, оскільки канадські жінки часто скаржились на грубість та безтактовність працівників правоохоронних органів. Поліцейські отримали інструкції та інформаційні матеріали з питань надання допомоги жертвам насильства в сім'ї. Канадськими юристами був підготовлений спеціальний посібник для соціальних працівників, які надають допомогу жертвам насильства в сім'ї. Поліції та судам наказано діяти рішуче та швидко. Для реалізації таких установок розвиваються навчальні програми та тренінги для поліції, прокурорів, співробітників пенітенціарних установ, патрульних служб. Провінції і території Канади, крім проведення тренінгів з попередження насильства в сім'ї, розробляють відповідні навчальні матеріали, включаючи практичні посібники для королівських прокурорів, співробітників системи виправних установ та правоохоронних органів.

В Німеччині у липні 1995 року видано «концепцію курсу» для поліцейських стосовно «чоловічого насильства проти жінок», яку включено в подальшу освіту поліцейських.

В Україні за сприяння ОБСЄ розроблено спеціальні посібники та введено спеціальні навчальні програми у ВУЗах, в яких готують майбутніх працівників для підрозділів міліції громадської безпеки. Крім того, протягом 2010-2011 року за сприяння ПРООН в Україні було проведено ряд тренінгів для діючих дільничних інспекторів міліції. Однак, з огляду на велику плінність кадрів міліції, та з огляду на регулярні зміни до законодавства, слід відмітити доцільність проведення

систематичних тренінгів на постійній основі працівників ОВС, які здійснюють попередження насильства в сім'ї.

На найбільшу увагу, на нашу думку, заслуговує досвід попередження насильства в сім'ї США, з огляду на те, що соціальна проблема домашнього насильства в США була поставлена ще в 70-х роках ХХ ст. у зв'язку з активізацією жіночого руху.

Якщо використовувати термінологію Р. Геллеса та М. Страуса при описуванні основних підходів, пов'язаних з реагуванням на насильство в сім'ї, де вони виокремлюють бездіяльність, співчуття та контроль, то основним підходом в сучасній політиці США в цій галузі є контроль, який забезпечує стратегію обов'язкового реагування.

Під “бездіяльністю” розуміється відсутність будь-яких заходів реагування на насильство в сім'ї. Підставою для цього є переконання, що насильство – приватна справа і може бути вирішена виключно самими членами сім'ї. Протягом 1960-х та першої половини 1970-х років ситуація в США характеризувалась бездіяльністю по відношенню до насильства в сім'ї. Деякі види насильства в сім'ї були фактично узаконені. В Америці в 1824 році закон офіційно звільнив чоловіків від відповідальності за умови, що фізичне покарання дружини відбуватиметься лише у випадках “крайньої необхідності”.

“Співчуття” як альтернативний підхід до реагування на насильство в сім'ї сягає корінням в проблему насильства над дітьми і характеризується гуманним співчуттям не лише по відношенню до жертв насильства в сім'ї, але й до тих, хто його вчиняє. Мета даного підходу в зміцненні сім'ї, а не в покаранні кривдника. Більш того, члени сім'ї, які вчиняють насильство, сприймаються самі як жертви ситуації, яка склалась, а не як жорстокі злочинці. Такий підхід в США вперше запропонували застосовувати до випадків насильства в сім'ї представники фемінізму і активісти громадського руху в 1970-х роках. Протягом ще багатьох років в США соціальне реагування на насильство в сім'ї виключало правове втручання. Адвокати жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї, зазначали, що мало хто з чоловіків, які вчиняли насильство, був заарештований, звинувачений та засуджений. Дослідження показало, що дані заяви адвокатів були точними, відповідали дійсності [92, с.2]. Тоді, починаючи з 70-х років, соціальна політика

сфокусувалась на вдосконаленні правового реагування на випадки насильства в сім'ї та покаранні правопорушників.

“Контроль” як підхід до реагування на насильство в сім'ї полягає в жорсткому використанні інституційних ресурсів для зниження рівня насильства в сім'ї, покарання тих, хто його вчиняє. Контроль головним чином виражається в формі практики обов'язкового реагування на насильство в сім'ї, а саме: обов'язковий арешт, принцип обов'язкового судового провадження та обов'язкове інформування. Згідно закону про обов'язковий арешт, поліцейські зобов'язані заарештувати кривдника, навіть якщо жертва насильства виступає проти цього. Відповідно до принципу про обов'язкове судове провадження судове провадження не може бути припинено до тих пір, поки обвинувачена особа не буде покарана, навіть якщо жертва просить закрити справу. Вважалось, що такий захід дозволить зменшити кількість випадків тиску на жертву з боку кривдника. Принцип обов'язкового інформування передбачає, що медичний персонал зобов'язаний повідомляти про будь-які факти насильства в правоохоронні органи. Деякі науковці відкрито заявляють, що принцип обов'язкового інформування може мати негативний ефект. Порушення принципу конфіденційності підриває довіру пацієнтів до медичного персоналу і позбавляє їх контролю над ситуацією, віддаючи все у руки влади. Це може стримувати як жертв насильства в сім'ї, так і осіб, які його вчиняють, від звернення за медичною допомогою. Однак, в 1980-ті роки у деяких науковців виникли великі сумніви щодо ефективності політики обов'язкового реагування. Вони пояснювали свою позицію ігноруванням індивідуальних потреб, проблем і мотивів жертви насильства в сім'ї, повним позбавленням її контролю над ситуацією.

Одну з прогресивних сучасних теорій, які роблять акцент на динаміці насильницьких відносин в сім'ї, розробила професор Л. Мілс. Вона зазначає, що насильство в сім'ї – це не односторонній процес, а складна динаміка відносин між декількома активними агентами. Агресія та насильство в сім'ї, які вчиняють жінки, – важлива складова динаміки даного явища. Жінки проявляють агресію і насильство в сімейних відносинах так само часто, як і чоловіки. На її думку, держава, яка отримує необмежену владу над долею жертви насильства в сім'ї, ненавмисно сама вчиняє насильство по відношенню до жертви. Л.

Мілс, взявши за основу принципи поновлювального правосуддя, розробила власну модель, яку назвала “коло насильства в сім’ї”. На зустрічі, які організуються спеціалістами, запрошуються не лише кривдник і жертва, а й близькі родичі. Головна задача цих зустрічей не знайти винного і не виправдати жертву, а простежити динаміку відносин між партнерами, встановити вину кожного члена сім’ї та спільно виробити план подальшого припинення циклу насильства. В даний момент в США дана модель упроваджується в практику з метою отримання відомостей про її ефективність [93, с.109-115].

За даними американських вчених, насильство в сім’ї є досить серйозною і поширеною проблемою у США. Ось деякі ілюстративні дані: близько 97% жертв насильства в сім’ї – жінки (Департамент юстиції США); кожні 9 секунд б’ють жінку; понад 4 млн. жінок б’ють щороку (Фонд запобігання насильству в сім’ї); в середньому щодня 4-х жінок убивають внаслідок насильства в сім’ї; кожна друга жінка впродовж життя потрапляє в ситуацію, пов’язану з насильством (Проект юридичного факультету Гарвардського університету із захисту жінок-жертв насильства); 50% усіх бездомних жінок і дітей рятуються від насильства в сім’ї [12, с.76-77].

Необхідно зазначити, що в кожному штаті США існує окреме законодавство по попередженню і боротьбі з насильством в сім’ї. Наприклад, основним законодавчим актом, що регулює питання, пов’язані з протидією насильству в сім’ї в штаті Іллінойс є Акт по боротьбі з насильством в сім’ї (Illinois Domestic Violence Act – далі IDVA), в якому значна увага приділена питанню *винесення та застосування охоронних ордерів*, аналогів українського захисного припису, проте значно дієвіших.

Відповідно до IDVA охоронний ордер (у порівнянні з законодавством України дорівнює захисному припису) – це судовий припис, який забороняє особі, яка скоїла насильство в сім’ї, вчиняти певні дії чи навпаки, вимагає від неї певних дій. В охоронних ордерах жертва зветься позивачем, а особа, яка вчинила насильство в сім’ї, – відповідачем.

Охоронний ордер можна отримати двома шляхами:

- в цивільному суді (окремо, чи одночасно з іншою цивільною процедурою, наприклад, розлученням);

- в кримінальному суді, у зв'язку з кримінальним звинуваченням [42, с.52].

Необхідно зазначити, що в штаті Іллінойс створені суди для розгляду справ, пов'язаних із насильством в сім'ї. У вказаних судах розглядаються як кримінальні, так і цивільні позови.

Жертва насильства в сім'ї може отримати один з трьох видів охоронних ордерів:

1. Надзвичайний охоронний ордер. У період, коли немає судових засідань, зокрема в нічний час і вихідні, ордер можна отримати, звернувшись до поліції, яка в цьому випадку зв'яжеться з черговим суддею. Цей суддя визначить, чи є підстави казати про значну вірогідність негайної загрози насильства, і, якщо це так, видасть надзвичайний ордер. Однак, коли судові засідання поновляться, потерпілий має з дотриманням всіх правил звернутися до суду за отриманням тимчасового ордеру.

2. Тимчасовий охоронний ордер. Коли суд працює, ордер можна отримати шляхом подання у відповідному суді позову з проханням про захист від насильства в сім'ї, повідомляючи суддю про характер насильства, особу кривдника та бажаний зміст охоронного ордеру. За наявності вірогідної небезпеки подальшого насильства, суд може видати такий ордер з 14 – 21-денним терміном дії, без попереднього повідомлення кривдника.

3. Постійний охоронний ордер. Після видання тимчасового охоронного ордеру і повідомлення про це особі, яка вчинила насильство в сім'ї, у 10-денний строк призначається судове засідання, на якому особа, звинувачена у насильстві, матиме змогу викласти своє бачення подій. Після слухання справи, якщо суддя вирішить, що були надані достатні докази вини особи, звинуваченої у вчиненні насильства в сім'ї, дія ордеру може бути продовжена на термін до 2 років [42, с.21-23].

Виданий судом охоронний ордер вноситься до Реєстру охоронних ордерів штату – комп'ютерної системи обліку, яку використовують судді та правоохоронні органи. Згідно з федеральними законами і законами штатів охоронні ордери, видані в одному штаті, так само дійсні і в інших штатах.

Відповідно до IDVA охоронний ордер може передбачати наступні обмеження чи зобов'язання для особи, яка вчинила насильство в сім'ї:

- заборона вчиняти насильство в сім'ї в майбутньому;
- надання виключного права володіння житлом особі, яка стала жертвою насильства в сім'ї – дане обмеження може бути встановлено, якщо позивач, на відміну від відповідача, має право проживати в цьому приміщенні; а також у випадку, якщо обидва мають право проживати у даному приміщенні, але рівень необхідності володіння саме цим житлом превалює у позивача;
- заборона наближатись до жертви насильства – вимагає відповідача залишатись осторонь від позивача. Може точно встановлювати дистанцію, на яку заборонено наближатись, та / чи місця, в яких ця заборона дійсна;
- зобов'язання відповідача відвідувати відповідні тренінги та програми соціальної реабілітації;
- надання позивачу права піклуватись про неповнолітніх дітей – зобов'язує відповідача не забирати дітей у позивача та не переміщувати їх, а у випадку, якщо неповнолітні діти знаходяться у відповідача, він зобов'язаний передати дитину позивачу;
- заборона відвідувати дитину або обмеження часу її відвідування (в даному випадку суд повинен встановити дні та часи відвідувань) – встановлюється, якщо відповідач може створити загрозу безпеці дитини під час відвідувань; використати відвідування з метою вчинення насильства чи залякування позивача; неправомірно заховати чи затримати дитину; діяти таким чином, що суперечить інтересам дитини;
- заборона вивозити дитину зі штату чи приховувати її в межах штату;
- зобов'язання за викликом з'являтися до суду;
- надання позивачу виключного права володіння – якщо майно чи його частина знаходяться у відповідача, позивач може вимагати повернути його;
- захист майна – забороняє відповідачу пошкоджувати, знищувати, продавати та виконувати інші дії з майном;
- грошова підтримка – зобов'язує відповідача виплачувати грошове утримання неповнолітнім дітям, які знаходяться на піклуванні у позивача;

- відшкодування збитків – зобов’язує відповідача відшкодувати збитки, що були завдані насильством (медичні витрати, втрата заробітної платні, тимчасове проживання та інші);
- заборона входу – якщо відповідач створює загрозу безпеці позивача чи дітей, йому забороняється входити і залишатися в оселі;
- заборона на вогнепальну зброю – суд зобов’язує відповідача передати зброю місцевим правоохоронним органам, якщо вважає, що існує загроза неправомірного використання вогнепальної зброї проти позивача;
- заборона доступу до установ, які відвідує дитина – охоронний ордер забороняє контакт відповідача з дітьми з метою приховати адресу позивача або якщо необхідно припинити насильство щодо дитини чи її переміщення;
- сплата послуг притулку – відповідач зобов’язаний сплатити за послуги притулку чи консультуючої служби;
- змішаний ордер об’єднаної допомоги – містить перелік дій, які відповідач зобов’язаний виконувати, а також перелік дій, які йому заборонено вчиняти.

За наявності підстав вважати, що особа, яка вчинила насильство в сім’ї, порушила заборони чи не виконує зобов’язання, встановлені охоронним ордером, поліція зобов’язана її заарештувати, адже будь-яке порушення охоронного ордеру тягне кримінальну чи цивільно-правову відповідальність [94, с.ІІІ-13-ІІІ-14].

Заслугує на перейняття і досвід передбачення *настання кримінальної відповідальності за порушення умов, зазначених у аналогах захисного припису*. На нашу думку, настання кримінальної відповідальності за порушення постанови про заходи захисту є досить доцільним, оскільки в даному випадку особа порушує не лише норми суспільного співжиття та норми права, а й виказує неповагу до органу державної влади, який видав дану постанову. Наприклад, закон “Про побутове насильство”, прийнятий в Грузії в травні 2006 року, надає право поліції та судам першої інстанції видавати постанови про заходи тимчасового захисту. Якщо винна особа порушить умови, перелічені в постанові про заходи захисту, вона буде притягнена до кримінальної відповідальності [95]. В Австрії якщо кривдник порушує наказ, що заборо-

няє контакт, або заходить на захищену територію, потерпіла особа може подавати заяву на штраф за неповагу до суду [41, с.41].

В Австрії, як ми вже звертали увагу, існують заборонний ордер, який видається поліцією, а також упродовж десяти днів після видачі заборонного ордеру потерпіла особа може подати заяву про тимчасову судову заборону до цивільного (сімейного) суду. Якщо така заява подана, заборонний ордер автоматично продовжується на 20 днів. Протягом цього періоду суд зобов'язаний прийняти рішення. Цікаво і досить обґрунтовано, що тимчасова судова заборона може видаватися також на (колишнього) близького родича після фізичного насильства або після погроз, у разі психологічного тероризування, якщо воно серйозно шкодить психологічному здоров'ю потерпілої особи і коли такі напади роблять проживання з особою, яка вдається до насильства, нестерпним. Тимчасова судова заборона чинна упродовж 3 місяців (максимум). Лише у випадку, коли потерпіла особа подала на розлучення (і ще в кількох інших особливих випадках), заборона може бути продовжена до розлучення. Кривднику можуть не лише заборонити заходити до свого помешкання, а й не дозволити з'являтися біля будинку та в інших визначених місцях (наприклад, на шляху потерпілої особи на роботу, на місці праці, у школі дітей). Контакти будь-якого виду також можуть бути забороненими.

В Болгарії повноваження вживати захисних заходів належать також суду. Згідно з Актом про захист від насильства в сім'ї захист забезпечується зобов'язанням правопорушника утриматися від вчинення насильства у сім'ї, усуненням правопорушника з помешкання спільного користування на строк, визначений судом, заборонаю правопорушнику заходити в помешкання, на місце праці та місця соціальних контактів і відпочинку потерпілої особи на умовах і на строк, визначені судом, тимчасове (умовне) призначення місця проживання дитини з потерпілим батьком чи матір'ю чи тим із батьків, хто не вчиняв насильства, на умовах і на строк, визначені судом, якщо це не суперечить інтересам дитини, зобов'язанням правопорушника відвідувати спеціалізовані програми, направленням потерпілих на реабілітаційні програми. Згадані вище заходи повинні тривати від місяця до року. Процес видачі ордеру може розпочатися за скаргою потерпілої особи, за проханням директора управління соціальної допомоги, за заявою брата,

сестри чи особи, яка є прямим родичем потерпілої – у разі негайного судового захисту, які подаються не пізніше одного місяця після вчинення акту насильства в сім'ї.

Отже, для того, щоб захисні приписи були більш дієвим спеціальним засобом попередження насильства в сім'ї, слід по-перше, збільшити перелік заборон, які можуть виноситись відповідно до нього; по-друге, розподілити право винесення захисного припису між судами та міліціонерами; по-третє, за порушення вимог, висунутих захисним приписом, передбачити настання кримінальної відповідальності.

Заслугує на увагу досвід США щодо *надання інформаційної допомоги жертві насильства в сім'ї*. Так, поліція зобов'язана надати жертві письмове викладення її прав, які повинні бути надруковані і на англійській, і на іспанській мовах (необхідно додати, що інформаційні картки, на яких зазначена необхідна інформація про права та можливості жертви насильства в сім'ї, а також необхідні контактні телефони, за якими жертва може звернутися по допомогу, розповсюджуються серед населення поліцією та відповідними службами, і є ефективним профілактичним заходом).

Таким чином, вперше в світі насильство в сім'ї було визнано соціальною проблемою національного масштабу у США. Крім того, саме в цій країні знаходяться найкрупніші центри з розробки теоретичної бази, методології та інструментарію для вивчення насильства в сім'ї. США демонструють унікальні взаємовідносини між науковими та політичними кругами в формуванні соціальної політики, спрямованої на зниження насильства в сім'ях. Тому США не лише доцільний приклад в проведенні крос-культурних досліджень, а й своєрідний орієнтир в розумному запозиченні сильних сторін їх соціальної політики.

Звичайно, слід звернути увагу і на досвід *розроблення та впровадження корекційних програм у закордонних державах*. У світі існує велика кількість корекційних програм. Наприклад тільки у Великій Британії діє їх понад 200, у Франції – 30, у Німеччині – 66, Іспанії – понад 70, причому 40 з них розраховані на осіб, які відбувають покарання за вчинення насильства в сім'ї. В Ізраїлі діє 67 програм для кримінальників. У США запроваджено 2265 таких програм. У кожному штаті діє в середньому 42–45 програм, причому основна їх кількість зосереджена на Північному Сході США. Аналогічна ситуація спостерігається

ся у багатьох інших країнах. Майже всі програми роботи із сімейними насильниками розраховані на чоловіків, винятком є Швейцарія, де діє 8 спеціалізованих програм для жінок-кривдниць [96].

Наприклад, в провінції Манітоба Канади розроблені три типи навчальних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї: 24-годинні заняття групового консультування (пропонуються на 6 мовах); 84-годинна програма інтенсивної терапії (для тих, хто звільнений від покарання умовно); 300-годинна програма (для тих, хто знаходиться під вартою). Крім того, існують програми індивідуального консультування осіб, які вчинили насильство в сім'ї.

Незалежно від того, в якій країні розроблено та де впроваджується та чи інша корекційна програма, кожна з них має відповідати п'яти основним критеріям, зокрема: програми мають бути побудовані таким чином, щоб кривдники не використовували свою участь у них для уникнення відповідальності за насильницьку поведінку; ведення сімейної терапії (консультаційної роботи з подружжям), запровадження технологій управління гнівом, медіація, пробація не є належними способами реагування на насильницькі дії з боку чоловіків стосовно жінок; безпека постраждалих осіб та їх близького оточення є головним пріоритетом програм корекції поведінки осіб, що вчиняють насильство в сім'ї; відповідальність учасників та фахівців, які впроваджують корекційні програми, щодо дотримання покладених на них обов'язків; корекція поведінки осіб, що вчиняють насильство в сім'ї, означає об'єднання зусиль громади.

Реальна оцінка ефективності корекційних програм є досить проблематичною. За оцінками програми попередження подальшого насильства, що проводилася в Лондоні в 1998 р., визначено, що її повністю пройшли близько 10% від початкової кількості учасників. Подібна ситуація спостерігається і в США – справи більш як двох третин учасників програм передаються до суду через невідвідування групових занять. Британські вчені встановили, що близько 67% чоловіків, які пройшли корекційні програми, утримувалися від насильства протягом року, однак цей показник з часом зменшився до 40,2% учасників, які брали участь у програмі [97, с.88-95]. На нашу думку, хоча ефективність корекційних програм звісно не складає сто відсотків, проте навіть якщо із ста осіб, які пройшли корекційні програми, тридцять-

сорок осіб зрозуміють згубність насильницької поведінки в сім'ї та стануть на шлях виправлення, це зробить щасливими набагато більше людей, оскільки в кожній такої особи є сім'ї, зокрема дружина (чоловік), діти, батьки тощо, які до цього страждали від насильства. Отже, слід продовжувати вивчати та запозичувати позитивний зарубіжний досвід із зазначеного питання.

Порівняно із закордонним досвідом корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, вітчизняний досвід ще проходить процес розвитку та становлення. Проте, на сьогодні в Україні вже є певні напрацювання у сфері організації та проведення корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї. Окрім питання безпосереднього існування корекційних програм та їх застосування на практиці, досить складним є питання направлення осіб, які вчинили насильство в сім'ї на проходження таких програм, про що мова буде йти у наступному розділі.

Досвід США демонструє, що ефективність роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, залежить від того, наскільки добре співпрацюють між собою поліція, суди, служби пробації, служби підтримки жінок і дітей, інші громадські утворення. Наголошується важливість координованого громадського реагування, співпраці з місцевими організаціями громадянського суспільства тощо [96, с.212].

Позитивний досвід зарубіжних країн щодо організації *взаємодії всіх органів та установ, що здійснюють попередження насильства в сім'ї*, також заслуговує на запозичення. Наприклад, в Канаді набули популярності дослідницькі центри по проблемам насильства в сім'ї та насильства проти жінок. Вони створені в 1993 році та фінансуються Дослідницькою радою по соціальним та гуманітарним наукам Канади та федеральним Департаментом охорони здоров'я і соціального забезпечення, а також отримують кошти від місцевих об'єднань громадян. Ці центри прагнуть забезпечити стійке співробітництво між вченими, викладачами, практиками, політиками і всіма зацікавленими організаціями [1, с.4-16].

У всіх дев'ятох австрійських провінціях були засновані так звані «центри втручання». Це неурядові організації, які фінансуються Федеральними міністерствами внутрішніх і соціальних справ. Їх основними завданнями є турбота про людей, що зазнають насильства, і на-

лагодження контактів з усіма інституціями, які займаються захистом від насильства. Поліція має без затримки повідомляти центрові втручання про кожне виселення і заборонний ордер, долучаючи також особисту інформацію потерпілої особи [41, с.41].

Крім того, слід з урахуванням досвіду зарубіжних країн, *розширювати мережу притулків для жертв насильства в сім'ї*. Так, наприклад, в Німеччині діє близько 400 притулків, в м. Чикаго – близько 6, а в Україні подібні заклади створено далеко не у всіх областях.

На нашу думку, для ефективного вирішення проблеми насильства в сім'ї в кожній країні вкрай необхідне адекватне законодавство, яке б враховувало міжнародні рекомендації, національні особливості країн, а також позитивний досвід інших країн в вирішенні даної проблеми.

РОЗДІЛ 2

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖБИ

ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ МІЛІЦІЇ ЩОДО

ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

2.1. Правова основа діяльності та роль служби дільничних інспекторів міліції у попередженні насильства в сім'ї

Головним напрямком в діяльності держави щодо протидії адміністративним проступкам була, є і буде їх профілактика. Профілактична діяльність дільничних інспекторів міліції є основним способом попередження насильства в сім'ї. Суспільство значно більше зацікавлено в попередженні правопорушення, ніж у подальшому покаранні винних. Відповідно до вимог МВС України служба дільничних інспекторів міліції повинна стати основним підрозділом профілактики злочинів та інших правопорушень. Головне завдання сучасного дільничного інспектора міліції – стати зв'язуючою ланкою в об'єднанні зусиль представників правоохоронних органів і громадських формувань у попередженні правопорушень [98, с.166-167].

Профілактична діяльність дільничних інспекторів міліції є основним способом попередження насильства в сім'ї. На державному рівні визнано, що головне завдання сьогодні — це не подолання наслідків насильства, а запобігання, попередження насильства в сім'ї [8, с.50].

На даний час правова наука не виробила єдиного підходу до визначення понять “профілактика” та “попередження”. Думки науковців щодо їх тотожності чи відмінності різняться. У абсолютній більшості наукових робіт, нормативних актах та методичних рекомендаціях терміни “профілактика” та “попередження” використовуються як синоніми [99; 100; 101]. Оржеховська В.М., хоча і вважає поняття “профілактика” та “попередження” синонімічними, зауважує, що профілактика – це не лише частина попереджувальної роботи, спрямованої на виявлення і усунення причин та умов правопорушень, а й система заходів перевиховання і формування особистості [100, с.61-63].

Деякі адміністративісти дотримуються думки, що між термінами “попередження” та “профілактика” є різниця. Вона полягає в тому, що перший відображає діяльність щодо недопущення будь-яких явищ, а другий – діяльність щодо недопущення негативних змін у явищах. Злочинність або адміністративна деліктність існує об’єктивно, тому її не можна попередити, а з нею можна тільки боротися, долати. На їх погляд, профілактика правопорушень – це соціально спрямована діяльність держави, її органів та їх посадових осіб, громадських організацій та окремих громадян щодо виявлення причин та умов вчинення правопорушень, ліквідації факторів, які сприяють формуванню антигромадської поведінки особи, ліквідації правопорушень як соціального явища, та забезпечення під час здійснення такої діяльності прав та свобод громадян [98, с.168; 102, с.179-180].

Макаренко О.М. розглядає кожне з цих понять у широкому та вузькому розумінні. Він приходить до висновку, що поняття попередження та профілактики, недопущення і припинення правопорушень тісно взаємопов’язані і підкорені завданню боротьби із правопорушеннями, головним напрямком якого є профілактика правопорушень [103, с.119].

Литвак О.М. поділяє позицію тих кримінологів (Зелінський А.Ф., Голіна В.В. та ін.), які пропонують всі форми та заходи превентивного характеру об’єднати терміном “попередження”, а профілактикою називати заходи щодо усунення або нейтралізації криміногенних чинників [104, с.138].

Черній В.В. та Колмиков В.М. зазначають, що профілактику слід визначати як “діяльність певних суб’єктів: з виявлення, нейтралізації або усунення причин адміністративної деліктності як явища загалом, так і складових її частин, а також умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень (загальна профілактика); з виявлення деліктів, здійснення профілактичного впливу та утримання від повторного вчинення адміністративних правопорушень осіб, поведінка і особисті схильності яких вказують на реальну можливість переходу на протиправний шлях, а також виявлення профілактичного впливу на їхнє найближче оточення з метою позитивної корекції поведінки цих осіб (індивідуальна профілактика)” [105, с.76-77].

Андрєєва О.Б. зазначає, що поняття “попередження правопорушень” обіймає різні види цілеспрямованої попереджувальної діяльності, зокрема і профілактику, котра є її часткою [106, с.17].

Дійсно, етимологічно слова-терміни “попередження” і “профілактика” близькі за сутністю. Слово “попередити” означає, що за допомогою прийнятих заходів чомусь перешкоджають розвинутих, здійснитись. Слово ж “профілактика” означає “уберегти”, “запобігти”. З огляду на таке, ми погоджуємось з тими теоретиками та практиками, які розглядають профілактику як частину більш змістовного явища попередження правопорушень. Отже, попередження правопорушень є більш широкою діяльністю, ніж діяльність профілактична, бо обіймає також зусилля щодо їх відвертання та припинення.

Виділяють два види профілактики: загальносоціальну й спеціальну. Залежно від ієрархії причин та умов правопорушень, у структурі спеціальної профілактики виокремлюють загальноспеціальну, спеціальну (профілактику окремих груп правопорушень) та індивідуальну профілактику [107, с.17; 108, с.11; 102, с.184-186]. До загальносоціальної профілактики правопорушень міліцією відносяться: видання підзаконних нормативно-правових актів (наказів, розпоряджень) щодо правового регулювання профілактики правопорушень; проведення інформаційної та виховної роботи; проведення наукової роботи. Метою спеціальної профілактики є попередження окремих правопорушень чи ліквідація причин та умов, які їм сприяють. Вона займає основне місце в діяльності правоохоронних органів. Спеціальна профілактика правопорушень включає організацію та цілеспрямоване здійснення певного комплексу заходів попередження та виховання. Ретельне розроблення планів таких заходів визначає їх високу організацію та ефективність. Прикладом спеціальної профілактики насильства в сім’ї є здійснення операції “Побут”, метою якої є попередження сімейно-побутової злочинності, покращення індивідуально-профілактичної роботи з особами, які схильні до скоєння таких правопорушень. Індивідуальна профілактика правопорушень міліцією – це діяльність її підрозділів, посадових осіб, окремих працівників щодо виявлення осіб, від яких, за об’єктивно встановленими даними, можна чекати вчинення правопорушень (злочинів, адміністративних проступків) і провадженню щодо них і навколишнього соціального мікросередови-

ща позитивного коригувального впливу. Виокремлюють наступні стадії індивідуальної профілактики: доделіктна профілактика, завданням якої є недопущення формування у особи антигромадської спрямованості на вчинення злочинів, адміністративних проступків та інших правопорушень); припинення вчинення правопорушення на стадії приготування або замаху; профілактичні заходи за фактом вчиненого злочину, адміністративного проступку; профілактичні заходи після вчинення правопорушення (ці заходи спрямовані на недопущення та усунення факторів, які сприяли б вчиненню правопорушення) [102, с.189-190].

Отже, попереджувальній діяльності органів внутрішніх справ у літературі приділено значну увагу, однак дотепер не існує єдиного підходу до визначення цієї діяльності. Не акцентуючи увагу на термінологічних відмінностях, слід відмітити, що, хоча в даній роботі основною дослідницькою одиницею є саме попередження, в деяких випадках її характеристики співпадають з ознаками профілактики.

Прийнято визначати попередження насильства в сім'ї як систему соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальну реабілітацію жертв насильства в сім'ї [109, с.19; 110, с.56].

Основний тягар здійснюваної в державі профілактичної діяльності покладений на органи внутрішніх справ. Для виконання обов'язків по боротьбі із правопорушеннями, а також функцій по їх попередженню у міліції створено відповідні головні управління, служби і підрозділи. Заслуговує на увагу класифікація підрозділів та служб органів внутрішніх справ за місцем профілактичної функції в функціональній діяльності, яку запропонував Яровий С.М. Так, для одних підрозділів та служб органів внутрішніх справ профілактика є супутнім результатом функціональних обов'язків, для других – однією із функцій у межах правоохоронної роботи, для третіх – функціональна діяльність включає в себе й профілактику [111, с.113-114].

Обсяг профілактичної діяльності працівників органів внутрішніх справ обмежений їх службовою і посадовою компетенцією. Службова компетенція визначається належністю особи до працівників ОВС

України, а посадова – займаною посадою. Зокрема, службова компетенція працівника органів внутрішніх справ визначена в ст. 10 Закону України “Про міліцію”, відповідно до якої працівник міліції зобов’язаний вжити заходів щодо запобігання і припинення правопорушень [112]. Дана правова норма є диспозитивною і дозволяє вчиняти працівнику міліції різні дії щодо запобігання та припинення правопорушень за умови, що такі дії не будуть суперечити законодавству. У свою чергу, посадові повноваження працівників органів внутрішніх справ визначені в нормативних актах, які безпосередньо регулюють діяльність певних органів та підрозділів системи МВС України або окремої категорії працівників. Таким чином, правову основу профілактичної діяльності співробітників органів внутрішніх справ, в тому числі щодо попередження насильства в сім’ї, можна класифікувати на таку, що визначає їх службову компетенцію, і таку, що визначає посадову компетенцію. До першої групи належать нормативно-правові акти, що регулюють профілактичну діяльність працівника органів внутрішніх справ взагалі, до другої – нормативно-правові акти, що регулюють профілактичну діяльність, зокрема попередження насильства в сім’ї, саме дільничних інспекторів міліції.

Для здійснення профілактичної функції органів внутрішніх справ, крім встановлення суб’єктів профілактичної діяльності та ролі кожного з них в її здійсненні, велике значення має правове забезпечення профілактики правопорушень. Правові акти повинні визначити основні заходи профілактики, форми та методи її здійснення, цілі, завдання та функції різних суб’єктів профілактики, їх права та обов’язки, регулювати організацію та порядок застосування визначених заходів, а також передбачити відповідальність посадових осіб за невиконання вимог нормативно-правових актів в цій галузі.

Здійснення профілактики правопорушень, зокрема, попередження насильства в сім’ї, неминуче пов’язано із вторгненням в особисте життя громадян, в сферу їх прав та інтересів. Таке вторгнення в кожному випадку повинно бути не лише необхідним та виправданим, але й правомірним. Крім того, практика боротьби з правопорушеннями постійно виробляє нові форми і методи профілактичного впливу, які повинні бути закріплені на законодавчому рівні чи в нормативному порядку.

Чим важливішою для суспільства є та чи інша діяльність, тим більш послідовним повинно бути її правове забезпечення. Попередження правопорушень, зокрема насильства в сім'ї, з огляду на вищезазначене, являє собою приклад діяльності, для якої особливо необхідним є відповідне нормативно-правове забезпечення. Тим більше, що, за загальною думкою спеціалістів різних галузей права, рівень її нормативної регламентації сьогодні ще не може бути визнаний задовільним.

Слід погодитись із Заріповим З.С., який зазначав, що правову основу профілактики можна розглядати в широкому і вузькому смислі. В широкому – це “всі юридичні норми, що використовуються в профілактичній роботі, але прямо їй не присвячені”; в вузькому – це “юридичні норми, що безпосередньо присвячені профілактиці правопорушень” (чи установлюючі чи регламентуючі її норми) [113, с.23-24]. Проте, кожний напрямок профілактики правопорушень має свої особливості, власні форми і методи здійснення профілактичної діяльності, цілі та завдання, а також власне коло суб'єктів. Це зумовлено тим, що кожний окремий вид правопорушення посягає на певну сферу людського життя та завдає шкоди різним правам та інтересам особи. Відповідно форми і методи профілактичної діяльності, а також суб'єкти, які здійснюють профілактику даного правопорушення, повинні обиратись із урахуванням вищезазначеної інформації. Отже, на наш погляд, правову основу профілактики доцільно розглядати і в безпосередньому сенсі – це всі юридичні норми, що присвячені окремому напрямку профілактики правопорушень, зокрема юридичні норми, що безпосередньо присвячені попередженню насильства в сім'ї.

Особливе місце серед суб'єктів, які здійснюють профілактику правопорушень, займає служба дільничних інспекторів міліції Міністерства внутрішніх справ України, працівники якої щоденно виконують завдання щодо проведення загальної профілактики та індивідуальної профілактики правопорушень. Ці завдання визначені в нормативних актах, які регламентують їх діяльність.

Тучак М.А. розрізняє нормативні акти, за допомогою яких здійснюється правове регулювання діяльності дільничних інспекторів міліції, за багатьма ознаками – суб'єктами правотворчості, юридичною силою, порядком прийняття, назвою, порядком набрання чинності та

дії тощо. За суб'єктами правотворчості нормативні акти, які регулюють діяльність дільничних інспекторів міліції, він розділяє на дві групи. До першої групи відносяться нормативні акти, що видаються вищим органом державної влади України, місцевими радами, у яких містяться, як правило, норми загального характеру. До них варто віднести: Конституцію України, Конституцію Автономної Республіки Крим, закони, укази і розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, рішення місцевих рад. Другу групу утворюють акти відомчого характеру, це, насамперед, накази МВС України, інструкції, вказівки, розпорядження, листи, настанови, статuti [114, с.55-56]. Правову основу діяльності органів внутрішніх справ взагалі і дільничних інспекторів міліції, зокрема, згідно законів України “Про міліцію” та “Про дію міжнародних договорів на території України” становлять також міжнародно-правові акти, що укладені і належним чином ратифіковані Україною.

Враховуючи вищезазначені класифікації, пропонуємо наступну класифікацію юридичних актів, що складають правову основу діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї. Першу групу складають нормативно-правові акти, які регулюють службову діяльність дільничних інспекторів міліції (наприклад, Конституція України [64], закони України “Про міліцію” [112], “Про звернення громадян” [115], “Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України” [116], “Про оперативно-розшукову діяльність” [117]; Указ Президента України №383 від 06.04.2011 року, яким затверджено “Положення про Міністерство внутрішніх справ України” [118] та інші); другу групу – акти, що регулюють посадову компетенцію дільничних інспекторів міліції (наприклад, Указ Президента України № 27/2004 від 12 січня 2004 року “Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності служби дільничних інспекторів міліції” [119]; Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України №550 від 11.11.2010 року [67] та інші). До третьої групи відносяться нормативні акти, що регулюють профілактичну діяльність дільничних інспекторів міліції. Остання група поділяється на дві підгрупи на підставі розгляду правової основи діяльності служби дільни-

чних інспекторів міліції в широкому і вузькому сенсі. В широкому – це нормативні акти, що присвячені профілактиці правопорушень, але безпосередньо не регулюють діяльність дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї (наприклад, закон України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” [120], КУпАП [70]); в вузькому – ті, що безпосередньо присвячені такому напрямку профілактичної діяльності дільничних інспекторів міліції як попередження насильства в сім'ї (закони України “Про попередження насильства в сім'ї” [50]; Постанова Кабінету Міністрів України №616 від 26.04.2003 року “Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї” [66] та інші). Крім того, кожна із груп, в свою чергу, може поділятися на підгрупи за різними ознаками – суб'єктами правотворчості, юридичною силою, порядком прийняття, назвою, порядком набрання чинності та дії тощо. Наприклад, за суб'єктами правотворчості нормативні акти, які регулюють посадову компетенцію дільничних інспекторів міліції, поділяються на дві підгрупи. До першої підгрупи відносяться нормативні акти, у яких містяться, як правило, норми загального характеру, та які видаються вищим органом державної влади України або місцевими радами. Другу підгрупу утворюють акти відомчого характеру. Вони найбільш докладно регламентують діяльність дільничного інспектора міліції.

Основу законодавчих та нормативно-правових актів, які регламентують діяльність правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ, щодо попередження насильства в сім'ї, складає Конституція України [64]. Її норми визначають і гарантують охорону і захист прав, свобод і інтересів сім'ї та людини, а також обмежують можливості і межі втручання співробітників міліції в сімейне життя. Зокрема, у ч. 1 ст. 32 Конституції України закріплено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Орлов Б.М., посилаючись на Портнова І.П., зазначав, що складно віднайти ту межу, за якою втручання в особисте життя стає правомірним. Часто доводиться погоджувати дії з конституційними нормами про недоторканість особистості та житла [121, с.60-61].

Дійсно, сімейні відносини менш доступні різноманітним видам цілеспрямованого соціального регулювання і контролю. Проте Закон України “Про міліцію”, який відіграє найважливішу роль у системі законодавчих актів, що регулюють діяльність дільничних інспекторів міліції, передбачає, що забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, охорона і забезпечення громадського порядку, запобігання правопорушенням та їх припинення, участь в наданні соціальної та правової допомоги населенню є одними з основних завдань міліції. У процесі виконання покладених на них завдань, дільничні інспектори міліції користуються правами, що передбачені в ст. 11 Закону України “Про міліцію”. Так, п. 6 ст. 11 вказаного закону надає право працівникам міліції, зокрема, дільничним інспекторам міліції, входити безперешкодно у будь-який час доби на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян у разі припинення злочину, що загрожує життю мешканців. Однак, небезпечно для життя насильство в сім’ї може відбуватися також на земельних ділянках, в жилих та інших приміщеннях, мешканцями яких члени сім’ї не є. Таким чином, слід погодитися з думками науковців, які вказують на необхідність внесення змін в дане положення Закону України “Про міліцію” в частині розширення повноважень працівників міліції щодо безперешкодного входження на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян [114, с.182; 122, с.146].

Практичне виконання завдань міліції на місцях безпосередньо пов’язано з діяльністю служби дільничних інспекторів міліції, яка здійснює найбільший обсяг профілактичних заходів загальної та індивідуальної спрямованості, зокрема з попередження насильства в сім’ї. Службу дільничних інспекторів міліції в органах внутрішніх справ вважають однією з найнаближеніших до пересічних громадян, так як 70% їх заяв розглядається дільничними інспекторами міліції. Саме після зустрічей з працівниками цієї служби у більшості людей складається думка про роботу всієї міліції. Дільничні інспектори міліції відповідають за стан громадського порядку на своїх дільницях, знають майже кожного їх мешканця, тому саме вони відіграють одну з головних ролей в попередженні насильства в сім’ї.

Формування інституту дільничних інспекторів міліції відбувалося ще в 20-х рр. XX ст. Діяльність дільничного інспектора міліції завжди

мала істотні особливості в порівнянні з представниками інших служб та підрозділів системи органів внутрішніх справ. Головною її особливістю є багатофункціональність. Дільничні інспектори міліції забезпечують у визначеному обсязі всі напрямки і види адміністративної діяльності, що визначає їх особливе місце, роль та значення у вирішенні завдань адміністративної діяльності органів внутрішніх справ. Однак, на наш погляд, який співпадає з поглядами багатьох адміністративістів [123; 124; 125], головними функціями служби дільничних інспекторів міліції повинні бути систематичне і планомірне вивчення населення на адміністративній ділянці та здійснення профілактики правопорушень.

Другою особливістю служби дільничних інспекторів міліції є організація її діяльності за територіальною ознакою. На наш погляд, з огляду на величезну поширеність в українському суспільстві та високу суспільну шкідливість такого негативного явища, як насильство в сім'ї, в організації діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї слід поєднати територіальний та галузевий принцип. Так, необхідним є введення в штатну чисельність служби дільничних інспекторів міліції інспектора з організації роботи по попередженню насильства в сім'ї, який повинен володіти усіма необхідними знаннями, вміннями та навичками по роботі з жертвами насильства в сім'ї та правопорушниками. Доцільність введення даної посади обумовлюється, по-перше, економічними інтересами, оскільки більш економним для бюджету країни та місцевих бюджетів буде забезпечення спеціального навчання по попередженню насильства в сім'ї одного чи декількох працівників служби дільничних інспекторів міліції, ніж кожного дільничного інспектора міліції, особливо з погляду на плінність кадрів даної служби; по-друге, зменшенням завантаженості кожного інспектора міліції; по-третє, більш високою ефективністю здійснення попередження насильства в сім'ї, оскільки займатися цим будуть спеціально підготовлені працівники міліції [126, с.212-213].

Необхідно зазначити, що слушною також є думка Безсмертного Є.О., який пропонує відновити управління (відділи) профілактики злочинів, які б знаходились в структурі міліції громадської безпеки [127, с.35]. У разі створення подібних управлінь (відділів) профілак-

тики злочинів вони обов'язково повинні включати в свій склад інспекторів з організації роботи по попередженню насильства в сім'ї.

Із багатофункціональності діяльності служби дільничних інспекторів міліції виходить наступна особливість – універсальність. Для ефективного здійснення своїх функціональних обов'язків дільничні інспектори міліції повинні володіти набагато більшою кількістю знань, вмінь та навичок, ніж співробітники інших підрозділів органів внутрішніх справ. Дана особливість служби дільничних інспекторів міліції обумовлює необхідність якісного відбору та відповідної організації професійної орієнтації працівників підрозділу. Адже неякісний відбір та слабка організація професійної орієнтації працівників служби дільничних інспекторів міліції породжують плінність кадрів, що, в свою чергу, негативно позначається на ефективності діяльності даного підрозділу та міліції взагалі. Як справедливо зазначила Запорожцева Г.Є., “обов'язковою передумовою ефективності діяльності служби має стати ретельний науково обґрунтований професійний відбір та наявність продуманої системи психологічної підготовки фахівців цієї служби, особливо на початкових етапах професійного становлення” [128, с.10]. Крім того, особливо важливе значення в діяльності співробітників ОВС має суворе дотримання ними законності. Слушним є зауваження Негодченко О.В. про те, що “завжди треба пам'ятати, що діяльність співробітників ОВС пов'язана з вирішенням долі інших людей, а до людей не можна бути байдужими. В силу цього така діяльність вимагає не тільки володіння всією палітрою правових знань, але й високої культури взагалі” [129, с.128].

Від ефективності діяльності дільничних інспекторів міліції, як справедливо зазначають Ярмачі Х.П. та Аносенков А.А., “залежить стан правопорядку в окремому районі, місті, області і в цілому у державі” [110, с.3]. Дільничний інспектор є обличчям міліції, оскільки по результатам його діяльності, ввічливості до громадян, своєчасності та ефективності у наданні допомоги громадськості формує своє ставлення та рівень довіри до міліції взагалі. Крім того, професійність дільничного інспектора міліції визначається з огляду на його вміння працювати з людьми, правильне використання обізнаності з особливостями закріпленої за ним ділянки і населення, що проживає на ній, досвід і

спеціальну підготовку в попередженні та розкритті злочинів і профілактиці правопорушень, рівень довіри до нього населення [67].

Крім того, із багатофункціональності та територіального принципу організації роботи дільничних інспекторів міліції виходить той факт, що служба дільничних інспекторів міліції найбільш багаточисельний підрозділ органів внутрішніх справ, принаймні, повинен бути таким. Однак, за даними, які наводить Кривенда В.Ю., опитування дільничних інспекторів міліції показало, що на одного інспектора у місті навантаження населення перевищує 5 тис. осіб, тоді як нормативний максимум становить 2,5 – 3 тис. чоловік на одного дільничного [125, с.249]. Як зазначає в своєму дисертаційному дослідженні Тучак М.А., для виконання з необхідною періодичністю всіх видів робіт згідно до функціональних обов'язків дільничному інспектору необхідно в середньому 2383 години на рік. Річний же фонд робочого часу, виходячи з встановленої законодавством чисельності робочих днів за рік з виключенням відпустки і інших втрат робочого часу внаслідок хвороби, становить 1844 години. Отже, річний обсяг робочого часу, необхідний дільничному інспектору для виконання службових обов'язків, перевищує корисний річний фонд на 539 годин або на 2 години 6 хвилин щоденно [114, с.41].

До основних напрямків діяльності ОВС відносяться: адміністративна, профілактична, оперативно-розшукова і кримінально-процесуальна діяльність, а також соціально-правове обслуговування населення. Однак, усі зазначені напрямки мають профілактичну спрямованість, націлену на охорону громадського порядку і боротьбу зі злочинністю [102, с.282].

Діяльність дільничних інспекторів міліції регламентується Наказом Міністерства внутрішніх справ України №550 від 11.11.2010 року “Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України” (далі – Положення). Даним Положенням більш чітко визначені права дільничного інспектора щодо виконання тих обов'язків, які на нього покладено. Ці права співвідносяться з правами, які закріплені у Законі України “Про міліцію”, як загальне і особливе. В п. 13.4.затвердженого Положення передбачено, що дільничний інспектор міліції виявляє на адміністративній дільниці осіб, які допускають правопорушення в сім'ях,

та уживає до зазначених осіб своєчасні заходи профілактичного впливу з метою недопущення вчинення ними злочинів та адміністративних правопорушень. Про отриману інформацію повідомляє заінтересовані підрозділи та служби органів внутрішніх справ, органи державної влади та місцевого самоврядування [67].

До основних завдань працівників служби дільничних інспекторів міліції Положення відносить: проведення загальної та індивідуальної профілактичної роботи серед жителів адміністративної дільниці; охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки на території, що обслуговується; роботу з населенням та громадськими формуваннями на адміністративній дільниці щодо охорони громадського порядку та громадської безпеки, профілактики правопорушень та боротьби зі злочинністю; участь разом з іншими службами та підрозділами органів внутрішніх справ у виявленні, попередженні, припиненні адміністративних правопорушень та злочинів, а також у розкритті злочинів, учинених на території адміністративної дільниці. При виконанні завдань своєї діяльності, зокрема при здійсненні попередження насильства в сім'ї, дільничні інспектори міліції керуються сукупністю норм різних галузей права.

Так, при здійсненні попередження насильства в сім'ї дільничний інспектор міліції повинен враховувати загальні принципи регулювання сімейних відносин, визначені у СК України [33]. Притягуючи до відповідальності особу, яка вчинила насильство в сім'ї, не пройшла корекційну програму чи не виконала захисний припис, дільничні інспектори міліції керуються нормами КУпАП [70]. Однак, на думку деяких вчених, особа та її здоров'я не знаходяться під захистом КУпАП, відповідно, особа, яка вчинила насильство в сім'ї, не може бути притягнена до адміністративної відповідальності за ст. 173² КУпАП. Так, Гергель С.В. та Доненко В.Б. пропонують доповнити ч. 1 ст. 9 КУпАП "Поняття адміністративного правопорушення" положенням, яке включало б особу до об'єктів захисту. Аргументуючи свою пропозицію, вони звертають увагу на те, що диспозиція ст. 173² КУпАП передбачає відповідальність за умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психічного або економічного характеру, унаслідок чого могла бути завдана шкода фізичному, психічному здоров'ю потерпілого, а ст. 9 КУпАП не включає особу та її здоров'я до об'єктів охорони засобами

адміністративної відповідальності [130, с.123-124]. На наш погляд, не є доцільним внесення запропонованого доповнення, оскільки до об'єктів захисту в ч. 1 ст. 9 КУпАП віднесені права і свободи громадян. Конституція України, в свою чергу, відносить право на життя та охорону здоров'я, право на особисту недоторканість і на житло, а також право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї до прав і свобод людини і громадянина [64].

У разі встановлення дільничними інспекторами міліції у діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину, ними приймається рішення відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Крім того, дільничний інспектор міліції вживає заходи для визначення меж місця події та його особливостей; видалення сторонніх осіб за межі місця події; виявлення очевидців, свідків події і осіб, які є учасниками сімейно-побутового конфлікту, та фіксації отриманих свідчень; виявлення і збереження видимих слідів злочину, а також при можливості їх закріплення. Після прибуття слідчо-оперативної групи дільничний інспектор міліції доповідає керівнику групи про вжиті заходи. Особливістю діяльності дільничного інспектора міліції у складі слідчо-оперативної групи є те, що порядок та послідовність дій на місці вчинення злочину визначає старший групи, вказівки якого є обов'язковими до виконання для дільничного інспектора міліції [131, с.13].

Робота дільничного інспектора міліції з попередження насильства в сім'ї починається з моменту отримання інформації про створення конфліктних ситуацій в тій чи іншій родині. Дану інформацію дільничний інспектор міліції може отримати під час здійснення поквартирних та подворових обходів, при спілкуванні з представниками вуличних та домових комітетів, адміністраціями підприємств, установ та організацій, лікарями районних поліклінік, від органів, служб, установ та організацій, які здійснюють попередження насильства в сім'ї, під час особистого прийому громадян тощо. Порядок організації та здійснення особистого прийому громадян в органах внутрішніх справ регламентуються положенням Наказу МВС України № 414 від 10 червня 1998 року [132]. Порядок та механізм прийняття, обліку і розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї визначає постанов Кабінету міністрів України № 616 від 26 квітня 2003 року "Про

затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї" [66], прийнята відповідно до ст. 4 Закону. Прийняття даної постанови сприяє реалізації основних положень ст. 40 Конституції України, яка проголосила, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [64].

Порядок взяття на профілактичний облік осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та порядок зняття їх з профілактичного обліку, а також винесення таким особам офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї і захисних приписів, а також порядок направлення правопорушників на корекційні програми визначається Інструкцією щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї (далі – Інструкція) [68].

Положенням про службу дільничних інспекторів міліції визначено, що профілактичний облік – це комплекс заходів щодо запобігання, попередження, фіксації та припинення протиправних дій, а також взяття на облік та накопичення відомостей щодо категорії осіб, які проживають на адміністративній дільниці та підлягають контролю з боку дільничного інспектора міліції.

Однак, на жаль, на законодавчому рівні не визначено конкретні профілактичні заходи, які здійснюються посадовими особами щодо осіб, які беруться на профілактичний облік. Дільничні інспектори міліції обирають профілактичні заходи впливу на таких осіб на власний розсуд, що може не дати відчутних результатів. виправити становище допоможе прийняття Закону України "Про профілактику правопорушень", робота над яким ведеться вже досить давно вченими з різних галузей науки.

Необхідно відмітити позитивні зміни у критеріях оцінки діяльності дільничного інспектора міліції. Якщо раніше основним критерієм оцінки досягнення цілей попередження адміністративних правопорушень

на практиці було зниження рівня правопорушень на ділянках, що обслуговуються, тобто превалував кількісний підхід, то на теперішній час увага приділяється якості попередження. Звісно, перехід до якості попередження правопорушень від кількості займе не один рік, але початок цьому підходу покладений. Так, згідно з п. 18.1. Положення результати роботи дільничного інспектора оцінюються за: рівнем довіри населення, яке проживає на адміністративній дільниці, до його службової діяльності; участю у наданні допомоги громадянам у реалізації їхніх прав і законних інтересів, сприянні державним органам, підприємствам, установам та організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків; своєчасним, якісним та повним розглядом звернень громадян; реальним станом громадського порядку та вжиттям заходів для його стабілізації; участю в місцевих заходах щодо усунення причин і умов, що призводять до вчинення правопорушень; якістю проведення профілактичної роботи з особами, які перебувають на обліках в органах внутрішніх справ; ефективністю залучення до профілактичної роботи громадських помічників, населення та громадських формувань; станом особистої та обліково-реєстраційної дисципліни; формуванням позитивного авторитету служби дільничних інспекторів міліції. Крім того, оцінюється вміння використання у попередженні правопорушень можливостей, передбачених Законами України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі" "Про попередження насильства у сім'ї", "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону".

Однак, на практиці непоодинокими є випадки оцінювання діяльності дільничних інспекторів міліції саме за кількісними показниками роботи, однак не за критерієм зменшення їх рівня, а навпаки, за рівнем виявлення правопорушень, який повинен бути не меншим, ніж у попередньому звітному періоді. Система кількісних показників є суттєвою проблемою в діяльності не лише служби дільничних інспекторів міліції, а й загалом ОВС. Саме дана система заважає дільничним інспекторам міліції виконувати свою головну функцію – профілактичну, та зосереджує їх увагу переважно на фактах вчинення правопорушень. Викорененню системи кількісних показників заважає перш за все той факт, що вона є неофіційною, не визначеною жодним нормативним документом, а отже підстави для вжиття відповідних заходів протидії

їй фактично відсутні. Однак, на наш погляд, для підвищення ефективності діяльності ОВС та покращення іміджу міліції слід враховувати не лише вимоги та положення нормативно-правової бази, а й практику організації діяльності працівників міліції, особливо якщо вона не відповідає вимогам законодавства.

2.2. Форми і методи попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції

Ефективність системи профілактики правопорушень в значній мірі залежить від дієвості форм та методів, які застосовуються. Перед тим як перейти до аналізу форм та методів попередження насильства в сім'ї, необхідно з'ясувати самі поняття “форма” та “метод”. Форма і зміст у кожному конкретному явищі невід’ємні один від одного. Термін “форма” означає вид, будь-який зовнішній вияв певного змісту. Форми діяльності показують, як практично здійснюється діяльність. Тобто процес реалізації завдань і функцій діяльності знаходить свій юридичний вияв у відповідних формах [133, с.123-124].

Тучак М.О. зазначає, що “під формою адміністративної діяльності слід розуміти адміністративно-наглядову, юрисдикційну, профілактичну діяльність, і, в зв’язку з цим, прийняття індивідуальних актів, а також здійснення інших юридично значимих дій, з метою забезпечення охорони громадського порядку, безпеки та здійснення боротьби із злочинами й іншими правопорушеннями” [114, с.86].

Макарчук В.Н. сформулював поняття форми адміністративної діяльності міліції, яке є основою поняття форми адміністративної діяльності дільничних інспекторів міліції. Вона визначена, як зовнішній вираз змісту адміністративної діяльності дільничних інспекторів міліції, організаційно-правове вираження їх конкретних однорідних дій з попередження та припинення проступків, організації та забезпечення громадського порядку [134, с.75].

Однак, ми погоджуємось з думкою Голосніченко І.П. та ряду інших науковців, які під формою адміністративної діяльності ОВС розуміють однорідні за своїм характером та правовою природою групи адміністративних дій, що мають зовнішній вираз, з допомогою яких забез-

печуються охорона прав громадян, громадський порядок, безпека та здійснюється боротьба з правопорушеннями [135, с.103; 102, с.11; 136, с.72].

Серед форм адміністративної діяльності прийнято виділяти правові, тобто ті, що спричиняють правові наслідки, і організаційні, що не спричиняють правових наслідків [102, с.11]. Деякі вчені називають організаційні форми адміністративної діяльності неправовими [122, с.26; 133, с.124; 137, с.68-69]. На наш погляд, неправові форми слід перейменувати у організаційні, оскільки частка “не” є заперечною, тобто виходячи з назви, неправові форми суперечать праву. Неприпустимим є використання форм з назвою неправові у діяльності органів правової держави. До організаційних заходів слід віднести роз’яснювальну роботу серед населення, правову пропаганду, організаційну допомогу громадським формуванням, взаємодію із засобами масової інформації тощо. Сюди ж належить і видача адресних довідок, надання допомоги потерпілим, інформації родичам про затримання або доставлення в органи міліції їх близьких. Значне місце посідає узагальнення й розповсюдження передового досвіду, проведення різних зборів, семінарів, нарад, конференцій. Всі ці дії безпосередньо не породжують правових наслідків, але вони провадяться на підставі норм права і тому впливають на організацію й здійснення охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. До правових форм виконавчо-розпорядчої діяльності міліції відносяться дії, що породжують правові наслідки: видання актів управління; укладення угод та здійснення інших юридично значущих адміністративних дій (наприклад, складання протоколів про адміністративне правопорушення, видача паспортів, застосування табельної зброї, спеціальних засобів і т. ін.) [102, с.11].

На наш погляд, під формою попередження насильства в сім’ї дільничними інспекторами міліції слід розуміти зовнішній вираз змісту діяльності дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім’ї, організаційно-правове вираження однорідної за своїм характером та правовою природою групи дій.

Методи адміністративної діяльності міліції в сфері профілактики правопорушень, так само як і її форми, досить різноманітні. У загальноприйнятому розумінні термін “метод” означає спосіб чи прийом

здійснення чого-небудь. Виходячи з цього, під методами будь-якої діяльності слід розуміти способи, прийоми, засоби, які використовуються для досягнення поставленої мети і становлять зміст цієї діяльності [138, с.180]. Отже, методами адміністративної діяльності міліції є передбачені адміністративно-правовими нормами різноманітні засоби, прийоми і способи, за допомогою яких міліція здійснює вплив на суспільні відносини з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій [102, с.30].

Тучак М.О. під методами адміністративної діяльності міліції розуміє “засіб практичного здійснення цілей, завдань і функцій адміністративної діяльності міліції” [114, с.100].

Комзюк А.Т. під методами адміністративної діяльності міліції розуміє “різноманітні засоби, прийоми і способи, за допомогою яких міліція здійснює вплив на суспільні відносини з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій” [122, с.27]. Він зазначає, що профілактична діяльність міліції здійснюється методами переконання та примусу, які найпосплідовніше відбиваються через механізм прав та обов’язків [122, с.75].

Макаренко О.М. ідентично визначає поняття методу профілактичної діяльності і виділяє наступні методи здійснення такого напрямку діяльності органів внутрішніх справ, як профілактика правопорушень: виховання; психологічні; економічні; адміністративні; просвітницькі; технічні методи профілактики; організаційні та правові методи профілактики правопорушень [139, с.77].

На думку Андрєєвої О.Б., до основних методів загальної профілактики правопорушень, які застосовуються органами внутрішніх справ, відносяться економічні і правові. Поряд з основними методами також виділяються допоміжні або конкретні методи загальної профілактики правопорушень, до яких віднесено кримінально-процесуальні, оперативні, інформаційно-криміналістичні і адміністративні (контроль за виконанням різних загальнообов’язкових правил, розгляд звернень громадян, проведення різних місячників, рейдів тощо). До методів індивідуально-профілактичного впливу вона відносить переконання, використання громадської думки, самовиховання, примус, надання допомоги, вплив на навколишнє середовище особи [140, с.10-12].

Слід погодитися з Негодченко О.В., який зазначає, що форма дає нам уявлення про шляхи діяльності, якими міліція здійснює вплив на об'єкт, а метод відображає, які засоби та прийоми при цьому використовуються. Саме тому кожний метод має свою конкретну форму, а форма у свою чергу може реалізовуватись за допомогою одного чи кількох методів. Методи діяльності міліції щодо забезпечення прав людини складаються із способів та прийомів діяльності. Під способом слід розуміти систему будь-яких дій. Прийом – це окрема дія [129, с.123].

На нашу думку, під методами попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції слід розуміти способи, прийоми, засоби, які використовуються дільничними інспекторами міліції в процесі здійснення діяльності щодо попередження насильства в сім'ї і становлять зміст цієї діяльності.

До основних методів попередження насильства в сім'ї, на наш погляд, відносяться переконання та примус. До того ж повинні використовуватися інші методи, а саме: надання допомоги, позитивного прикладу, нейтралізації негативного впливу навколишнього середовища та спостереження.

Метод надання допомоги спрямований на зміну способу життя, навколишнього оточення особи, яка вчинила насильство в сім'ї, і може здійснюватись в формі працевлаштування, влаштування на навчання, зацікавленні в активній суспільній діяльності.

Здійснюючи попередження насильства в сім'ї, дільничні інспектори міліції, в першу чергу, повинні самі дотримуватись правових норм, які регулюють дану сферу людських відносин, тобто надавати позитивний приклад іншим власним благополучним сімейним життям [141, с.48]. На жаль, в сім'ях дільничних інспекторів міліції також існує насильство. Отже, для того, щоб здійснювати попередження насильства у сім'ях мешканців адміністративної дільниці, дільничний інспектор міліції перш за все повинен викоренити насильство у власній сім'ї. В іншому випадку ефективність профілактики насильства в сім'ї на закріпленій дільниці зводиться нанівець.

Для виявлення причин і умов вчинення насильства в сім'ї найчастіше застосовується метод спостереження, що має такі форми як контроль і нагляд.

Необхідно зазначити, що всі методи, які дільничний інспектор міліції використовує в процесі попередження насильства в сім'ї, повинні поєднуватись один з одним для ефективного досягнення результатів профілактичного впливу.

Метод переконання дільничні інспектори міліції використовують при здійсненні як загальної, так і індивідуальної профілактики насильства в сім'ї. Переконання як метод профілактики – це комплекс виховних, роз'яснювальних заходів, який здійснюється з метою перетворення антигромадської спрямованості профілактованих і закріплення позитивної соціальної орієнтації [106, с.111]. Функція переконання в тому, щоб допомагати створенню, стимулювати розвиток позитивних рис, які в тій чи іншій мірі властиві кожній людині [142, с.23]. Першочергове завдання цього методу – підвищення загальної правової культури людей та, відповідно, знань, формування правильних установок поведінки, прищеплення практичних навичок у здійсненні тих чи інших суб'єктивних повноважень, що зобов'язують самотановлення [129, с.125]. Переконання служить формуванню у громадян внутрішньої потреби та стійкої звички правомірної поведінки. Науковці наводять різні форми, в яких реалізується метод переконання. Так, Комзюк А.Т. відносить до основних форм, в яких реалізується метод переконання, наступні: правове виховання; постійне інформування населення про стан правопорядку і боротьби із злочинністю; агітаційно-роз'яснювальну роботу серед населення; критику антигромадських проявів; застосування заходів заохочення; роботу з правопорушниками, особами з так званих груп ризику; поширення та популяризацію передового досвіду боротьби з порушеннями громадського порядку тощо [122, с.28].

На наш погляд, метод переконання реалізується дільничним інспектором міліції під час профілактичної роботи на закріпленій за ним адміністративній ділянці в наступних формах попередження насильства в сім'ї:

- профілактичні бесіди;
- правове виховання;
- правова освіта;
- правова пропаганда;
- обговорення поведінки за місцем роботи чи проживання;

- поквартирний та подворовий обхід.

Відповідно до Положення профілактична робота дільничного інспектора міліції – це здійснення організаційно-практичних заходів з проведення загальної та індивідуальної профілактики правопорушень на адміністративній дільниці. Профілактична робота дільничного інспектора міліції поділяється на загальну та індивідуальну. Відповідно до Положення загальна профілактична робота – комплекс заходів, спрямованих на виявлення причин та умов, які призводять до скоєння правопорушень, їх усунення в межах своєї компетенції, проведення профілактично-роз'яснювальної роботи серед громадян. В свою чергу індивідуальна профілактична робота визначена як комплекс заходів щодо конкретних осіб, схильних до вчинення правопорушень, та осіб, які перебувають на обліках в органах внутрішніх справ, з метою попередження вчинення ними злочинів та інших правопорушень [67].

Профілактична бесіда, на перший погляд, позбавлена ефективності, але при врахуванні самого змісту розмови, тону, в якому вона може бути проведена, і того, що вона проводиться дільничним інспектором міліції, а отже спеціально уповноваженою державою посадовою особою, вона стає надзвичайно ефективним засобом. Ефективність профілактичної бесіди залежить багато в чому від уміння дільничних інспекторів міліції застосовувати психолого-педагогічні прийоми виховного впливу. Крім того, комунікативна нестриманість і безвідповідальне вживання оцінної лексики призводить до грубих порушень прав людини, правової і моральної безвідповідальності за стан особи [143, с.206]. Відповідно, зменшиться ефективний вплив профілактичної бесіди. Отже, ефективність профілактичної бесіди багато в чому залежить від психологічної підготовленості дільничних інспекторів міліції.

Взагалі профілактичні бесіди можна поділити на ознайомлювальні, попереджувальні та виховні. Так, ознайомлювальна бесіда – це відповідальний захід, від змісту й результатів якого багато в чому залежить результат подальшої виховної роботи. Щоб ця бесіда була ефективною і предметною, необхідно зібрати як найбільше інформації про саму особу, її поведінку, оточення, зв'язки. Попереджувальна бесіда проводиться або за наявністю фактів антигромадської поведінки особи, яка знаходиться на профілактичному обліку, або без будь-яких зо-

внішніх приводів, у порядку повсякденної роботи. Попереджувальна бесіда, поряд з головною її задачею – здійсненням безпосереднього виховного впливу, має на меті контроль за поведінкою особи, яка перебуває на обліку. Виховна бесіда близька за метою, основним змістом, способами впливу попереджувальній бесіді. Виховні бесіди проводяться, як правило, у неофіційній обстановці, частіше – представниками громадськості за місцем проживання, навчання або роботи особи, щодо якої реалізується даний захід [102, с.190-191].

Під час проведення регулярних бесід з учасниками конфлікту дільничний інспектор міліції повинен з'ясувати їх позиції, взаємне ставлення, претензії один до одного, та визначити шляхи можливого примирення та уникнення конфліктного протистояння [109, с.20-21]. Крім того, слід з'ясувати ступінь позитивного та негативного впливу на конфлікт з боку оточення, вислухати думку сторін про шляхи та способи розв'язання конфлікту, а також зіставити її в кожному окремому випадку з вимогами закону та наявними можливостями. Слід погодитись з думкою Тюріної В.О., яка вважає, що для діяльності дільничного інспектора міліції, який здійснює індивідуально-профілактичну роботу з особами, що проживають на обслуговуванні ним адміністративній дільниці і попадають у коло його професійних інтересів, велику роль відіграє правильна оцінка психолого-педагогічних факторів поведінки громадян у побуті, у сім'ї [144, с.195].

Слід підкреслити, що до проведення бесіди необхідно готуватись. Підготовка до бесіди включає в себе: вивчення особи, її минулого і сучасного, позитивних і негативних якостей, її зацікавлень; складання плану бесіди; визначення приводу, місця і часу бесіди. У плані бесіди необхідно відобразити її мету, задачі і тему, послідовність її проведення, заходи і засоби, аргументи, приклади, які будуть використовуватись. Іншими словами, план повинен відображати цільову установку бесіди і передбачати шляхи досягнення профілактичного впливу. Вимога систематичності впливу передбачає проведення регулярних бесід, які бажано проводити при наявності будь-якого приводу. Приводом повинні бути не стільки допущена профілактованим протиправна поведінка, скільки позитивні факти. Позитивні факти (успіхи у праці і навчанні, у громадському житті, заохочення, важливі події в житті профілактованого) можна, в свою чергу, ефективно використовувати в

бесіді. Наступний етап – безпосереднє проведення бесіди. Дільничний інспектор міліції повинен пам'ятати, що виховний вплив на профілювану особу справляє не тільки зміст бесіди, але і обстановка, поведінка вихователя, його манери, одяг, вміння слухати, проявляти співчуття, засмучення. Головне в бесіді – створити атмосферу відвертості, примусити співрозмовника замислитись [99, с.22-24].

Профілактична бесіда включає в себе також і правове виховання учасників конфлікту. Дільничний інспектор міліції попереджає винну особу про можливі наслідки протиправної поведінки, про адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність.

Про необхідність загально-профілактичної правової освіти населення свідчать дані Академії правових наук України, за якими більш ніж 40% підлітків та юнаків володіють незначною інформацією щодо своїх прав та обов'язків [145, с.201]. Дільничний інспектор міліції має здійснювати правову освіту осіб, що проживають на закріпленій за ним адміністративній дільниці, роз'яснювати їх права та обов'язки, а також надавати інформацію про діючі державні та недержавні органи, установи та організації, в яких особи можуть отримати необхідну їм інформацію та допомогу з різних питань.

Відповідно до п.9.6 Положення дільничний інспектор міліції зобов'язаний проводити профілактично-роз'яснювальну роботу серед населення з метою формування у свідомості громадян, особливо молоді, правової культури, негативного ставлення до суспільно небезпечних явищ.

Правова пропаганда сприяє розумінню громадянами вимог правових норм і добровільному їх виконанню, дотриманню. До найбільш поширених форм правового виховання населення відносяться: виступи дільничних інспекторів міліції з доповідями і лекціями на правові теми перед населенням і в трудових колективах, по телебаченню і радіо; організація круглих столів з обговоренням проблеми насильства в сім'ї і практики застосування законодавства; ініціювання публікацій юридичної літератури.

В організації інформаційної та виховної роботи важливу роль відіграє Головний центр громадських зв'язків МВС України, положення про який було затверджено наказом МВС України № 160 від 08.07.1994 року. Центр громадських зв'язків МВС України є само-

стійним підрозділом, покликаним забезпечувати в системі МВС виконання завдань щодо організації взаємодії із засобами масової інформації, трудовими колективами, населенням, громадськими організаціями з метою профілактики правопорушень і забезпечення громадського порядку, інформування про стан правопорядку та заходи ОВС [102, с.197].

Дійсно, гласність має велике значення в системі заходів переконання. Вимога максимальної інформованості населення, громадськості про стан правопорядку в умовах розбудови правової демократичної держави має актуальне значення і для діяльності дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї. Гласність виховує у громадян відчуття причетності до справи охорони громадського порядку. З іншого боку, гласність підвищує відповідальність дільничних інспекторів міліції, сприяє викоріненню порушень законності в роботі служби дільничних інспекторів міліції та укріпленню її авторитету. Найбільш розповсюдженими формами і способами здійснення гласності являються: регулярні зустрічі (брифінги, прес-конференції) керівників служби дільничних інспекторів міліції та дільничних інспекторів міліції з представниками засобів масової інформації, творчих союзів та організацій для інформування про оперативну обстановку, позитивних результатах в попередженні насильства в сім'ї; виступи керівників служби та дільничних інспекторів міліції в центральній та місцевій пресі, по телебаченню, радіо з висвітленням проблеми насильства в сім'ї; оприлюднення в пресі статистики та інших матеріалів про стан насильства в сім'ї та результати його попередження; звіти співробітників міліції в трудових колективах. Однак, необхідно пам'ятати, що під час здійснення загальнопрофілактичної роботи, зокрема виступів в пресі, на радіо і телебаченні, не можна оголошувати неперевірені до кінця факти, які стосуються честі й гідності громадян [129, с.99].

Обговорення поведінки за місцем роботи чи проживання особи, яка вчинила насильство в сім'ї, є найбільш дієвим, якщо особа займає високе соціальне положення, оскільки саме ця форма попередження насильства в сім'ї може завадити її подальшому кар'єрному росту.

Крім того, згідно п. 10.12. Положення дільничний інспектор міліції здійснює поквартирний та подвірний обхід помешкань громадян з обов'язковим врученням візитних карток і пам'яток з профілактики

злочинів. На наш погляд, дільничний інспектор міліції повинен розповсюджувати на дільниці пам'ятки з профілактики не лише злочинів, а й правопорушень. В таких пам'ятках обов'язково повинна міститися інформація про відповідальність за вчинення насильства в сім'ї; про державні органи, заклади, та установи, до яких може звернутися жертва або потенційна жертва за допомогою.

Оцінюючи переконання як провідний метод попередження насильства в сім'ї, необхідно підкреслити, що він не виключає, а в деяких випадках, навпаки, передбачає застосування примусу.

Під адміністративним примусом, який застосовується дільничними інспекторами міліції, слід розуміти застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу щодо правозобов'язаних суб'єктів з метою попередження чи припинення злочинів, проступків, протиправних дій, подолання їхніх шкідливих наслідків, забезпечення громадської безпеки й охорони правопорядку або покарання осіб за вчинене правопорушення [114, с.108]. Примус як метод адміністративної діяльності дільничного інспектора міліції полягає в психічному, матеріальному або фізичному впливові на поведінку особи.

Застосування методу примусу в демократичному суспільстві відбувається лише за умов, якщо всі інші заходи виховного характеру не дали необхідних результатів. Це, як зазначав Негодченко О.В., “свого роду антизахід держави на протиправну поведінку правопорушника” [129, с.124].

Спеціалісти з адміністративного права розділяють заходи адміністративного примусу на три групи: адміністративно-запобіжні; адміністративного припинення; адміністративні стягнення [146, с.74]. Деякі виокремлюють також міри адміністративно-процесуального забезпечення. Необхідно зазначити, що заходи кожної з цих груп носять передусім загально-профілактичний та індивідуально-профілактичний характер, тому що попереджають вчинення правопорушення в майбутньому як винною особою, так і іншими особами. До адміністративно-запобіжних заходів відносяться ті, що спрямовані на виявлення і попередження правопорушень, недопущення їх негативних, шкідливих наслідків, а також на запобігання обставин, що загрожують суспільній і особистій безпеці громадян. Адміністративно-запобіжні заходи пе-

редбачають у встановлених законом випадках застосування обмежень до громадян та організацій, і в цьому виявляється їх примусовий характер, хоча правопорушення при цьому відсутні [122, с.143-144]. При попередженні насильства в сім'ї дільничний інспектор міліції може використовувати такий адміністративно-запобіжний захід, як вхід на земельні ділянки, у жилі та інші приміщення громадян відповідно до Закону України “Про міліцію” з метою припинення насильства в сім'ї, яке загрожує життю мешканців.

Метод примусу використовується в процесі здійснення індивідуальної профілактичної роботи, якщо переконання не дало необхідного результату.

Сутність індивідуальної профілактики насильства в сім'ї полягає в своєчасному виявленні осіб з протиправною поведінкою в сфері сімейних відносин та застосуванні щодо них заходів виховання та попередження правового характеру з метою ліквідації небезпеки скоєння цими особами правопорушень та злочинів. Нейтралізувати усе негативне та розвинути позитивні риси – тільки таким шляхом можна позитивно вплинути на людину, допомогти їй встати на вірний шлях. Це може бути досягнуто в результаті ретельної виховної роботи, вмілого використання заходів та методів педагогіки, психології, правового та професійного виховання, тобто комплексним застосуванням всіх заходів та методів виховання [107, с.18].

До складу індивідуальної профілактики входять наступні елементи (форми): 1) виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї; 2) вивчення (перевірка) виявлених осіб, їх способу життя; 3) постановка даних осіб на профілактичний облік; 4) застосування до них заходів примусу; 5) організація індивідуальної профілактичної роботи: вплив на них після вивчення фактів, які визначають їх протиправну поведінку; 6) постійне спостереження та контроль за поведінкою та життям; 7) оздоровчий вплив на мікросоціальне середовище, яке сприяє виникненню та загостренню конфлікту в сім'ї; 8) профілактичний вплив на потенційних жертв насильства в сім'ї; 9) періодичний аналіз результатів проведених індивідуальних виховних та профілактичних заходів.

З метою своєчасного виявлення осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, дільничний інспектор міліції, згідно п 13.6. Положення щоміся-

ця вивчає та узагальнює: інформацію чергової частини міськрайоргану внутрішніх справ про виїзди чергових нарядів міліції на сімейні конфлікти; повідомлення закладів охорони здоров'я про заподіяння тілесних ушкоджень, пов'язаних з насильством у сім'ї; скарги та заяви громадян, повідомлення посадових осіб про правопорушення, учинені в сім'ях; матеріали, за якими винесено постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за фактами, що мали місце у сфері сімейно-побутових відносин; матеріали громадських формувань з охорони громадського порядку щодо осіб, схильних до скоєння правопорушень.

До спеціальних форм реагування дільничних інспекторів міліції на вчинення насильства в сім'ї відносяться: 1) офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; 2) взяття на профілактичний облік осіб, які вчинили насильство в сім'ї; 3) захисний припис; 4) направлення на проходження корекційної програми тощо.

Варто зазначити, що не існує єдності думок щодо віднесення до певної групи заходів адміністративного примусу таких заходів, як взяття на профілактичний облік та винесення офіційного застереження про неприпустимість протиправної поведінки. Так, Бандурка О.М. відносить їх до заходів адміністративного припинення, аргументуючи це тим, що дані заходи застосовуються з метою припинення протиправної поведінки. Проте, ми більш згодні з думкою Комзюка А.Т., Безсмертного Є.О. та інших науковців, які відносять дані заходи до адміністративно-запобіжних, оскільки здебільшого ці заходи спрямовані на недопущення такої поведінки у майбутньому, тобто головна їх мета – профілактична [147, с.36; 122, с.56].

Дільничний інспектор міліції повинен розуміти і пам'ятати, що жоден сигнал стосовно насильства в сім'ї не можна сприймати легко-важно, кожне втручання має індивідуальний характер. На жаль, дільничні інспектори міліції інколи формально відносяться до розгляду заяв та повідомлень громадян з приводу насильства в сім'ї, внаслідок чого правопорушники не притягуються до відповідальності і в них породжується відчуття безкарності, а жертви залишаються без допомоги і наступного разу не вважають за доцільне звертатись до міліції.

При надходженні заяви чи повідомлення про вчинення насильства в сім'ї дільничний інспектор міліції передусім вживає передбачених

законом заходів щодо припинення правопорушення; надає потерпілому або правопорушнику першу медичну допомогу та викликає бригаду швидкої медичної допомоги. При необхідності дільничний інспектор міліції повинен забезпечити безпеку жертви, провести її в безпечне місце та надати необхідну інформацію про організації, які надають психологічну реабілітацію потерпілим, та іншу необхідну підтримку. Після цього дільничний інспектор міліції повинен встановити, чи мав місце факт насильства та всі обставини справи. Неретельна перевірка фактичних обставин – одна з основних причин, які ведуть або до необґрунтованого притягнення особи до відповідальності, або до незаконного звільнення правопорушника від покарання [110, с.67].

Заява чи повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення приймаються працівниками служби дільничних інспекторів міліції за місцем проживання постраждалої особи чи особи, відносно якої можливе вчинення насильства в сім'ї, та розглядаються не більше ніж протягом 3 днів згідно чинного законодавства. Якщо виникає потреба у перевірці викладених у заяві фактів та з'ясування додаткових обставин, заява розглядається не більше ніж протягом 7 календарних днів.

Здійснюючи перевірку звернення, працівник міліції зобов'язаний об'єктивно і вчасно розглянути його, перевірити викладені в ньому відомості, прийняти рішення відповідно до чинного законодавства, повідомити зацікавлених громадян про прийняте рішення і забезпечити його виконання. За результатами перевірки заяви складається мотивований висновок, який повинен містити в собі об'єктивний аналіз зібраних матеріалів. Висновок підписується особою, яка проводила перевірку, і затверджується керівником органу, підрозділу внутрішніх справ.

Заяви, повідомлення та скарги про факти вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу, що надходять до ОВС, викладаються в усній або письмовій формі, подаються особисто або надсилаються поштою, можуть передаватися через іншу особу. Громадяни мають право звертатися українською чи іншою мовою, яка є прийнятною для сторін. У заяві зазначається прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання постраждалої від насильства в сім'ї особи або особи, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства, а також міститься

інформація про те, ким вчинено насильство в сім'ї, час і місце його вчинення, умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, інші обставини вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення. Одразу після надходження заяви про факти вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу до ОВС вона реєструється належним чином [103, с.209]. Відмова у прийнятті та розгляді заяви не допускається. Якщо дільничними інспекторами міліції буде відмовлено у клопотанні потерпілого, з метою оскарження їх дій та притягнення винних до відповідальності особа може звернутися до вищестоящих посадових осіб міліції, органів прокуратури чи суду.

При розгляді заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу дільничні інспектори міліції зобов'язані виїхати (вийти) на місце конфлікту в кількості не менше двох працівників, дотримуючись при цьому заходів особистої безпеки [61, с.97].

Великий профілактичний вплив має також своєчасне прибуття нарядів міліції, в тому числі дільничного інспектора, на місце за повідомленнями і заявами, які надійшли. Доволі часто цьому заважають суб'єктивні причини, наприклад, черговий може ставитися до викликів у зв'язку з насильством в сім'ї не як до першочергових. На жаль, на теперішній час, крім суб'єктивних причин, існують об'єктивні причини несвоєчасного прибуття правоохоронців, до яких, перш за все, відноситься відсутність необхідної кількості транспортних засобів. Дійсно, часто відділи міліції мають значно менше грошей на проведення оперативної роботи, чим це необхідно, і виклики з приводу насильства в сім'ї не є для них пріоритетними[45, с.59].

У взаємовідносинах з громадянами працівник міліції повинен бути тактовним, тобто відчувати межу дозволеного, перетнувши яку можна словами або діями скривдити іншу людину. Не допускається розголошення отриманих із звернень відомостей про особисте життя громадян без їх згоди або відомостей, що становлять державну або іншу таємницю, яка охороняється законом, та іншої інформації, якщо це зачіпає права і законні інтереси громадян. Також не допускається з'ясування даних про особу громадянина, які не стосуються звернення. На прохання громадянина, висловлене в усній формі або зазначене в тексті звернення, не підлягає розголошенню його прізвище, місце

проживання та роботи. Однак, ця заборона не поширюється на випадки повідомлення інформації, що міститься у зверненні, особам, які мають відношення до вирішення справи [148, с.14].

Слід звернути увагу, що відповідно до ст.4 Закону підставами для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є: заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї; висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто; отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно дитини, яка є членом цієї сім'ї, чи недієздатного члена сім'ї. Отже, на вжиття будь-яких заходів з попередження насильства в сім'ї необхідною є згода жертви насильства. Можна розмірковувати щодо доцільності чи недоцільності даної вимоги, зниження ефективності попередження насильства в сім'ї за наявності зазначеної підстави, проте, необхідно завжди пам'ятати, що дільничний інспектор міліції є представником виконавчої гілки влади, отже має виконувати існуючі норми права. В даному контексті досить зрозумілим є традиційне запитання дільничного інспектора міліції під час прибуття на виклик з приводу насильства в сім'ї до жертви щодо наміру подання заяви (усної чи письмової) про вчинення правопорушення щодо неї. Проте як показує практика, після даного запитання деякі жертви відмовляються від застосування передбачених законом заходів до правопорушника з різних причин, зокрема з огляду на побоювання подальшої реакції останнього. Важливо, запитувати жертву насильства в сім'ї про намір подавати заяву за умови відсутності поряд правопорушника. Також велике значення має інтонація запитання.

Крім того, якщо існує впевненість, що жертва відмовляється подавати заяву лише через побоювання подальшої реакції особи, що вчинила насильство, слід звернути увагу на можливість визнання дитини-свідка насильства між дорослими жертвами насильства в сім'ї жертвою такого насильства, а в даному випадку згода жертви не є необхідною підставою застосування заходів попередження насильства в сім'ї.

Необхідно зазначити, що однією з особливостей насильства в сім'ї є відсутність свідків в більшості випадків. У зв'язку з цим дільничному інспектору міліції при екстреному виклику за повідомленням про вчинення насильства в сім'ї важко встановити в умовах конфліктної ситуації правильну картину події, тим більше, що нерідкими є факти самообмови жертви насильства в сім'ї та неправдивих показань кривдника. В такому випадку, при необхідності перевірки показань на місці в умовах конфліктної ситуації, дільничний інспектор міліції повинен знати та вміти використовувати тактичні прийоми, які було детально розглянуто Заяць Д.Д. [149, с.41-43].

Все вищезазначене обумовлює необхідність відповідної психологічної підготовки дільничних інспекторів міліції для ефективного реагування на випадки насильства в сім'ї.

Заслуговує на увагу твердження Головкіна Б.М. про важливість “ізолювання (хоча б тимчасового) вороже налаштованих один до одного осіб, щоб забезпечити певне обмеження ескалації конфліктних взаємин, шляхом адміністративного арешту за систематичні правопорушення у сімейно-побутовій сфері, розірвання шлюбу, тимчасового проживання у різних місцях, примусового обміну житла, виселення за неможливістю сумісного проживання” [150, с.205-206]. Даної точки зору дотримуються і інші науковці [151, с.77].

Дільничний інспектор міліції в більшості випадків пропонує саме жертві насильства в сім'ї покинути домівку і звернутися за допомогою до кризових центрів та притулків для жертв насильства в сім'ї. На нашу думку, більш справедливим та доцільним є вилучення кривдника з домівки з подальшим примусовим поміщенням його з метою корекції поведінки до спеціальних установ для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. Такої ж точки зору дотримується і Симоненко А.В. [107, с.16]. Однак, на теперішній час не існує спеціальних установ для кривдників. Отже, питання створення спеціальних установ для кривдників є актуальним і потребує вирішення.

Якщо відносно потерпілої особи було вчинено саме насильство в сім'ї, дільничний інспектор міліції роз'яснює особі порядок розгляду її звернення; приймає заяву (якщо її не було); документує факт правопорушення (опитує учасників конфлікту та свідків; якщо на тілі жертви є сліди фізичного насильства, слід їх зафіксувати за допомогою фо-

тоапарату та направити жертву до медичної установи для встановлення наявності тілесних ушкоджень та ступеня їх тяжкості; необхідно встановити взаємозв'язок між наявними слідами та подією насильства в сім'ї); реєструє матеріал в установленому порядку (якщо він раніше не був зареєстрований); заповнює спеціальну картку обліку факту скоєння насильства в сім'ї, яку передає начальникові відділу (відділення) дільничних інспекторів міліції; у триденний термін направляє спеціальну картку обліку факту скоєння насильства в сім'ї до управління (відділу) у справах сім'ї та молоді місцевої держадміністрації, а у випадках скоєння насильства в сім'ї відносно неповнолітнього – ще й до служби у справах дітей місцевої держадміністрації; виносить особі, яка вчинила насильство в сім'ї, офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї. Після чого дільничний інспектор міліції складає протокол про адміністративне правопорушення за ст. 173² КУпАП та спрямовує його до суду, оскільки дана категорія справ підвідомча районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судам. Саме суддя приймає рішення по справі.

Далі дільничний інспектор міліції заводить алфавітну картку та профілактичну справу на правопорушника з одночасною постановкою його на профілактичний облік. На обліку особа знаходиться рік, впродовж якого його сім'ю відвідує дільничний інспектор міліції з метою попередження насильства. У разі вчинення насильства в сім'ї після отримання офіційного попередження такій особі дільничним інспектором міліції видається направлення на проходження корекційної програми та за погодженням з начальником органу внутрішніх справ і прокурором може бути винесений захисний припис.

Таким чином, система спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї включає в себе: офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї; направлення на проходження корекційної програми; захисний припис тощо. Механізм реалізації спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї передбачений в Законі та в Наказі Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України "Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей,

центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї" від 07.09.2009 № 3131/386 (далі - Інструкція) [68].

Отже, першим спеціальним заходом попередження насильства в сім'ї є офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, що виноситься члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак злочину, уповноваженими підрозділами органів внутрішніх справ, про що йому повідомляється під розписку. Слід звернути увагу на те, що насильство в сім'ї може бути вчинено як у формі дії, так і бездіяльності. Отже невірним, на наш погляд, є вживання в даному випадку слова "діях". Доцільнішим, на наш погляд, буде замінити дане слово на "діяннях".

Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку. Воно виноситься працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах дітей за місцем проживання особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Про відмову особи від його підписання у ньому робиться відповідний запис. Форма офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї визначена в Інструкції.

Інститут офіційного попередження про неприпустимість протиправної поведінки не є принципово новим для законодавства України. Так, у п.4 ст.4 Закону України "Про міліцію", яка містить перелік прав міліції, зазначено, що міліція має право виявляти і вести облік осіб, які підлягають профілактичному впливу, на підставі та в порядку, встановлених законодавством, виносити їм офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки, форма якого затверджена у Положенні. Офіційні застереження активно застосовуються на практиці та мають певний профілактичний вплив на порушників.

Відповідно до п.13.2. Положення дільничний інспектор міліції ставить на профілактичний облік та у межах своєї компетенції проводить профілактичну роботу з особами, яким було винесено офіційне застереження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї. Однак, виходячи із сутності даної норми, в даному випадку мова повинна вестись саме про офіційне попередження про неприпустимість вчинення

наси́льства в сім'ї. Отже, необхідно привести зазначену норму Положення у відповідність до Закону.

Враховуючи важливість подальшого контролю за сім'ями, в яких було виявлено факти вчинення насильства в сім'ї, та особами, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, дільничні інспектори міліції беруть їх на профілактичний облік та проводять з ними виховну і попереджувальну роботу. Зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, проводиться органами, які брали особу на такий облік, якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї.

Порядок взяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, визначається Положенням.

Так, відповідно до п.13.7. Положення постановка на профілактичний облік проводиться на підставі мотивованого рапорту дільничного інспектора. Рішення про постановку на профілактичний облік приймає начальник міськрайоргану внутрішніх справ або його заступник. Відомості на осіб, які беруться на профілактичний облік (далі - підоблікові особи), заносяться до журналу реєстрації підоблікових осіб та до інтегрованих інформаційно-пошукових систем органів внутрішніх справ. Журнал реєстрації підоблікових осіб ведеться в електронному вигляді відповідно до визначеної у Положенні форми. За відсутності персонального комп'ютера інформація заносяється в письмовій формі до зазначеного журналу, виготовленого друкарським способом. Ведення зазначеного журналу покладається на працівників відділу (сектору) дільничних інспекторів міліції міськрайоргану внутрішніх справ. У дільничного інспектора міліції в електронному вигляді зберігаються відомості на підоблікових осіб, які проживають на території адміністративної дільниці. У разі переїзду профілактикованої особи на нове місце проживання до міськрайоргану внутрішніх справ за територіальністю протягом п'яти днів надсилається відповідна інформація.

Підставами для зняття з профілактичного обліку особи, яка вчинила насильство в сім'ї, є: закінчення терміну перебування на профілак-

тичному обліку; смерть; засудження до позбавлення волі; переїзд особи на інше постійне місце проживання; виправлення особи.

Наразі у діючому Положенні не міститься факторів, за якими дільничний інспектор міліції має робити висновок щодо виправлення особи, що дає певну свободу дільничному інспектору міліції щодо самостійного визначення ознак виправлення особи правопорушника. В попередньому Положенні про службу дільничних інспекторів міліції, підставою для зняття з профілактичного обліку особи, яка вчинила насильство в сім'ї, була письмова заява від жертви насильства в сім'ї або клопотання органів і установ, на які покладається здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї, про дострокове зняття з профілактичного обліку члена сім'ї, який вчинив насильство відносно іншого члена сім'ї, у зв'язку з тим, що реальна загроза вчинення повторного насильства минула, і у зв'язку з виправленням поведінки такої особи. На наш погляд, при отриманні заяви про дострокове зняття з профілактичного обліку особи, яка вчинила насильство в сім'ї, від жертви насильства в сім'ї дільничний інспектор міліції зобов'язаний ретельно перевірити достовірність того, що реальна загроза вчинення повторного насильства минула, і відбулося виправлення поведінки такої особи, оскільки така заява від жертви насильства в сім'ї може бути здійснена під тиском винного чи інших родичів.

Після постановки на профілактичний облік особи, яка вчинила насильство в сім'ї, дільничний інспектор міліції використовує такий метод попередження насильства в сім'ї як спостереження. Спостереження має на меті отримання інформації про позитивні або негативні зміни, що відбуваються під впливом проведення профілактичних заходів. Воно може виражатись у регулярному (не ріже одного разу на місяць) відвідуванні профілактованого за місцем проживання для перевірки його поведінки в сім'ї, стосунків з сусідами, дотримання ним правил громадського співжиття або адміністративного нагляду тощо. Спостереження може здійснюватись як безпосередньо дільничним інспектором міліції, так і за допомогою громадськості. В окремих випадках до такої роботи залучаються родичі, за умови їх позитивного впливу [152, с.135]. Дійсно, дільничний інспектор міліції в силу об'єктивних причин, навіть суто фізично, не в змозі самостійно здійснити весь комплекс заходів профілактичного впливу. Тому, важливою умовою

досягнення мети індивідуально-профілактичного впливу є залучення до профілактичної роботи в сім'ях, де відбувається насильство, представників громадських формувань з охорони громадського порядку, а також громадських помічників дільничного інспектора міліції.

Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” надає право працівникам уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ відносно осіб, які вчинили насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження, за погодженням з начальником відповідного органу внутрішніх справ і прокурором, застосовувати такий спеціальний засіб, як захисний припис. На погодження захисного припису начальника відповідного органу внутрішніх справ та прокурору подаються офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, заява та повідомлення (інформація) про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення та інші матеріали, які характеризують особу, яка вчинила насильство в сім'ї. Захисний припис не підлягає погодженню у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину. Він може бути винесений стосовно осудної особи, яка на момент винесення захисного припису досягла 16-річного віку. Про відмову особи від підписання цих документів у них робиться відповідний запис. Форма захисного припису визначена в Інструкції.

Інститут захисного припису належним чином зарекомендував себе як ефективний засіб запобігання насильству в сім'ї в багатьох країнах світу, однак поки що не в Україні.

Захисним приписом особі, стосовно якої він винесений, може бути заборонено чинити певну дію (дії) по відношенню до жертви насильства в сім'ї, а саме: чинити конкретні акти насильства в сім'ї; отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї; розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї; відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї; вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

Слід звернути увагу на те, що при існуючій забороні особі, якій винесено захисний припис, ведення телефонних переговорів з жертвою насильства в сім'ї вона має законні шляхи для психологічного тиску

на жертву у формі надсилання текстових повідомлень електронною поштою чи за допомогою мобільного телефону.

Крім того, слід зазначити, що зазначений перелік дій, вчинення яких може бути заборонено захисним приписом, або до вчинення яких зобов'язує захисний припис, є занадто обмежений. На наш погляд, його слід розширити, зокрема обов'язково внести до цього переліку можливість встановлення для особи, яка вчинила насильство в сім'ї, заборони на володіння вогнепальною зброєю, адже наявність останньої у особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, підвищує рівень небезпеки для жертви такого насильства.

Слід зазначити, що термін обмежень, передбачених захисним приписом, дорівнює 90 добам і відраховується з дня погодження захисного припису з прокурором. При цьому законодавець не визначив, з якого моменту будуть встановлюватися обмеження, передбачені захисним приписом, у тому випадку, коли він не підлягає погодженню, тобто у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину. За логікою, якщо захисний припис не погоджений з прокурором, встановлені ним заборони не будуть діяти. Дане питання потребує врегулювання.

Також проблематичним та таким, що істотно ускладнює застосування захисного припису, є положення Закону України “Про попередження насильства в сім'ї” про те, що захисний припис виноситься особі “після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї”. Таке положення викликає низку неузгодженостей. По-перше, в Законі не визначено термін, на який виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, що ускладнює можливість винесення захисного припису. По-друге, законодавство містить суперечність у правовому регулюванні порядку винесення захисного припису в разі вчинення насильства в сім'ї у формі злочину. Так, офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї виноситься за умови відсутності в діях правопорушника ознак злочину. Тобто, згідно з Законом захисний припис у разі вчинення насильства в сім'ї в формі злочину може бути винесений тільки у тому випадку, якщо до цього особа, яка вчинила злочин, скоїла насильство в сім'ї у формі іншого правопорушення та їй було винесено офіційне попередження про непри-

пустимість вчинення насильства в сім'ї. Такий підхід суперечить духу Закону, який передбачає винесення захисного припису в разі вчинення злочину незалежно від наявності офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї.

Наступна проблема, яка призводить до знецінення профілактичного потенціалу захисного припису, полягає в тому, що законодавчо не визначена черговість вживання спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї та накладання адміністративних стягнень за ті самі діяння. На практиці це призводить до ситуації, коли у разі вчинення насильства в сім'ї дільничні інспектори міліції виносять офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та складають протокол по ст. 173² КУпАП з подальшим направленням матеріалів до суду. У разі повторного вчинення насильства в сім'ї алгоритм дій повторюється, а винесення захисного припису взагалі ігнорується.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день такий спеціальний захід з попередження насильства в сім'ї, як захисний припис, в Україні є неефективним. Саме працівники міліції мають право виносити особі, яка вчинила насильство в сім'ї, захисний припис, саме вони повинні контролювати його виконання, і складати протоколи про адміністративне правопорушення за ст.173² у разі його невиконання, а судді в свою чергу, повинні притягувати особу, яка порушила чи не виконала вимоги, передбачені захисним приписом, знову ж таки до адміністративної відповідальності. Зарубіжний досвід в свою чергу свідчить про ефективність даного заходу за умови, якщо захисний припис виноситься суддею, а за його порушення чи невиконання настає кримінальна відповідальність [94, с.7]. З огляду на позитивний досвід зарубіжних країн з цього питання вважаємо за доцільне перейняти саме такий підхід, тобто надати право суддям виносити захисні приписи, а за невиконання зазначених у ньому обмежень передбачити настання кримінальної відповідальності.

Відносно новим для України є такий спеціальний захід попередження насильства в сім'ї як направлення на проходження корекційної програми. Слід зазначити, що Україна одна з небагатьох країн світу де впроваджуються корекційні програми для осіб, що вчиняють насильство в сім'ї. Корекційна програма – це програма, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі по-

ведінки в сім'ї особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Поняття “корекційні програми” з'явилося в законодавстві України в 2009 році, проте й досі корекційні програми не набули поширення: вони існують лише в деяких областях України.

У разі вчинення особою насильства в сім'ї після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї співробітники служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах дітей видають цій особі під розписку направлення до кризового центру для проходження корекційної програми та в триденний строк надсилають до відповідного кризового центру повідомлення про направлення даної особи на проходження корекційної програми.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день існують певні проблеми в практичній реалізації корекційних програм.

По-перше, корекційні програми створені далеко не у всіх областях. Так, співробітники координуючого органу на місцях, які повинні аналізувати необхідність створення таких програм в регіонах, зазначають, що не можуть ініціювати питання про необхідність створення корекційних програм перед місцевими органами влади, за рахунок яких і повинні створюватись такі програми, оскільки до них не надходять повідомлення про направлення на корекційні програми осіб, які вчинили насильство в сім'ї, а отже немає підтвердження необхідності їх створення. Таким чином виходить замкнене коло: працівники органів внутрішніх справ не направляють винних у вчиненні насильства в сім'ї осіб на корекційні програми, оскільки останні не створені в регіоні, а співробітники координаційного органу на місцях не ініціюють питання про створення таких програм, оскільки здійснюють аналіз необхідності їх створення саме згідно повідомлень про направлення на корекційні програми. Розірвати це замкнене коло, на нашу думку, повинні дільничні інспектори міліції, які відповідно до вимог чинного законодавства зобов'язані направляти особу на проходження корекційної програми, незалежно від того, чи існують вони у регіоні. За умови відсутності таких програм, на наш погляд, направляти таких осіб слід до того органу, який повинен ініціювати питання про їх створення, тобто до координаційного органу з попередження насильства в сім'ї. До цього органу в свою чергу дільничний інспектор міліції

чи працівник кримінальної міліції у справах дітей направляє повідомлення про направлення особи на корекційну програму. Контролюють проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї, корекційних програм саме співробітники цих програм, проте за їх відсутності, повідомляти дільничним інспекторам міліції інформацію про те, пройшла особа корекційну програму чи ні, і у зв'язку з чим не пройшла, повинен саме координуючий орган з питань попередження насильства в сім'ї. Проходження корекційної програми для винної у вчиненні насильства в сім'ї особи є обов'язковим, адже за непроходження корекційних програм передбачена адміністративна відповідальність відповідно до ч.2 ст.173² КУпАП. Зрозуміло, що не можливо притягувати особу до відповідальності, якщо вона не пройшла корекційну програму у зв'язку з тим, що вони відсутні, тобто за відсутності вини правопорушника.

По-друге, особа може бути зобов'язана пройти корекційну програму тільки після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. В свою чергу офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї виносить члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, лише за умови відсутності в його діях ознак злочину. Отже, у разі вчинення насильства в сім'ї в формі злочину винна особа може бути зобов'язана пройти корекційні програми тільки у тому випадку, якщо до цього вона вчинила насильство в сім'ї у формі іншого правопорушення та їй було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Такий підхід очевидно не відповідає меті запровадження корекційних програм, які мають передусім сприяти зміні соціальних моделей поведінки осіб, які вчинюють насильство в сім'ї в соціально-небезпечних формах та становлять найбільшу загрозу для своєї родини [35].

По-третє, в Україні не розповсюджені програми з підготовки фахівців із проведення корекційних програм. Самі програми розроблені, а фахівців не вистачає. На нашу думку, необхідно створити регіональні центри з підготовки фахівців із проведення корекційних програм. Крім того, слід збільшити кількість фахівців, які мають знання і практичні навички, необхідні для успішного налагодження партнерських

стосунків між різними фахівцями та секторами суспільства у сфері протидії насильству в сім'ї.

Отже, таке цілком доцільне та обґрунтоване нововведення, як корекційні програми, яке досить добре зарекомендувало себе у зарубіжних країнах, нажаль, не знайшло відповідної реалізації в Україні. Необхідно зауважити, що однією з головних перешкод в їх реалізації є нестача коштів на створення відповідних місць для їх проведення. В деяких містах корекційні програми проводились у притулках для жертв насильства в сім'ї, проте у такому випадку ефективність такої програми зводиться нанівець, особливо якщо жертва перебуває наразі у цьому притулку. Деякі практичні працівники та науковці пропонують проводити корекційні програми у приміщеннях ОВС, однак, на нашу думку, це не сприятиме досягненню цілей корекційної програми, адже фахівцям буде важче встановити необхідний контакт з правопорушником. Зазначене, на нашу думку, підтверджує доцільність перейняття досвіду розвинених країн, де спочатку з бюджету виділяються асигнування, а потім під них розробляються програми, головною особливістю яких є реальність виконання.

За даними Міністерства соціальної політики, у 2011 році на проходження корекційних програм було направлено 4240 осіб (364 жінки та 3876 чоловіків). У той же час, які пройшли корекційні програми лише 396 осіб. За 9 місяців 2012 р. було направлено 2414 осіб (285 жінок та 2129 чоловіків), з яких пройшли корекційні програми 569 осіб. Іншими проблемами в системі направлення та проходження кривдником корекційної програми, які не знаходять адекватної відповіді, є ефективність впливу на кривдника з боку правоохоронних органів у разі його відмови від проходження корекційної програми (штрафи, які стягуються фактично за рахунок бюджету родини); фінансування транспортних витрат на проїзд кривдників з віддалених районів для проходження корекційної програми тощо.

Тож для ефективного застосування корекційних програм необхідно не тільки розробити самі програми і забезпечити якісну та кількісну підготовку фахівців, які мають здійснювати корекційну роботу, а й забезпечити механізм залучення кривдників до проходження корекційних програм, а також територіальну та організаційно-технічну доступність проходження програм тощо [97, с.106].

Слід підкреслити, що робота з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, складає невід'ємну частину роботи з протидії насильства, допомагає кривдникам осмислити власну насильницьку поведінку. Корекція поведінки особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, призводить до її соціалізації та ненасильницьких дій в сім'ї. Ефективність корекційних програм звісно не складає сто відсотків, проте навіть якщо із ста осіб, які пройшли корекційні програми, тридцять-сорок осіб зрозуміють згубність насильницької поведінки в сім'ї та стануть на шлях виправлення, це зробить щасливими набагато більше людей, оскільки в кожній такої особи є сім'ї, зокрема дружина (чоловік), діти, батьки тощо, які до цього страждали від насильства.

На нашу думку, для ефективного вирішення проблеми насильства в сім'ї відповідну корекційну роботу слід проводити не лише з правопорушниками, а й з жертвами насильства в сім'ї, поведінка яких має ознаки віктимності. Так, окрему нішу серед основних напрямків попередження насильства в сім'ї має зайняти віктимологічна профілактика. Індивідуальна віктимологічна профілактика полягає у виявленні осіб з підвищеною віктимністю і проведенні з ними профілактично-виховних заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою злочинних посягань. Виникає необхідність організовувати у кризових центрах програми корекції віктимологічної поведінки жертв, а також потенційних жертв насильства в сім'ї. Виявивши особу з підвищеною віктимністю, дільничний інспектор міліції повинен буде спрямувати її у кризовий центр для проходження даної програми.

Віктимологічну профілактику насильства в сім'ї можна поділити на ранню та безпосередню. Заходи безпосередньої профілактики спрямовані на особу, яка вже стала жертвою насильства в сім'ї, або перебуває під загрозою перетворення на жертву; заходи ранньої профілактики – на особу, яка підпадає під ознаки потенційної жертви внаслідок того, що вона володіє високим ступенем віктимності.

На нашу думку, слід погодитись з пропозицією Лихачової О.В. щодо доцільності ведення віктимологічного обліку в профілактичній діяльності правоохоронних органів з метою забезпечення особистої безпеки жертви та її оточення, визначення її латентності, зупинки процесу віктимізації. При цьому в картці повинна міститися інформація про роботу, яка здійснюється, заходи по супроводу жертви конфлікту з

метою забезпечення її захисту та врегулювання сімейної ситуації в цілому [153, с.411].

На жаль, на пострадянському просторі віктимологічна профілактика проводиться поверхово. Як свідчать дані інтерв'ювання працівників правоохоронних органів, загальну уяву про існування віктимології мають лише спеціалісти з вищою юридичною освітою, але навіть вони не знають про можливості практичного та методично обумовленого застосування її теорій [154, с.28].

Таким чином, форми діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї надзвичайно різноманітні. Вибір же будь-якої конкретної форми чи знаходження раціонального сполучення між формами і методами профілактичної діяльності детерміновані такими факторами, як види і напрями профілактики, обставини вчинення правопорушень тощо. При виборі оптимального варіанту поєднання переконання і примусу необхідно враховувати не тільки особливості особи яка профілакується, але і її соціальне оточення [102].

Надання пріоритету тому чи іншому методу також залежить від рівня розвитку суспільства. Зміна будь-яких соціальних умов тягне за собою зміну форм і засобів захисту міліцією правопорядку. Проте, слід пам'ятати, що у громадянському суспільстві перевага завжди надається методам переконання, бо лише за умов переконання громадян у правильності вибору того чи іншого варіанту поведінки можна створити правову державу, яка є найвищою сходиною в організації суспільства [129, с.125].

Вищезазначений аналіз форм і методів попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції не є вичерпним, оскільки існують й інші форми і методи, які використовуються в означеній сфері правоохоронної діяльності. Вміле оволодіння дільничними інспекторами міліції формами і методами попередження насильства в сім'ї, комплексне їх застосування дозволить не тільки їх удосконалювати, але й здійснювати пошук нових, більш ефективних форм і методів. Ефективність діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї також багато в чому залежить від того, наскільки добре налагоджена взаємодія з працівниками інших служб органів внутрішніх справ та з органами суду, прокуратури,

установами по виконанню покарань, навчальними закладами, адміністраціями підприємств, військкоматами, засобами масової інформації, громадськістю тощо.

2.3. Взаємодія служби дільничних інспекторів міліції з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, іншими службами органів внутрішніх справ щодо протидії насильству в сім'ї

Багатофункціональність, і територіальний принцип організації роботи як особливості служби дільничних інспекторів міліції виходять із самої назви даного інституту: “дільничні інспектори міліції”, тобто інспектори, які виконують функції всієї міліції на певній дільниці. Цікавим є ототожнення Крючковим О.В. дільничного інспектора міліції з “начальником міліції в мініатюрі”. Він пояснює це тим, що “дільничний інспектор міліції, як і начальник міліції, є, по суті, організатором охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями на певній території” [123, с.83]. Звісно, як і начальник міліції не в змозі виконати самотужки всі обов’язки, що покладені на органи внутрішніх справ, так і дільничний інспектор міліції потребує допомоги при здійсненні своїх функціональних обов’язків з боку інших суб’єктів правоохоронної діяльності та громадськості в умовах систематичної взаємодії.

Поняття «взаємодія» надзвичайно багатозначне. В довідковій літературі термін «взаємодія» визначається через слово «погодженість» [22, с.85].

З погляду філософії під взаємодією розуміють процес опосередкованого або безпосереднього впливу соціальних об’єктів один на одного, у якому взаємодіючі сторони пов’язані циклічною причинною залежністю [155, с.656].

Управлінський підхід визначає взаємодію як форму зв’язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування системи в цілому [156, с.500]. Крім того, взаємодію визначають і як управлінську функцію, яка спрямована на переведення системи від індивідуальної до

спільної, узгодженої за місцем, часом і метою діяльності, і як процес обміну інформацією [157, с.203].

Соціологічний підхід дає можливість вивчити взаємодію суб'єктів адміністративної діяльності як соціально-правове явище на підставі емпіричних матеріалів соціологічних досліджень та досягнень сучасної соціології [157, с.204]. П. Сорокін вказував, що взаємодія, як найпростіша модель соціального явища та процесу, можлива лише за таких умов: наявності двох або більшої кількості індивідів, що обумовлюють переживання та поведінку один одного; наявності актів, через які вони обумовлюють взаємні переживання та поступки; наявності провідників, що здійснюють передачу дії або подразнення від одного індивіда до іншого [158, с.46].

Фахівці в галузі оперативно-розшукової діяльності під взаємодією розуміють обґрунтовану законом та підзаконними актами, узгоджену за місцем і часом у необхідних межах діяльність оперативних апаратів органів внутрішніх справ, яка здійснюється відповідно до їх компетенції та спрямована на попередження, виявлення й розкриття злочинів, виявлення та ліквідацію причин правопорушень і умов, що сприяють їх скоєнню [159, с.68].

У кримінальному процесі та криміналістиці взаємодія розглядається як узгоджена діяльність різних ланок однієї або декількох організаційних систем, спрямованих на досягнення загальної мети з найменшими витратами сил, засобів і часу [160, С.384-385].

В адміністративно-правовій літературі в основному пропонується поняття взаємодії, що складається з двох головних ознак – як узгодженої та скоординованої діяльності.

Слід зазначити, що в межах досліджуваної нами проблеми, взаємодія передбачає узгодження цілей і об'єднання зусиль всіх суб'єктів попередження насильства в сім'ї для найбільш ефективної протидії цьому соціально-негативному явищу. Одну з головних ланок в цій взаємодії займає саме служба дільничних інспекторів міліції.

На думку Тучака М.А. взаємодію дільничних інспекторів міліції з іншими учасниками процесу забезпечення громадського порядку щодо попередження та запобігання правопорушень слід визначати як “засновану на законах і підзаконних актах, узгоджену за цілями, часом і місцем діяльність, спрямовану на вирішення завдань щодо попере-

дження і запобігання правопорушень шляхом найбільш раціонального застосування взаємодії між міліцією і учасниками процесу” [114, с.163].

Слід погодитись з Д.О. Корінем, який пропонує визначати взаємодію дільничних інспекторів міліції можна як засновану на законах і підзаконних нормативно-правових актах спільну, узгоджену за часом, місцем та засобами діяльність працівників служби дільничних інспекторів міліції з державними органами, посадовими особами, громадськими організаціями та громадянами, спрямовану на виконання завдань, покладених на службу дільничних інспекторів міліції [161].

Прийнято виділяти наступні види взаємодії: внутрішня, зовнішня, постійна, разова. Внутрішня – взаємодія органів внутрішніх справ, їх служб, підрозділів і співробітників між собою. Зовнішня – взаємодія органів внутрішніх справ, їх служб, підрозділів та співробітників з іншими учасниками процесу забезпечення громадського порядку [114, с.166; 102, с.289; 162, с.75-76].

Клюєв О.М. поділяє зовнішню взаємодію на два підвиди: взаємодію з правоохоронними органами, для яких правоохоронна діяльність є одним із професійних завдань, і взаємодію з громадськістю, яка виконує правоохоронні завдання на добровільних засадах [162, с.75-76].

Одним із завдань служби дільничних інспекторів міліції є попередження насильства в сім’ї, ефективне виконання якого можливе лише при забезпеченні належного рівня взаємодії з іншими органами, службами, установами, організаціями та громадськістю.

На підставі проведеного аналізу поняття «взаємодія» взаємодію служби дільничних інспекторів міліції з іншими органами, установами та громадськістю щодо попередження насильства в сім’ї слід визначати як засновану на законах і підзаконних актах, узгоджену за цілями, часом і місцем діяльність, спрямовану на вирішення спільних завдань щодо попередження насильства в сім’ї. Взаємодію служби дільничних інспекторів міліції з іншими органами, службами, установами та громадськістю щодо протидії насильству в сім’ї можна поділити на зовнішню та внутрішню.

Зовнішня взаємодія служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім’ї здійснюється з: 1) органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, до яких відносяться: центра-

льний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, яким є Міністерство соціальної політики України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї, яким виступають структурні підрозділи Міністерства соціальної політики України (Департамент сім'ї та дітей, Департамент гендерної політики та оздоровлення дітей) та поки що існуючі в деяких областях управління (відділи) у справах сім'ї та молоді; служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, органи опіки та піклування, органи освіти, органи охорони здоров'я тощо; 2) державними установами; 3) громадськими організаціями; 4) населенням; 5) спеціалізованими установами для жертв насильства в сім'ї; 6) міжнародними організаціями тощо.

До внутрішньої взаємодії служби дільничних інспекторів міліції щодо протидії насильству в сім'ї відноситься взаємодія з працівниками відділів кримінальної міліції у справах дітей, черговою частиною, патрульними нарядами, відділами кримінального розшуку, слідчими підрозділами, громадськими організаціями з охорони громадського порядку тощо. Безпосередньо організовує взаємодію дільничних інспекторів міліції з працівниками інших підрозділів міськрайоргану внутрішніх справ, громадськими формуваннями з охорони громадського порядку та населенням у профілактиці правопорушень старший дільничний інспектор міліції у межах адміністративної зони.

Взаємодія служби дільничних інспекторів міліції з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, іншими службами органів внутрішніх справ щодо протидії насильству в сім'ї базується на положеннях Конституції України, законів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, нормативних актів Міністерства внутрішніх справ України та міжнародних правових нормах, ратифікованих у встановленому порядку. Особливе місце серед нормативно-правових актів, які регулюють питання взаємодії служби дільничних інспекторів міліції з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, іншими службами органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї займає Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" [50] (далі – Закон), Положення про службу дільничних інспекторів міліції

в системі Міністерства внутрішніх справ України [67] (далі – Положення), Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затверджена Наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 [68] (далі – Інструкція). Так, Закон зазначає, що служба дільничних інспекторів міліції взаємодіє із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї [50]. Питанням взаємодії дільничних інспекторів міліції присвячено й певні норми Положення, відповідно до якого до основних функцій працівників служби дільничних інспекторів міліції відноситься налагодження співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, населенням і громадськими формуваннями з охорони громадського порядку у зміцненні правопорядку та профілактиці правопорушень, а з метою забезпечення належного громадського порядку, профілактики правопорушень у сільській місцевості дільничний інспектор міліції взаємодіє з головами сільських (селищних) рад, активом громадськості, керівниками сільськогосподарських підприємств, навчальних та культурних закладів з питань забезпечення правопорядку, профілактики правопорушень [67].

Взагалі можна визначити наступні форми взаємодії дільничних інспекторів міліції з іншими суб'єктами попередження насильства в сім'ї:

1) *обмін інформацією, скерування матеріалів на розгляд однією службою до відповідної служби, органу чи громадськості та навпаки.*

Ця інформація необхідна для визначення актуальних завдань щодо попередження насильства в сім'ї, планування роботи, підвищення її ефективності та оцінки кінцевих результатів.

З зовнішньої сторони дільничні інспектори міліції використовують дану форму під час взаємодії, зокрема із структурними підрозділами,

відповідальними за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, які ведуть облік даних про організації, установи та заклади, які працюють за напрямом попередження насильства в сім'ї, та послуги, які ними надаються, а дільничні інспектори міліції мають розповсюджувати дану інформацію серед жертв насильства в сім'ї. На наш погляд, доцільно розробити, регулярно оновлювати та розповсюджувати відповідні довідники в кожному з регіонів України з контактними даними таких організацій, установ та закладів.

В свою чергу, служба дільничних інспекторів міліції зобов'язана щоквартально направляти до відповідного структурного підрозділу, відповідального за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, інформацію про кількість: звернень з питань вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення; осіб, які перебувають на профілактичному обліку в ОВС; осіб, яким винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; винесених захисних приписів, кількість осіб, притягнутих до відповідальності (адміністративної чи кримінальної) за вчинення насильства в сім'ї тощо.

Саме завдяки обміну інформацією можливим є створення банку даних сімей, де існують випадки вчинення насильства в сім'ї або виникає реальна загроза його вчинення. Так, структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї створюють банк даних сімей, де існують випадки вчинення насильства в сім'ї або виникає реальна загроза його вчинення. Інформація про такі сім'ї надається органами охорони здоров'я, навчальними закладами, службами у справах дітей, центрами соціальних служб для молоді, органами опіки і піклування, а також органами внутрішніх справ, передусім службою дільничних інспекторів міліції, а також може надходити від підприємств, установ і організацій та окремих громадян. Якщо до структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, надійшла заява чи повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення, вони приймають та розглядають її відповідно до Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України № 616 від 26.04.2003 року [66].

У разі отримання інформації про існування загрози життю і здоров'ю осіб, про прояви насильства щодо них або загрозу його вчинення, а також при виявленні зазначених фактів під час здійснення соціального інспектування працівники центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді негайно повідомляють про це відповідний орган внутрішніх справ для вжиття необхідних заходів [163].

Інформацію про виявлені факти насильства в сім'ї або загрозу такого насильства до органів внутрішніх справ мають надавати працівники служб у справах дітей. На наш погляд, слід погодитись з думкою Орлова П.І. та Мартиненко О.А. щодо доцільності створення при службах у справах дітей інформаційно-аналітичного сектора, в обов'язки якого входило би збирання, перероблення та наступний розподіл інформації між конкретними суб'єктами профілактичної діяльності. Це може суттєво сприяти покращенню обміну інформацією між зацікавленими органами, зокрема, кримінальною міліцією у справах дітей, органами охорони здоров'я, службами у справах дітей та школами [164, с.32].

Окреме місце в зовнішній взаємодії дільничних інспекторів міліції щодо протидії насильству в сім'ї займають спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї, тобто кризові центри та центри медико-соціальної реабілітації. Вони повідомляють службу дільничних інспекторів міліції про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факт вчинення такого насильства та надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів, в тому числі і служби дільничних інспекторів міліції. Дільничні інспектори міліції, в свою чергу, направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї. На нашу думку, необхідно залучати до попередження насильства в сім'ї релігійні організації з метою створення при них притулків для жертв насильства в сім'ї.

2) *проведення семінарів, "круглих столів", конференцій, тренінгів*, та інших заходів, на яких обговорюються наявні проблеми попередження насильства в сім'ї та можливі шляхи їх вирішення.

Значну роль у налагодженні взаємодії щодо попередження насильства в сім'ї відіграють семінари та наради, які проводяться органами та підрозділами внутрішніх справ разом з представниками органів опіки і піклування, кризових центрів, центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, а також за участю осіб, які стали жертвами насильства в сім'ї. Їх діяльність дозволяє узагальнити проблеми, побачити їх з різних сторін, використати досвід кожної з установ, на яку покладено обов'язки по боротьбі з насильством в сім'ї, та відпрацювати заходи більш ефективного вирішення задач. Іноді до роботи у семінарах залучаються і працівники судових установ, які розглядають справи, пов'язані із насильством в сім'ї [61, с.109].

Дана форма взаємодії є дуже корисною, якщо в таких заходах приймають участь як науковці, так і практичні працівники. Такі заходи дають можливість об'єднати зусилля всіх учасників у напрямку вирішення актуальних проблем попередження насильства в сім'ї, допомагають представникам суб'єктів попередження насильства в сім'ї усвідомити завдання один одного щодо попередження насильства в сім'ї, виявити проблеми, з якими стикається кожен з них, домовитись про конкретні заходи взаємодії, обмінятись контактами для подальшої співпраці при реалізації попередження насильства в сім'ї тощо.

На наш погляд, з метою налагодження ефективної взаємодії з питань попередження насильства в сім'ї необхідно організовувати тренінги з питань попередження насильства в сім'ї на місцевому рівні із залученням представників всіх органів, служб, установ та організацій, які працюють у зазначеному напрямі. При чому на такі тренінги доцільно запрошувати працівників, які безпосередньо повинні взаємодіяти один з одним. Це сприятиме обміну контактами між ними, налагодженню щільної взаємодії, обміну інформації щодо реальної, а не «задекларованої», діяльності з питань попередження насильства в сім'ї.

З огляду на недостатність коштів у державних та місцевих бюджетах до проведення таких заходів доцільно залучати міжнародні, громадські організації та благодійні фонди, які займаються зазначеною проблемою. Так, наприклад, за сприяння ОБСЄ в Україні систематично проводяться кругли столи для дільничних інспекторів міліції та представників вищих навчальних закладів, які здійснюють їх навчання з питань попередження насильства в сім'ї. В свою чергу за сприяння

ПРООН в Україні в 2010-2011 роках пройшли масштабні тренінги з питань попередження насильства в сім'ї для дільничних інспекторів міліції, які проводили тренери, що пройшли відповідну підготовку.

3) надання психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, інформаційних та інших послуг членам сім'ї, в якій було вчинено насильство або існує реальна загроза його вчинення.

Вивчення досвіду організації діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї на місцевому рівні свідчить, що найбільш ефективною дана діяльність є за умови одночасного спільного реагування на кожний виклик щодо насильства в сім'ї дільничним інспектором міліції та представником центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який є психологом за освітою. Проте таке спільне реагування наразі переважно здійснюється на підставі усної домовленості між даними службами на рівні певного району і не регламентовано жодним нормативним актом.

На наш погляд, до здійснення даної форми взаємодії також доцільно залучати юридичні клініки, які надають безкоштовні послуги населенню з правових питань.

Служба дільничних інспекторів міліції та відділення кримінальної міліції у справах дітей при безпосередній загрозі життю та здоров'ю особи, яка постраждала від насильства в сім'ї, вживають заходів щодо ліквідації цієї загрози та надають необхідну допомогу у формі вилучення такої особи із сім'ї та спрямування її до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї. На наш погляд, більш справедливим буде вилучення із сім'ї особи, яка вчинила насильство, а не жертви. Однак, для цього необхідно надати відповідні права співробітникам міліції та, крім того, створити кризові центри для осіб, які вчинили насильство в сім'ї.

Взаємодія міліції з населенням для забезпечення прав і свобод людини передбачає не тільки обмін інформацією, але й взаємний вплив. Взаємодію міліції із громадськістю в свої роботах досліджували багато науковців, серед яких Бандурка О.М. [165], Джагупов Г.В. [166], Музичук О.М. [133], Ключев О.М. [162], Коропатов О.М., Ярмачі Х.П. та ін.

Застосовані у комплексі і коректно, різноманітні засоби взаємодії міліції з населенням сприяють зниженню злочинності, ефективному розкриттю вже скоєних злочинів і відновленню законності. Разом з

тим, вони формують у людей відчуття наявності поблизу дружньої сили, яка здатна допомогти та захистити у потрібний момент [167, с.92-94]. До нових форм правоохоронної діяльності громадськості відносяться: консультативні комітети, організації сусідської взаємодопомоги та координаційні шкільні ради. Зазначені вище форми правоохоронної діяльності громадськості ефективно функціонують у більшості розвинених зарубіжних країн (Великобританії, США, Норвегії, Франції та ін.) [133, с.93].

Свого часу Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту разом із Міністерством внутрішніх справ України на базі Міжнародного правозахисного Центру “ЛаСтрада – Україна” започатковано роботу Національної “гарячої лінії”. Майже в усіх регіонах України при центрах соціальних служб діють такі ж “гарячі лінії” та цілодобові телефони довіри.

4) підвищення рівня культури та виховання населення, залучення громадськості до попередження насильства в сім'ї.

Важливу роль в цьому відношенні повинні відігравати школа та засоби масової інформації. В школах повинна здійснюватись педагогічна профілактика, тобто організований школою комплекс систематичного і цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття і волю учнів з метою попередження антигромадської поведінки. Сутність її полягає у розвитку почуття відповідальності підлітків за свою поведінку, що сприяє глибокому усвідомленню не лише своїх прав, а й обов'язків [100, с.65].

Індивідуальних форм і методів співробітництва школи, сім'ї та органів внутрішніх справ багато. Педагогічна профілактика може бути індивідуальною (індивідуальні бесіди, консультації, відвідування сім'ї та ін.), груповою (групові бесіди, дискусії, диспути з різних проблем, зокрема проблеми насильства в сім'ї, та ін.), масовою (лекторії, семінари, конференції та ін.) [100, с.120]. Одне із завдань шкільного психолога – виявляти дітей, які потерпають від насильства в сім'ї. Шкільним психологам також необхідно поширювати взаємодію з працівниками кримінальної міліції у справах дітей [168, с.60]. Останнім часом позитивно зарекомендувала себе практика включення до складу координаційних рад при шкільних закладах, поряд із батьківськими комітетами, дільничних інспекторів міліції та працівників кримінальної міліції у справах дітей [61, с.108].

Такі властивості засобів масової інформації, як оперативність, широта впливу на великі маси людей, ефективність і економічна доцільність, виділяють пресу, радіо, телебачення в ряд найбільш перспективних засобів впливу на широкі верстви населення [169, с.17-19].

Відповідно до ст. 3 Закону України “Про міліцію” діяльність міліції є гласною [112]. Міліція інформує засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку та заходи щодо його зміцнення. А останні, в свою чергу, надають таку інформацію населенню. Від того, наскільки постійним і насиченим є зв’язок між цими суб’єктами, наскільки надана інформація достовірна, відповідає вимогам своєчасності обговорення проблеми, залежить бажання громадян підтримувати і допомагати органам внутрішніх справ у їх діяльності. Така діяльність передбачає: розповсюдження серед громадськості друкованої продукції (газет і журналів), яка пропагує і популяризує діяльність міліції; оприлюднення об’єктивних фактів щодо резонансних подій; проведення тематичних рубрик, радіопрограм і телепередач, що віддзеркалюють небезпеку і соціальну корисність дій органів внутрішніх справ, конкретні факти прояву професійного героїзму працівників міліції, висвітлюють діяльність кращих підрозділів і служб міліції; запровадження в Інтернеті “міліцейської сторінки”; участь представників преси і телебачення при проведенні виступів працівників міліції серед населення, у трудових колективах. Така інформація передусім пов’язана з цікавістю та корисністю, має попереджувальний характер, веде до зменшення соціальної напруженості, надає змогу розв’язати всілякі чутки і домисли. Окрім цього, за погодженням з міліцією засоби масової інформації можуть акредитувати своїх журналістів при її службах і підрозділах. Такі акредитовані журналісти мають право брати участь у зборах і рейдах, що проводяться підрозділом; друкуватися у “міліцейських” журналах і газетах; виїжджати з перевітками в райвідділи; контролювати виконання працівниками міліції відомчих нормативних актів МВС України, своєчасний розгляд скарг громадян. Зокрема, за результатами таких відряджень журналіст дає загальну оцінку роботі конкретного підрозділу органу внутрішніх справ, виявляє допущені ним порушення, які вплинули на низький рівень розкриття злочинів в регіоні, і наприкінці – надає керівнику органу рекомендації щодо усунення недоліків в роботі своїх підрозділів [170, с.276-279].

Українські дослідники Арістова І.В., Неонов І.Г., Письменницький А.А., Серьогін В.О., Денисова О.С., Московець В.І. називають наступні напрямки, по яким може йти використання правоохоронними органами засобів масової інформації: 1)правове виховання населення; 2)спонукання населення до надання допомоги в розкритті та розслідуванні правопорушень; 3)усунення, блокування або нейтралізація обставин, які сприяють вчиненню злочинів; 4)активне використання прогресивних форм профілактики правопорушень; 5)підвищення авторитету правоохоронних органів та інші [171, с.109].

Належним чином відпрацьована система інформування населення про діяльність органів внутрішніх справ, зокрема служби дільничних інспекторів міліції, сприяє вирішенню важливих завдань: доведенню до населення та суспільства своєчасної і об'єктивної інформації про діяльність правоохоронних органів; нейтралізації неправдивої інформації про діяльність правоохоронних органів; інформуванню громадян про способи самозахисту і поведінки при зіткненні з правопорушниками; зверненню до населення з проханням про допомогу правоохоронним органам при вирішенні конкретних правоохоронних задач.

Томін В. при розгляді інформування населення про стан правопорядку, в тому числі і засобами масової інформації, визначив основною метою такого інформування – правове виховання [172, с.5]. Російські вчені Аракелов Ю.С., Потапов Ю.А. визначають основними напрямками інформаційно-пропагандистської діяльності по інформуванню населення про стан боротьби зі злочинністю і заходах по профілактиці правопорушень: правове інформування населення; профілактику правопорушень; формування суспільної думки про діяльність правоохоронних органів; пропагандистську роботу; залучення населення до участі в боротьбі зі злочинністю і правопорушеннями [171, с.121]. До найбільш поширених форм інформаційно-пропагандистської роботи, що практикуються правоохоронними органами, зокрема міліцією, і організовуються за участю представників засобів масової інформації, на думку Маюрова Н.П., Лойта Х.Х., Сергачова Е.І., слід віднести: засідання колегій з наступною прес-конференцією для журналістів; лекція, доповідь, бесіда; конференції; лекторії правового виховання; вечір-портрет, усний журнал; тематичний вечір, вечір питань і відповідей; мітинг, диспут, дискусія, “круглий стіл” [173, с.72].

На теперішній час в засобах масової інформації приділяється недостатньо уваги проблемі насильства в сім'ї. У зв'язку з цим на найближчий період необхідно вирішити ряд задач, серед яких активізація роботи засобів масової інформації по формуванню у населення неприйняття будь-яких форм насильства над особистістю; широке висвітлення в пресі, радіо, телебаченні міжнародного досвіду вирішення проблем попередження насильства в сім'ї; забезпечення систематичного висвітлення в засобах масової інформації діяльності служби дієвничних інспекторів міліції з попередження насильства в сім'ї як на районному, так і на державному рівнях; пропаганда досвіду роботи державних та неурядових кризових центрів та інших установ допомоги жертвам насильства в сім'ї.

5) соціальне інспектування та комплексне проведення подальшої роботи з сім'єю, в якій вчинено насильство.

Спільний план роботи з такими сім'ями затверджується на засіданнях дорадчого органу відповідно до наказу Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтрансв'язку, МВС та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах".

Особливу роль в даному випадку відіграють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. В своїй діяльності, спрямованій на попередження насильства в сім'ї, дані центри керуються наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту №1480 від 27.05.2010 року «Про затвердження Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах» [163].

Відповідно до зазначеного наказу соціальне інспектування здійснюється центрами. Окрім спеціалістів центру, до складу комісії для здійснення соціального інспектування у разі потреби залучаються за згодою представники служби у справах дітей, управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, управлінь (відділів) освіти і науки, управлінь (відділів) охорони здоров'я районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів міських рад, закладів охорони здоров'я, закладів освіти, органів праці

та соціального захисту населення, органів внутрішніх справ та органів місцевого самоврядування, житлово-комунальних господарств, інших підприємств, установ, об'єднань громадян, благодійних, релігійних організацій, фізичні особи, про що зазначається у наказі.

На наш погляд, найбільш доцільним буде встановлення вимоги до працівника центру соціальних служб, який здійснює соціальне інспектування неблагополучних сімей, а також до працівників органів внутрішніх справ України, які безпосередньо займаються попередженням насильства в сім'ї, мати юридичну та психологічну освіту одночасно. Якщо особа, яка займається попередженням насильства в сім'ї, має лише одну освіту з вищевказаних, вона повинна співпрацювати з особою, що має освіту, якої бракує. Дійсно, як свідчить практика, ефективність попередження насильства в сім'ї підвищується, якщо працівник міліції та соціальний працівник разом реагують на випадки насильства в сім'ї (зокрема, така практика прийнята у м. Котовськ Одеської області). Проте, така практика є можливою лише у разі особистої ініціативи обох сторін на договірних засадах, адже, якщо у працівників міліції ненормований робочий день, то у соціальних працівників він є нормований, і в неробочий час далеко не всі особи захочуть виїжджати на місце вчинення насильства в сім'ї, особливо враховуючи, що насильство стається у сім'ях переважно у вечірній та нічний час. Тим більше, відділи у справах сім'ї та молоді переважно нараховують одну – дві штатні одиниці. Таке кадрове забезпечення не відповідає тим функціям, які покликані виконувати відділи в питаннях попередження насильства в сім'ї.

Результатом соціального інспектування є акт обстеження сім'ї. На підставі акта обстеження неблагополучної сім'ї в центрі соціальних служб для молоді на кожного члена сім'ї оформляються картки обліку роботи з клієнтами центрів соціальних служб для молоді, в яких фіксуються особисті відомості про членів сім'ї, зміст та результати подальшої роботи з ними [163].

Важливою є вимога не допускати розголошення одержаних при здійсненні соціального інспектування відомостей про персональні дані та особисте життя осіб.

б) забезпечення проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї, корекційних програм.

За наслідками узагальненої інформації, яка надходить від центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, органів внутрішніх справ тощо, структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, визначають потребу регіону у створенні спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї і жертв насильства та вносять відповідні пропозиції на розгляд місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

В подальшому за направленням органів внутрішніх справ структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, організовують та забезпечують проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї, реабілітаційних заходів (корекційних програм), які проводяться спеціалістами, які пройшли відповідне навчання щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, зокрема: організовують навчання фахівців, які проводять корекційні програми з особами, які вчиняють насильство в сім'ї; забезпечують фахівців, які проводять корекційні програми з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, методичними рекомендаціями щодо впровадження та реалізації цих програм. До проведення корекційних програм з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, можуть залучатися суб'єкти, що надають соціальні послуги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. У разі неявки особи, яка отримала направлення для проходження реабілітаційних заходів (корекційних програм), або ухилення від їх проходження без поважних причин структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї контролюють надання протягом трьох робочих днів спеціалістами, які здійснюють реабілітаційні заходи (корекційні програми), письмового повідомлення про не проходження корекційної програми до органу внутрішніх справ, який видав направлення.

7) участь в плануванні і реалізації спільних заходів.

З 2001 року з 25 листопада по 10 грудня в Україні проводиться акція “16 днів проти насильства”, мета якої – привернення уваги громадськості до проблем насильства в сім'ї, формування ненасильницької ідеології в суспільстві, здійснення конкретних заходів щодо запобігання будь-яким формам насильства в сім'ї. В рамках акції організо-

вуються круглі столи, конференції, навчальні семінари, працюють консультативні пункти та “гарячі лінії”. У навчальних закладах проводяться лекції та виховні години щодо формування вміння протистояти насильству в сім’ї, під час яких розповсюджуються інформаційні матеріали з питань попередження та протидії насильству в сім’ї. За ініціативою МВС України в межах цього заходу проводиться загальнодержавна оперативно-профілактична операція “Побут” [174, с.4-5].

Спеціальні цільові оперативно-профілактичні заходи під умовною назвою “Побут” проводяться в рамках виконання Закону України “Про попередження насильства в сім’ї” за ініціативою Міністерства внутрішніх справ України у взаємодії з органами прокуратури, органами місцевої державної влади та самоврядування, іншими уповноваженими та зацікавленими відомствами. Операція, як правило, проводиться двічі на рік, тривалістю 10 діб. Завданнями операції є виявлення та попередження проявів насильства в сім’ї, попередження злочинних проявів, які виникають у результаті протиправного розв’язання тривалих сімейних конфліктів між правопорушником і потерпілим, органами та підрозділами внутрішніх справ. Для організації та проведення операції в ГУМВС України в Автономній республіці Крим, м. Києві та Київській області, УМВС України в областях, м. Севастополі, їх галузевих службах, які задіяні у проведенні вказаних заходів (управління адміністративної служби міліції, кримінальна служба у справах дітей), міськрайорганах внутрішніх справ на період проведення цих заходів створюються оперативні штаби та робочі групи. Вказані оперативні штаби та робочі групи розробляють план проведення оперативно-профілактичних заходів, збирають інформацію про результати роботи, забезпечують координацію дій органів та підрозділів, їх взаємодію з іншими правоохоронними органами, місцевими органами державної влади та самоврядування, громадськістю. Оперативно-профілактичні заходи здійснюються у два етапи: підготовчий та практичний.

На підготовчому етапі: збирається та аналізується інформація щодо осіб, які вчиняють насильство в сім’ї, зловживають спиртними напоями; батьків, які негативно впливають на виховання дітей; наркоманів та скоєних ними правопорушень; на основі аналізу розробляються практичні заходи, які планується провести у період операції, визнача-

ються терміни їх проведення та виконавці; здійснюється розрахунок сил та засобів органів і підрозділів внутрішніх справ, необхідних для реалізації запланованих заходів, формуються оперативно-пошукові групи, до складу яких включаються дільничні інспектори міліції, працівники підрозділів кримінальної міліції у справах дітей, карного розшуку, патрульно-постової служби та підрозділів міліції особливого призначення “Беркут”, до роботи у групах залучаються члени громадських формувань з питань охорони громадського порядку, представники місцевих органів державної влади та самоврядування, працівники житлово-експлуатаційних дільниць, медичних установ та закладів освіти; за участю працівників служб дільничних інспекторів міліції, кримінальної міліції у справах дітей та інших зацікавлених галузевих відомств, проводиться звірка обліків раніше судимих за злочини проти особи, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні речовини; батьків чи осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виховання дітей і на ґрунті пияцтва вчиняють насильство в сім’ї; осіб, які перебувають на обліку за вчинення насильства в сім’ї, в ході проведення звірки готуються списки таких осіб для їх подальшої перевірки під час проведення оперативно-профілактичних заходів; проводяться робочі зустрічі керівників органів та підрозділів внутрішніх справ з керівниками органів прокуратури, районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, інших зацікавлених відомств і організацій, під час яких визначаються спільні дії щодо виконання вимог Закону України “Про попередження насильства в сім’ї”.

Перед початком практичного етапу оперативно-профілактичних заходів керівниками органів та підрозділів внутрішніх справ проводяться ретельні інструктажі всіх працівників, задіяних у проведенні заходів, ставляться конкретні завдання, акцентується увага на необхідності дотримання законності, правил застосування зброї та спецзасобів, дотримання правил особистої безпеки. На практичному етапі вживаються передбачені чинним законодавством України заходи реагування щодо осіб, які вчиняють насильство в сім’ї.

По закінченні операції підводяться її підсумки, узагальнюється отримана в період проведення оперативно-профілактичних заходів інформація щодо причин та умов, які сприяють учиненню злочинів, пов’язаних з насильством у сім’ї. Підсумкова інформація направля-

ється до місцевих органів виконавчої влади для вжиття відповідних заходів реагування. Результати проведення спеціальних оперативно-профілактичних заходів та попередження насильства в сім'ї висвітлюються в засобах масової інформації.

8) проведення оперативно-розшукових заходів.

Дана форма взаємодії переважно використовується під час внутрішньої взаємодії дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї, зокрема із службою кримінального розшуку. Їх взаємодію можна класифікувати за наступними підставами:

- за характером зв'язків – на безпосередню та опосередковану. Безпосередня взаємодія передбачає наявність прямих зв'язків. Прикладом такої взаємодії може бути спільна діяльність у складі слідчо-оперативної групи чи участь в розкритті злочину “по гарячих слідах”. Опосередкована взаємодія здійснюється, як правило, за дорученням вищого органа;

- по хронології – на систематичну і періодичну. Систематична (постійна) взаємодія здійснюється, наприклад, в процесі розкриття конкретного вбивства на сімейно-побутовому ґрунті. Періодична взаємодія передбачає, як правило, вирішення окремих задач;

- по змісту – на внутрішню і зовнішню. Внутрішня взаємодія включає в себе спільні заходи підрозділів, які входять в структуру одного органа внутрішніх справ. Зовнішня – спільна діяльність підрозділів різних органів внутрішніх справ. Практично, як і всяка інша, запропонована класифікація має в певній мірі умовний характер.

Взаємодія підрозділів дільничних інспекторів міліції та кримінального розшуку, спрямована на виявлення осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, та на попередження і розкриття цього виду правопорушення, включає в себе дві основні форми: організаційно-управлінську та оперативно-тактичну. Перша включає в себе, перш за все, розроблення стратегії боротьби з насильством в сім'ї. Вона передбачає забезпечення спільної інформаційно-аналітичної роботи. Найважливішою складовою оперативно-тактичної форми взаємодії є організація та проведення спільних комплексних цільових заходів, які можна поділити на довгострокові та короткострокові [175, с.37].

9) взаємозвірки підрозділів органів внутрішніх справ, структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо

попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей місцевих державних адміністрацій, наркологічних служб системи охорони здоров'я щодо обліків осіб, які вчиняють насильство в сім'ї.

Зокрема, щоквартально проводяться звірки підрозділів міліції з міськими, районними судами щодо кількості осіб, притягнених до адміністративної відповідальності за ст. 173² КУпАП для забезпечення контролю за ефективністю заходів, що вживаються до осіб, які вчиняють насильство в сім'ях.

Складність системи взаємодії щодо попередження насильства в сім'ї обумовлює недостатньо чітка визначеність з суб'єктом, який координує діяльність щодо попередження насильства в сім'ї, та суб'єктами, діяльність яких координується. Наразі існує також деяка неузгодженість у визначенні координуючих органів влади з тих чи інших схожих між собою питань. Так, у випадку жорстокого поводження з дитиною, яке може бути і насильством в сім'ї, координуючим органом є служба у справах дітей; у випадку насильства в сім'ї – відповідні структурні підрозділи Міністерства соціальної політики України; у разі знаходження сім'ї у складних життєвих обставинах (які також можуть бути пов'язані із вчиненням насильства в сім'ї) – центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Слід зазначити, що така невизначеність та дублювання повноважень на практиці призводять до того, що перелічені органи та служби не діють спільно, а перекладають обов'язок реагувати один на одного. Така ситуація потребує вирішення шляхом вироблення відповідних алгоритмів дій у тих чи інших ситуаціях та розроблення і розповсюдження відповідних методичних рекомендацій із зазначених питань.

Взагалі координуючим органом щодо взаємодії всіх органів та установа щодо попередження насильства в сім'ї на сьогоднішній день є Мінсоцполітики України, яке відповідно до Положення є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї [73]. Відповідно до Закону центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї, координує діяльність уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ та органів опіки і піклування у питаннях попередження насильства в сім'ї. В свою чергу відповідно до Інструкції структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію держав-

ної політики щодо попередження насильства в сім'ї, координують дії служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ з питань попередження насильства в сім'ї. Отже, на наш погляд, необхідним є узгодження даних норм або шляхом розширення кола суб'єктів, діяльність щодо попередження насильства в сім'ї яких координується структурними підрозділами, відповідальними за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, або навпаки шляхом використанням узагальненого поняття «суб'єкти попередження насильства в сім'ї». Взагалі участь у розробленні та реалізація державної політики щодо попередження насильства в сім'ї є одними із основних завдань Мінсоцполітики. Проте на жаль, в структурі даного міністерства й досі тривають штатні зміни та перерозподіл обов'язків між структурними одиницями, що негативно відбивається на функціональній складовій.

Для ефективної взаємодії повинні бути визначені взаємодіючі ланки, їх завдання та обсяг взаємодії, розподіл функціональних обов'язків, форми взаємодії та конкретні виконавці, яким повинні бути роз'яснені поставлені перед ними спільні задачі. Слід забезпечити обмін взаємною інформацією, визначити способи та засоби зв'язку між взаємодіючими ланками, а також постійний контроль за виконанням узгоджених спільних заходів.

На жаль, на сьогодні експертами дається незадовільна оцінка рівня ефективності взаємодії при здійсненні попередження насильства в сім'ї. Представники кожного із органів та установ незадоволені роботою своїх колег. Також на неналежному рівні є взаємодія зазначених органів та установ з іншими структурами, які законом не уповноваженні здійснювати заходи з попередження насильства в сім'ї, проте їх діяльність впливає на цю проблему. Не завжди достатньо задовільним є рівень обміну інформацією між різними органами та установами, що займаються проблемою насильства в сім'ї. Це призводить до неадекватного володіння ситуацією кожним із органів та установ.

Тому актуальним постає питання вдосконалення діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, підрозділів органів внутрішніх справ, зокрема служби дільничних інспекторів міліції, різноманітних установ та організацій щодо протидії насильству в сім'ї, а також їх взаємодії при здійсненні даної діяльності.

2.4. Основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї

Попередження насильства в сім'ї є вкрай складною задачею для органів внутрішніх справ, зокрема для служби дільничних інспекторів міліції, оскільки у більшості випадків насильство в сім'ї відбувається в умовах неочевидності, а жертви насильства в сім'ї переважно звертаються за допомогою та порадами до родичів, сусідів, друзів. Отже, інформація про випадки насильства в сім'ї не завжди стає відомою міліції. Звідси і велика латентність даного виду правопорушень.

Наявна статистика з проблеми насильства в сім'ї не відображає реальної картини сьогодення, для більш досконалого та глибокого вивчення стану впливу насильства в сім'ї на криміногенну обстановку нами було проведене анонімне анкетування дільничних інспекторів міліції в м. Одеса (Додаток А).

Так, були опитані 220 дільничних інспекторів міліції, віковий ценз яких становить від 18 до 35 років – 81%, від 35 до 50 років – 19%.

70% опитаних зазначили, що вважають насильство в сім'ї поширеним явищем у всьому світі, 18,5% - лише в Україні і пострадянських країнах, 16,2% опитаних не вважають насильство в сім'ї поширеним явищем. 89,2% опитаних дільничних інспекторів міліції вважають проблему насильства в сім'ї актуальною та такою, що потребує глибокого аналізу, 10,8% не погоджуються з даним твердженням.

78,4% опитаних відповіли, що випадки насильства в сім'ї ніколи не траплялись у їх сім'ях, тоді як 16,2% зазначили, що поодинокі випадки трапляються, 2,7% визнали, що в їх сім'ях раніше траплялись випадки насильства в сім'ї, однак, останнім часом не трапляються, та 2,7% зізнались, що випадки насильства в їх сім'ях трапляються досить часто.

Більшість опитаних (59,5%) вважають, що члени сім'ї приховують насильство у своїх сім'ях, тому що побоюються звернутись до когось із-за наслідків, 21,6% вважають, що тому, що не знають до кого звернутись за допомогою. Крім того, опитані пропонували власні варіанти відповіді на дане запитання, серед яких: члени сім'ї приховують наси-

льство у своїх сім'ях, тому що не хочуть показувати, що у них є проблеми; соромляться; не вірять в правосуддя, оскільки закон не допрацьований і не діє в судах; не влаштовують заходи стягнення то-що. На питання, що утримує в сім'ї особу, яка зазнає насильство у власній сім'ї, 14,8% опитаних відповіли – суспільна думка та побоювання розголосу, матеріальна залежність – 35,1%, звичка та побоювання самотності – 30,2%, квартира – 9,9%, дитина – 10%.

43,3% опитаних впевнені, що насильство в сім'ї не залежить від матеріального стану, 43,2% вважають, що чим більший добробут, тим менша імовірність насильства, 13,5% - навпаки, тобто чим більший добробут, тим більша імовірність насильства.

95% опитаних дільничних інспекторів міліції зазначили, що ознайомлені з основними нормативно-правовими актами, що регулюють попередження насильства в сім'ї в Україні та керуються ними в службовій діяльності, 5% відповіли, що ознайомлені, але не керуються.

73% опитаних вважають, що володіють достатніми педагогічними, психологічними та юридичними знаннями, вміннями і навичками для роботи з неблагополучними сім'ями, 13,5% вважають, що володіють окремими відомостями, 13,5% зазначили, що не володіють достатніми знаннями, вміннями та навичками. 55,6% опитаних вважають, що володіють достатньою інформацією про усі можливі засоби допомоги жертвам насильства в сім'ї, 35,1% не впевнені в цьому, 24,3% зазначили, що не володіють достатньою інформацією.

40,5% опитаних вважають, що для того, щоб припинити насильство в сім'ї, необхідно впливати на особу, яка вчиняє насильство в сім'ї, через суд та правоохоронні органи, 40,5% вважають, що необхідно піти від особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, 19% зазначили, що немає виходу.

На жаль, що стосується взаємодії служби дільничних інспекторів міліції з іншими органами, установами та громадськими організаціями, що займаються попередженням насильства в сім'ї, лише 32,4% опитаних відповіли, що взаємодіють і з тими, і з іншими, 24,3% - тільки з іншими підрозділами правоохоронних органів, 10% - тільки з громадськими організаціями, 32,4% - ніколи не взаємодіють з іншими підрозділами правоохоронних органів, органами виконавчої влади та

громадськими організаціями, які займаються попередженням насильства в сім'ї.

Насторожує і те, що 82,8 % опитаних на питання, чи працюють представники громадських організацій, які займаються попередженням насильства в сім'ї, в вашому районі, відповіли ні, і тільки 17,2% відповіли, що працюють. На жаль, деякі працівники служби дільничних інспекторів міліції навіть плутають громадські організації із сільськими радами та адміністративними комісіями. В свою чергу назвати конкретні громадські організації зміг всього один дільничний інспектор.

95% опитаних вважають за необхідне створення коментарю до Закону України “Про попередження насильства в сім'ї”. 48,6% опитаних вважають, що колишнє подружжя при застосуванні терміну “насильство в сім'ї” беззаперечно повинно відноситись до категорії “сім'я”, 40,5% вважають так, тільки якщо вони продовжують проживати разом в одному приміщенні, 10,8% вважають, що колишнє подружжя не повинно відноситись до категорії “сім'я” в даному випадку. 73% опитаних вважають, що особи старше 18 років та їх батьки повинні відноситись до категорії “сім'я”, тоді як, 21,6% вважають, що повинні, тільки якщо вони проживають разом, 5,4% - не повинні. 10,8% опитаних вважають, що відносини між особами, які зустрічаються, не повинні підпадати під охорону Закону України “Про попередження насильства в сім'ї”, тоді як, 54% вважають, що повинні, тільки якщо вони проживають разом, 24,3% - так, беззаперечно, 8,9% - так, тільки якщо вони зустрічаються протягом певного терміну, наприклад, 1 рік.

70,7% опитаних вважають, що ст. 173² КУпАП “Вчинення насильства в сім'ї чи невиконання захисного припису” є ефективною, 29,3% - ні. 46 % опитаних вважають за необхідне виключити штраф та виправні роботи із санкції ст. 173² КУпАП і залишити такі санкції як громадські роботи та адміністративний арешт.

Насторожує той факт, що більшість опитаних (59,5%) не знають про існування корекційних програм для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, хоча відповідні зміни до законодавства були внесені вже досить давно.

На питання, як домогтися зниження рівня насильства в сім'ї, опитувані відповідали, що необхідно регулярно проводити профілактичні

бесіди з неблагополучними сім'ями та з молодими сім'ями; обов'язково посилити покарання за вчинення насильства в сім'ї; за неодноразове вчинення насильства в сім'ї необхідно притягувати винну особу до кримінальної відповідальності; обов'язково вилучати із спільного приміщення саме особу, яка скоїла насильство в сім'ї, а не жертву такого насильства.

Дослідивши проблему насильства в сім'ї шляхом анонімного опитування працівників органів внутрішніх справ, ми дійшли висновку, що у працівників міліції існують достатньо серйозні проблеми в організації протидії насильству в сім'ї. Зокрема, поширеною серед працівників органів внутрішніх справ є проблема несерйозного ставлення їх до насильства в сім'ї, а це, в свою чергу, викликає недовіру потерпілих від насильства в сім'ї. Під час дослідження було виявлено, на нашу думку, найбільш важливі проблеми сьогодення у попередженні та протидії насильству в сім'ї: це недосконала нормативна база, недостатнє матеріально-технічне забезпечення та фінансування служби дільничних інспекторів міліції, недостатнє володіння дільничними інспекторами міліції необхідними знаннями, навичками та вміннями для роботи з неблагополучними сім'ями.

Практика засвідчує наявність недостатньо ефективної системи попередження насильства в сім'ї, незважаючи на заходи з реалізації відповідного законодавства. Тому необхідно об'єднати зусилля всіх науковців, працівників державних органів та членів громадських організацій, які займаються попередженням насильства в сім'ї, та спрямувати їх на удосконалення діяльності по попередженню насильства в сім'ї.

Основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї можна поділити на внутрішній та зовнішній, кожен з яких, в свою чергу, поділяється на правовий та організаційний.

Зовнішній напрямок вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї безпосередньо не пов'язаний з діяльністю служби дільничних інспекторів міліції. Розглядаючи шляхи удосконалення діяльності дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї, необхідно враховувати, насамперед, стан правопорядку в країні у цілому і у зазначеній сфері

зокрема, а також деякі умови економічного, соціального, політичного та іншого характеру, які на нього впливають.

Правовий елемент зовнішнього напрямку включає в себе вдосконалення законодавства, яке регулює попередження насильства в сім'ї, а також розробку чіткого механізму контролю за дотриманням даного законодавства. Крім того, заслуговує на увагу думка про необхідність переходу від карального правосуддя (хоча в КУпАП покарання не передбачене як мета, існуюча система правосуддя спрямована саме на покарання правопорушника, залишаючи поза увагою інтереси жертви та правопорушника) до поновлювального. Поновлювальний підхід – це новий напрямок, який не відміння правосуддя, а надає йому за рахунок використання певного способу вирішення конфліктних ситуацій поновлювальний характер. Поновлювальний підхід при вирішенні ситуацій насильства в сім'ї може сприяти фізичному та моральному зціленню жертви, нормалізації стосунків жертви та кривдника, ініціюванню участі правопорушника в відшкодуванні завданої їм шкоди та залученню місцевих спільнот до вирішення насильницьких ситуацій в сім'ї. Поновлювальне правосуддя базується на двох основних принципах. Перший відноситься до завданої шкоди. Реалізація цього принципу передбачає два напрямки. Перший стосується жертви та означає, що жертва та її потреби повинні знаходитись в центрі правосуддя, оскільки шкода причинена саме їй. Другий – правопорушник повинен понести відповідальність з врахуванням шкоди, якої він завдав. Правопорушника слід заохочувати до усвідомлення своєї провини та відповідальності за спричинену шкоду. Другий основний принцип поновлювального правосуддя – принцип участі. Його сутність полягає в тому, що у жертви, правопорушника та суспільства повинні бути свої ролі в цьому процесі. Держава не повинна стояти зверху, здійснюючи правосуддя по відношенню до правопорушника, який знаходиться знизу, змушуючи його захищатись. Буде краще, якщо держава прийме участь в процесі поряд з жертвою та правопорушником [43, с.152-153].

Організаційний елемент передбачає вдосконалення організації системи попередження насильства в сім'ї органами виконавчої влади, на які покладено здійснення такого попередження, та громадськими організаціями, а також вдосконалення системи взаємодії даних органів.

Одними з недоліків організації попередження насильства в сім'ї на державному рівні є відсутність спеціально підготовлених фахівців як у державних, так і громадських організаціях (психологів, юристів, соціальних та медичних працівників тощо), а також недостатність спеціалізованих закладів для жертв насильства в сім'ї (зокрема, притулків та центрів медико-соціальної реабілітації). Також організаційний елемент даного напрямку вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї включає в себе достатнє фінансування програм попередження насильства в сім'ї, кризових центрів, притулків та центрів соціально-медичної реабілітації. Сприятиме цьому залучення спонсорських та благодійних коштів. Для стимулювання таких надходжень необхідним є прийняття закону про пільгове оподаткування учасників благодійної діяльності [176, с.210].

Перш за все, необхідно організувати роз'яснювальну роботу з метою зміни суспільних стереотипів по відношенню до проблеми насильства в сім'ї. Крім того, необхідним є проведення постійного моніторингу якості послуг, що надаються потерпілим від насильства, та ефективності реалізації Закону України "Про попередження насильства в сім'ї". Проведення громадського моніторингу застосування законодавства щодо попередження насильства в сім'ї дозволить покращити загальне розуміння проблеми, краще оцінити реальність, яка існує навколо проблематики в регіональному аспекті, дасть можливість виробити подальші спеціальні заходи та програми.

Держава повинна організовувати та фінансувати інформаційні кампанії та просвітницькі програми для молоді з аналізом згубних наслідків насильства в сім'ї для їх особистого життя.

Як вже зазначалось, українське законодавство однозначно забороняє застосування фізичної сили до дитини з метою виховання, проте практика реалізації вищезазначених норм не є достатньо ефективною і потребує покращення. Слід пам'ятати, що в результаті насильства дитині завдаються тяжкі травми, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я, адже насильство породжує насильство. Проведене нами анкетування 150 осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі м. Одеса (Додаток В), свідчить про те, що 51% із них зазнавали насильство у дитинстві, при чому 34% з

них визнають факт перебування у місцях позбавлення волі в певній мірі наслідком застосування до них насильства в сім'ї у дитинстві. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами чи свідками насильства в сім'ї, переносять цей негативний досвід у власне життя, у свої власні сім'ї. Людина, що зростала в обстановці, де панувало насильство, схильна до вирішення конфліктів з іншими дітьми, дорослими або ж власних внутрішніх конфліктів насильницьким шляхом [57, с.100]. Адже агресія подібна енергії, нікуди не зникає сама по собі, а знаходить свій вихід на інших, більш слабкіших, зокрема тваринах, молодших дітях тощо. Так, 30% опитаних нами осіб зазначили, що відчували агресію після насильства з боку батьків і спрямовували її на інших (братів, сестер, друзів, тварин тощо). Отже, така сім'я виховує для суспільства потенційного агресора чи жертву.

Для батьків, в свою чергу, це небезпечно втратою психологічного контакту з дитиною, яка по досягненню нею підліткового віку стане «некерованою», а вже звичний для батьків метод виховання не буде призводити до слухняності, а навпаки буде зустрічати опір у різних його проявах, розпочинаючи з втеч з дому, закінчуючи застосуванням насильства у відповідь. Так, 6,3 % анкетованих осіб зазначили, що відчували агресію після насильства з боку батьків і спрямовували її на батьків у відповідь. Дитина, яка зазнала насильства, отримує травматичний досвід, який супроводжується травматичними переживаннями, відтворюється у формі неадекватних поведінкових реакцій. Для дитини важливими є довіра до батьків, почуття захищеності в сім'ї. Вони втрачаються при застосуванні насильства. Наслідки жорстокого поводження з дітьми описані в науковій та педагогічній літературі [177]. Слід зазначити, що ставлення української народної педагогіки до виховання дитини за допомогою фізичних покарань відображено передусім у прислів'ях: “Хто б'є дитину, той не виховує добру людину”, “Не вчи дитину штурханцями, а хорошими слівцями” та ін.

Результати досліджень свідчать, що дитина відтворює в майбутньому модель поведінки, яку вона спостерігала з дитинства. Фізичне насильство потім стає нормою життя. Крім цього, у частини дітей, до яких застосовувалися тілесні покарання, за спостереженнями практикуючих психологів, формується занижена самооцінка, невіра в себе, неактивна життєва позиція. Або інший варіант — підвищений рівень

агресії, перш за все стосовно слабших [178]. 48,9% опитаних нами осіб у дорослому віці застосовували насильство до дружини/чоловіка/співмешканця; 31,9% – до батьків; 12,5% - до власних дітей. 78% із них зазнавали насильство у дитинстві. На питання чому застосовували насильство до власних дітей, 32,7% відповіли, що не вистачає знань, навичок та вмінь виховання дітей; 47% - що це звичний метод виховання; 20,3% - що їх самих так виховували. 44,6% опитаних осіб вважають, що батьки мають право застосовувати фізичні покарання з метою виховання дитини; 14,9% - в залежності від провини дитини(Додаток Г Малюнок 1). Цікаво, що такої ж думки притримуються і опитані нами (Додаток В) співробітники Державної пенітенціарної служби (57 осіб) – 33% вважають, що батьки мають таке право, 26% - в залежності від провини дитини (Додаток Г Малюнок 2), і дільничні інспектори міліції (Додаток А) - 17% і 36% відповідно (Додаток Г Малюнок 3). При чому на запитання чому батьки застосовують насильство до власних дітей, співробітники Державної пенітенціарної служби відповідали наступне: 40,7% - не вистачає знань, навичок та вмінь виховання дітей, 14,8% - звичний метод виховання, а дільничні інспектори міліції в свою чергу – 45,1% батьки вважають, що це кращий метод виховання, 15,7% - коли в батьків поганий настрій, вони намагаються відвести злість, 39,2 % - не знають інших методів виховання.

Залежно від віку дитину, її поведінки та особливостей характеру батьки можуть застосовувати різноманітні методи виховання. Вибір застосовуваних батьками методів багато в чому залежить від того, якими методами виховували самих батьків, який рівень їх педагогічних та психологічних знань тощо. Велику роль у розповсюдженні жорстокості щодо дітей відіграє необізнаність батьків щодо того, які заходи впливу неприпустимі по відношенню до дитини. Є досить багато дорослих, які не розуміють, що не кожне покарання йде дитині на користь, що застосування фізичного покарання свідчить про нездатність батьків донести свою думку до дитини словами. Не менш значущим фактором є і низький рівень правової культури населення, недостатня обізнаність у нормах стосовно охорони прав дитини та відповідальності осіб, які їх порушують. У більшості випадків людина, яка застосо-

вує тілесні покарання, не усвідомлює згубних наслідків такого поведіння, вважаючи що її дії є легітимними та виправданими.

Отже, на наш погляд, в Україні насамперед необхідно організувати роз'яснювальну роботу з метою зміни суспільних стереотипів по відношенню до проблеми насильства в сім'ї, зокрема застосування фізичного насильства до дітей. Адже не зважаючи на те, що законодавець наділяє всіх батьків однаковими правами та обов'язками щодо виховання дітей, в кожній сім'ї виховний процес протікає по різному і залежить від багатьох складових морального та правового характеру: від рівня освіти та культури батьків, від їх досвіду, від матеріального стану сім'ї, від розподілу обов'язків в сім'ї між батьками щодо виховання дітей та турботи про них тощо. Слід донести до суспільства, що виховання дітей в сім'ї — це дуже складний процес, знання та навички щодо виховання дитини необхідно набувати та вдосконалювати, що немає нічого соромного в тому, щоб звертатись до фахівців з цього приводу. Можна погодись із З.В. Ромовською, яка вважає, що побиття як протиправна поведінка згодом поступиться іншим, більш гуманним методам виховного впливу. Для цього потрібен час, велика просвітницька робота серед батьків, істотні соціально-економічні зміни, які унеможливили б використання дітей як об'єкт психологічної розрядки [179, с.299].

На наш погляд, держава повинна передбачити правову підготовку до сімейного життя осіб, які вступають у шлюб, а також осіб, в яких народились діти. Так, необхідно передбачити такий механізм, завдяки якому кожне молоде подружжя було б ознайомлене з правами та обов'язками не тільки як подружжя, а й як майбутні батьки.

Крім того, доцільно організовувати безкоштовні консультації сімейної психотерапії для пар, які усвідомлюють згубність насильницького способу вирішення конфліктів з дітьми та прагнуть навчитись конструктивно вирішувати суперечки, які виникають. Адже більшість батьків застосовують фізичне покарання з метою виховання дитини лише тому, що не знають інших методів виховання, а також тому, що їх самих саме так виховували.

Особливу увагу слід приділити формуванню неприйняття будь-яких форм насильства над дітьми, особливо тілесних покарань, у правоохоронців та соціальних працівників. Адже, людина, яка застосовує

тілесні покарання до власних дітей, не стане належним чином реагувати на порушення іншими особами заборони фізичного покарання дитини.

Однією із недосліджених проблем, виявлених під час проведення навчальних тренінгів для дільничних інспекторів міліції, на вирішення якої необхідно звернути особливу увагу в Україні, як багатонаціональній державі, є проблема насильства в сім'ях, національні традиції членів яких сприяють розповсюдженню насильства, дискримінації за ознакою статі, віку тощо. Для подолання гендерних стереотипів серед осіб таких національностей необхідним є особливий підхід.

Необхідно підкреслити доцільність залучення засобів масової інформації до широкомасштабної інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи, спрямованої на подолання стереотипів та створення в суспільстві атмосфери нетерплячості до будь-яких проявів насильства та жорстокості, що, в свою чергу, є важливим шагом до подолання насильства в сім'ї. Велике значення в попередженні насильства в сім'ї матиме наявність соціальної реклами з інформацією про роботу кризових центрів, притулків та центрів соціальної реабілітації. Необхідно транслювати телепередачі та відеоролики, а також створювати спеціальні рубрики в газетах, які висвітлюватимуть великі масштаби даної проблеми та її негативні наслідки, формуючи в суспільстві нетерпіння по відношенню до насильства, яке застосовується в сім'ї. Доцільно організовувати консультації сімейної психотерапії для пар, які усвідомлюють згубність насильницького способу вирішення конфліктів в сім'ї та прагнуть навчитись конструктивно вирішувати суперечки, які виникають [43, с.150-151].

Отже, при вдосконаленні організаційного елементу зовнішнього напрямку необхідно застосовувати заходи інформаційно-просвітницького характеру. Серед даних заходів велике профілактичне значення матиме інформаційна та просвітницька діяльність, яка виражатиметься у виступах працівників соціальних служб, суспільних організацій, правоохоронних органів, органів охорони здоров'я в пресі, по радіо, телебаченню з доповідями та лекціями з проблеми насильства в сім'ї.

Внутрішній напрямок вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї безпо-

середньо пов'язаний з діяльністю служби дільничних інспекторів міліції.

Правовий елемент передбачає вдосконалення існуючих відомчих нормативно-правових актів, які регулюють попередження насильства в сім'ї органами внутрішніх справ, перш за все, службою дільничних інспекторів міліції. Існує необхідність в виробленні теоретично виважених і практично цінних рекомендацій щодо попередження насильства в сім'ї службою дільничних інспекторів міліції [131, с.5-9].

Організаційний елемент включає в себе вдосконалення структурної організації служби дільничних інспекторів міліції, а також вдосконалення взаємодії з іншими службами та підрозділами органів внутрішніх справ.

На теперішній час існує велика кількість недоліків в організації роботи органів внутрішніх справ, в тому числі служби дільничних інспекторів міліції, щодо попередження насильства в сім'ї, а саме: недостатнє кадрове забезпечення служби дільничних інспекторів міліції; відсутність системної роботи щодо організації раннього виявлення насильства в сім'ї або його загрози та запобігання проявам насильства (відсутність чітко розроблених програм раннього виявлення насильства в сім'ї, нестача кадрів або перевантаженість їх великою кількістю різнопланової та паперової роботи); відсутність спеціально підготовлених фахівців, недостатність фахової підготовки у напрямі використання сучасних технологій роботи як з жертвами, так і з агресорами; недосконала система надання допомоги потерпілим від насильства; низька ефективність методів впливу на осіб, які вчиняють насильство в сім'ї [177, с.34-35].

Одним із недоліків організації діяльності служби дільничних інспекторів міліції є недостатнє технічне та програмне забезпечення. Широке коло обов'язків вимагає багато часу для обробки інформації і прийняття вірного управлінського рішення. Далеко не завжди дільничний інспектор міліції може правильно оцінювати обстановку на дільниці і в наслідок цього іноді приймає помилкове рішення, що в свою чергу знижує ефективність результатів роботи [180, с.104]. На нашу думку, служби дільничних інспекторів міліції необхідно забезпечити новітніми досягненнями техніки – від персональних комп'ютерів і програмного забезпечення до баз даних. Необхідним є розроблення

спеціальних комп'ютерних програм, які сприятимуть підвищенню ефективності діяльності дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї. Така програма повинна передбачати алгоритм визначення наявності та певного виду насильства в сім'ї у відповідності до заданих параметрів ситуації. Крім того, відповідно до встановленого виду насильства в сім'ї дана програма повинна видавати можливі варіанти засобів і форм діяльності дільничного інспектора міліції щодо попередження насильства в сім'ї. Запропоновані технології повинні забезпечити ефективність діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері та зменшити рівень помилкових рішень.

В межах організаційного елемента внутрішнього напрямку вдосконалення діяльності щодо попередження насильства в сім'ї слід підвищити рівень взаємодії дільничних інспекторів міліції з представниками громадських формувань, адміністрацією підприємств, організацій, установ, співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ. Крім того, слід постійно проводити цілеспрямоване навчання дільничних інспекторів формам, методам, прийомам індивідуально-профілактичної та виховної роботи, що спрямована на попередження насильства в сім'ї. Важливим аспектом вдосконалення організації профілактичної діяльності, зокрема попередження насильства в сім'ї, є вірний вибір критеріїв оцінки цієї роботи.

З метою вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції слід застосовувати заходи, спрямовані на підвищення іміджу даної служби. Так, на основі наукових досліджень визначено, що рівень довіри громадян до структур державного рівня лише на 10% залежить безпосередньо від професіоналізму їх працівників. На 30% він залежить від характеру інформації про діяльність конкретної структури, що розповсюджується засобами масової інформації в соціальному просторі. Але на 60% симпатії громадян пов'язані з наявністю у практичних працівників-професіоналів комунікативних здібностей, індивідуальних умінь професійної самопрезентації, що можуть бути значно поліпшеними за допомогою іміджу як інструменту створення позитивного образу сприйняття [181, с.6-7]. У зв'язку з цим заслуговує на увагу пропозиція Зайцевої Т.Г. та Пономаренко Г.О. про створення в структурі органів внутрішніх справ спеціального блоку-підрозділу "імідж-центр", на який покладатимуться функції щодо організації ро-

боти щодо підвищення індивідуального іміджу працівників міліцейського підрозділу та його керівного складу; попередження виникнення конфліктних ситуацій як у межах професійного міліцейського колективу, так і між правоохоронною структурою та громадянами; встановлення зв'язків із громадськістю за допомогою засобів масової інформації, проведення безпосередніх зустрічей з різними представниками населення тощо [181, с.63].

Слід погодитись і з думкою Ряшко О.В. про те, що імідж працівника міліції залежить від кожного співробітника. Щоб досягти ефективніших результатів на шляху поглиблення взаєморозуміння міліції і населення, потрібно докорінно поліпшити роботу з персоналом. По-перше, під час навчання та підготовки до служби в ОВС надавати перевагу новим активним формам засвоєння знань і вмінь (тренінгам спілкування, умінь, діловим іграм), які дають можливість відпрацювати навички позитивної взаємодії. По-друге, у відомчих вищих навчальних закладах треба активніше запроваджувати навчання з елементами комунікативного тренінгу. По-третє, активно вивчати досвід співпраці поліції і населення в розвинених демократичних країнах, демонструвати міжнародному співтовариству рівень роботи правоохоронних органів України, проводити активну діяльність, спрямовану на розширення і поглиблення міжнародного співробітництва [182, с.106].

При розгляді організаційного елемента внутрішнього напрямку вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї необхідно враховувати те, що останніми роками почастишали випадки екстремальних ситуацій, які виникають при втручанні в побутові конфлікти. Дільничний інспектор міліції прибуває на місце конфлікту, який виник між родичами, коли він вже суттєво загострився [183, с.8]. Більшість екстремальних ситуацій виникає при припиненні дільничним інспектором міліції протиправних дій правопорушника. Правопорушник при цьому збуджений, тому завжди є небезпека, що працівник міліції стане об'єктом його агресії. Можливість такого розвитку подій слід передбачати, тож дільничний інспектор міліції повинен бути готовим уникнути агресії. Для цього необхідно: визначити внутрішній стан правопорушника; спробувати вплинути на нього шляхом використання відомої про нього інформації.

ції; оцінити співвідношення сил, визначити, хто і в чому вам може допомогти та виходячи з цього, обрати тактику дій; звертатися до правопорушника спокійно, тактовно, але разом з тим впевнено й владно, тоном, що не викликає заперечень, ніколи не приписувати йому мотивів, якими він не керувався, і дій, яких він не вчиняв; не робити зайвих рухів. З урахуванням особистих якостей правопорушника, ступеня його збудження чи обстановки, що склалася, корисно надати йому можливість заспокоїтись. Це може допомогти правопорушникові зняти психологічне напруження [183, с.17]. Таким чином, з метою забезпечення особистої безпеки під час попередження чи припинення насильства в сім'ї існує необхідність ретельної професійної підготовки дільничних інспекторів міліції.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження, проведеного на основі аналізу чинного законодавства України та практики його реалізації, теоретичного осмислення ряду наукових праць у різних галузях знань, авторами здійснена спроба теоретичного узагальнення і нового вирішення наукової задачі, що полягає в удосконаленні діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї. Сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вирішення зазначеного завдання. До основних з них можна віднести такі:

1. Насильство в сім'ї – це будь-яка умисна дія/бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії/бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою, по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам.

Зазначено, що сутність насильства в сім'ї виражається через такі поняття, як причини, типи (спрямованість) та види насильства в сім'ї. Окремо надано характеристику кожній із складових сутності насильства в сім'ї.

Так, серед причин та факторів насильства в сім'ї виокремлено соціально-культурні, психологічні та економічні чинники. З метою ліквідації соціально-культурних причин насильства в сім'ї запропоновано сприяти суспільному усвідомленню серйозності проблеми за допомогою засобів масової інформації. Необхідно залучати представників церкви до тлумачення норм Біблії, приведення їх та норм права у відповідність, та вироблення єдиної офіційної позиції церкви до можливості застосування фізичного покарання батьками дітей. Крім того, доцільно створити програми сприяння виконанню батьківських обов'язків з метою корекції сімейного виховання, навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей.

Об'єктом насильства в сім'ї можуть бути різні члени сім'ї. Виходячи з цього, виділяють наступні типи насильства в сім'ї: насильство у відносинах подружжя або осіб, які мають чи мали регулярні інтимні стосунки; насильство з боку батьків щодо неповнолітніх дітей; насильство з боку дорослих дітей щодо батьків; насильницькі стосунки між дітьми в одній сім'ї; насильство між іншими членами сім'ї.

Звернуто увагу на необхідність відокремлення випадків насильства від конфліктних ситуацій, які час від часу відбуваються у кожній сім'ї, і не завжди потребують втручання ззовні.

Надано детальну характеристику основним видам насильства в сім'ї - фізичному, сексуальному, психологічному та економічному. Зазначено, що насильство в сім'ї часто проявляється у вигляді комбінацій фізичного, сексуального, психологічного та/чи економічного насильства. Часто важко провести межу між різними видами насильства в сім'ї. Тому, щоб не виникало непорозумінь при кваліфікації насильства в сім'ї, на нашу думку, доречним буде розроблення методичних рекомендацій з попередження насильства в сім'ї із наведеним невичерпним переліком дій, що можуть відноситись до того чи іншого виду насильства в сім'ї, та із зазначенням індикаторів, які можуть свідчити, що по відношенню до особи було скоєно той чи інший вид насильства в сім'ї.

2. Запропонована класифікація органів та установ, які здійснюють попередження насильства в сім'ї – органи та установи, які зобов'язані здійснювати заходи з попередження насильства в сім'ї (центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, та центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї; уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї; органи опіки і піклування; спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства, до яких відносяться кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (корекційні програми), та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї); органи та установи, які не зобов'язані, але можуть сприяти попередженню насильства в сім'ї (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, пі-

дприємства, установи і організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни).

Розроблено та обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення діяльності цих органів та установ по попередженню насильства в сім'ї, зокрема щодо встановлення вимоги до працівника центру соціальних служб для молоді, який здійснює соціальне інспектування неблагополучних сімей, а також до працівників органів внутрішніх справ України, які безпосередньо займаються попередженням насильства в сім'ї, здійснювати спільне реагування на випадки насильства в сім'ї; проводити спеціальні тренінги з викладачами та психологами закладів освіти з питань попередження насильства в сім'ї та інші.

До діяльності щодо попередження насильства в сім'ї необхідно залучати з метою належного фінансування спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї благодійні організації та меценатів шляхом введення для них пільгового оподаткування, а також релігійні організації з метою створення при них притулків для жертв насильства в сім'ї.

Обґрунтована необхідність надання відповідної допомоги чоловікам в спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї шляхом виділення певної кількості місць для осіб чоловічої статі в притулках для жертв насильства в сім'ї.

Наголошено на обов'язку держави надавати допомогу громадським організаціям, які здійснюють попередження насильства в сім'ї, та стимулювати їх діяльність.

Визначено, що з метою подальшого розвитку соціального партнерства неурядових організацій з органами виконавчої влади у вирішенні питань попередження насильства в сім'ї необхідно розробити спільну програму дій державних установ та громадських організацій по попередженню насильства в сім'ї; узагальнити та розповсюдити досвід роботи в сфері надання допомоги жертвам насильства в сім'ї, проведення профілактичної роботи з метою попередження насильства в сім'ї; неурядовим організаціям активно приймати участь в обговоренні проєктів законодавчих та нормативних актів по проблемі насильства в сім'ї.

Підкреслено необхідність розширення кола органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів щодо запобігання та протидії насильству в сім'ї.

2. З огляду на відносно невеликий строк існування України як незалежної, правової, демократичної держави, їй бракує досвіду в вирішенні багатьох важливих питань з різних галузей діяльності, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї, чим і обґрунтовується доцільність використання позитивного досвіду інших країн. Вивчення досвіду інших країн з вирішення проблеми насильства в сім'ї дозволить українським науковцям і практикам використовувати все позитивне із того, що вже розроблено, впроваджено та апробовано в цих країнах, а також утриматись від використання методів та підходів, які себе не справили.

Здійснено класифікацію країн з огляду на існуючу в них політику щодо попередження насильства в сім'ї. Так, всі країни можна умовно поділити на дві великі групи: такі, в яких існує спеціальна правова база щодо попередження насильства в сім'ї, та такі, в яких вона відсутня.

Країни першої групи можна поділити на відповідні підгрупи. Так, в залежності від кола осіб, які підпадають під захист як члени сім'ї, на країни, які широко підходять до цього питання, та такі, які значно його звужують. Аналогічно широкий та вузький підхід країн існує в залежності від кола органів та установ, які уповноважені реагувати на випадки насильства в сім'ї. В залежності від форм та методів діяльності щодо попередження насильства в сім'ї всі країни можна поділити на такі, в яких є можливість обмежити доступ особі, яка вчиняє насильство в сім'ї, до спільного житла, незалежно від того чи є вона його власником (наприклад, США), і такі, в яких правова база не передбачає такої можливості і що можуть лише запропонувати жертві покинути спільну домівку (наприклад, країни СНД). В залежності від відповідальності осіб, що вчиняють насильство в сім'ї, країни умовно можна поділити на: такі, в яких існують спеціальні правові норми, що передбачають відповідальність за вчинення насильства в сім'ї; та такі, в яких відповідальність за вчинення насильства в сім'ї настає за різними неспеціалізованими нормами правових актів, в залежності від форми спричиненого насильства. Крім того, всі країни можна поділи-

ти на підгрупи в залежності від підстав, при наявності яких можуть застосовуватись заходи з попередження насильства в сім'ї, на: такі, в яких обов'язковою підставою є згода на застосування відповідних заходів жертви (зазвичай дієздатної та повнолітньої) насильства в сім'ї; такі, в яких отримання такої згоди не потрібне, достатньо виявлених доказів. Також однією із підстав розподілу країн першої групи на підгрупи є наявність чи відсутність розширеної бази надання послуг для жертв насильства в сім'ї та корекційних програм для осіб, які вчиняють насильство.

Країни другої виокремленої нами групи також можна розподілити на певні підгрупи, в залежності від наявності (Росія, Білорусь) чи відсутності (переважно мусульманські країни, зокрема Іран, Ірак, ОАЕ) процесу розробки та прийняття правової бази з питань попередження насильства в сім'ї.

З урахуванням позитивного зарубіжного досвіду доцільно використовувати: досвід реабілітації жертв насильства в сім'ї (аналог США, Канада); принципи поновлювального правосуддя у сфері протидії насильству в сім'ї (аналог США, Киргизстан); систему реагування органів внутрішніх справ на випадки насильства в сім'ї (аналог Німеччина, США); створення в Україні на основі картографічного методу центрів допомоги жертвам насильства в сім'ї (аналог Російська Федерація); створення в Україні спеціалізованих сімейних судів, до повноважень яких віднести розгляд всіх справ, пов'язаних з насильством в сім'ї, а також застосування захисного припису, який забороняє особі, яка скоїла насильство в сім'ї, вчиняти певні дії чи навпаки, вимагає від неї певних дій (аналог США, Канада, Туреччина, Бразилія); розроблення та введення в Україні спеціальних навчальних тренінгів та курсів для працівників міліції та інших осіб, які займаються попередженням насильства в сім'ї (аналог США, Канада); розроблення та розповсюдження спеціальних інформаційних карток, в яких би містилась інформація про права жертви насильства в сім'ї та її можливості, з обов'язковим зазначенням контактних телефонів, за якими вона може звернутися за допомогою (аналог США); розроблення та введення в шкільні та вузівські програми курсів етики сімейних стосунків та попередження насильства в сім'ї (аналог Бразилія, США); вилучення із підстав застосування заходів з попередження насильства в сім'ї згоди

жертви такого насильства (аналог США, Норвегія, Австрія); розширення переліку дій, вчинення яких може бути заборонено захисним приписом, або до вчинення яких зобов'язує захисний припис, та передбачення за їх порушення настання кримінальної відповідальності (аналог США); розроблення та впровадження корекційних програм (аналог США, Великобританія, Іспанія, Німеччина).

3. Практичне виконання завдань міліції на місцях безпосередньо пов'язано з діяльністю служби дільничних інспекторів міліції, яка здійснює найбільший обсяг профілактичних заходів загальної та індивідуальної спрямованості, зокрема з попередження насильства в сім'ї. Дільничні інспектори міліції відповідають за стан громадського порядку на своїх дільницях, знають майже кожного їх мешканця, тому саме вони відіграють одну з головних ролей в попередженні насильства в сім'ї.

У монографії запропонована наступна систематизація юридичних актів, що складають правову основу діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї. Першу групу складають нормативно-правові акти, які регулюють службову діяльність дільничних інспекторів міліції, другу групу – акти, що регулюють посадову компетенцію дільничних інспекторів міліції. До третьої групи відносяться нормативні акти, що регулюють профілактичну діяльність дільничних інспекторів міліції. Остання група поділяється на дві підгрупи на підставі розгляду правової основи діяльності служби дільничних інспекторів міліції в широкому і вузькому сенсі: нормативні акти, що присвячені профілактиці правопорушень, але безпосередньо не регулюють діяльність дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї; нормативні акти, що безпосередньо присвячені такому напрямку профілактичної діяльності дільничних інспекторів міліції як попередження насильства в сім'ї. Крім того, кожна із груп, в свою чергу, може поділятися на підгрупи за різними ознаками – суб'єктами правотворчості, юридичною силою, порядком прийняття, назвою, порядком набрання чинності та дії тощо.

Звернуто увагу на необхідність викоренення розповсюдженої в практичній діяльності ОВС системи оцінювання за кількісними показниками роботи, яка заважає дільничним інспекторам міліції виконува-

ти свою головну функцію – профілактичну, та зосереджує їх увагу переважно на фактах вчинення правопорушень.

5. Під формою попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції слід розуміти зовнішній вираз змісту діяльності дільничних інспекторів міліції по попередженню насильства в сім'ї, організаційно-правове вираження однорідної за своїм характером та правовою природою групи дій.

Методи попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції визначаються як способи, прийоми, засоби, які використовуються дільничними інспекторами міліції в процесі здійснення діяльності щодо попередження насильства в сім'ї і становлять зміст цієї діяльності.

До основних методів попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції, на наш погляд, відносяться переконання та примус. До того ж повинні використовуватися методи надання допомоги, позитивного прикладу, спостереження тощо. Всі методи, які дільничний інспектор міліції використовує в процесі попередження насильства в сім'ї, повинні поєднуватись один з одним для ефективного досягнення результатів профілактичного впливу. Зазначається, що метод переконання реалізується в наступних формах попередження насильства в сім'ї: профілактичні бесіди, правове виховання, правова освіта, правова пропаганда, обговорення поведінки за місцем роботи чи проживання, по квартирний та подворовий обхід. Метод примусу використовується в процесі здійснення індивідуальної профілактичної роботи, якщо переконання не дало потрібного результату, і реалізується за допомогою притягнення правопорушника до юридичної відповідальності; винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; взяття на профілактичний облік осіб, які вчинили насильство в сім'ї; винесення захисного припису; направлення на проходження колекційної програми та в інших формах.

До напрямів попередження насильства в сім'ї відносяться загальна профілактика, індивідуальна профілактика та віктимологічна профілактика. До складу індивідуальної профілактики входять наступні елементи (форми): виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї; вивчення (перевірка) виявлених осіб, їх способу життя; постановка даних осіб на профілактичний облік; застосування до них заходів

примусу; організація індивідуальної профілактичної роботи: вплив на них після вивчення фактів, які визначають їх протиправну поведінку; постійне спостереження та контроль за поведінкою та життям; оздоровчий вплив на мікросоціальне середовище, яке сприяє виникненню та загостренню конфлікту в сім'ї; профілактичний вплив на потенційних жертв насильства в сім'ї; періодичний аналіз результатів проведених індивідуальних виховних та профілактичних заходів.

Особливу увагу акцентовано на необхідності відповідної психологічної підготовки дільничних інспекторів міліції для ефективного реагування на факти насильства в сім'ї.

Звернуто увагу на відсутність у діючій нормативно-правовій базі факторів, за якими дільничний інспектор міліції має робити висновок щодо виправлення особи, які знаходиться на профілактичному обліку. Наголошено, що при отриманні заяви про дострокове зняття з профілактичного обліку особи, яка вчинила насильство в сім'ї, від жертви насильства в сім'ї дільничний інспектор міліції зобов'язаний ретельно перевірити достовірність того, що реальна загроза вчинення повторного насильства минула, і відбулося виправлення поведінки такої особи, оскільки така заява від жертви насильства в сім'ї може бути здійснена під тиском винного чи інших родичів.

Зазначено, що за умови відсутності у регіоні корекційних програм, дільничний інспектор міліції має направляти правопорушників до органу, який повинен ініціювати питання про їх створення.

6. Визначається, що взаємодія служби дільничних інспекторів міліції з іншими органами та установами щодо попередження насильства в сім'ї є заснована на законах і підзаконних актах, узгоджена за цілями, часом і місцем діяльність, спрямована на вирішення спільних завдань щодо попередження насильства в сім'ї.

Обґрунтовано, що взаємодія служби дільничних інспекторів міліції з іншими органами, службами та громадськими організаціями по протидії насильству в сім'ї поділяється на зовнішню і внутрішню. Зовнішня взаємодія служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї здійснюється з: 1) органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, до яких відносяться: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, яким є Міністерство со-

ціальної політики України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї, яким виступають структурні підрозділи Міністерства соціальної політики України (Департамент сім'ї та дітей, Департамент гендерної політики та оздоровлення дітей) та поки що існуючі в деяких областях управління (відділи) у справах сім'ї та молоді; служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, органи опіки та піклування, органи освіти, органи охорони здоров'я тощо; 2) державними установами; 3) громадськими організаціями; 4) населенням; 5) спеціалізованими установами для жертв насильства в сім'ї; 6) міжнародними організаціями тощо.

До внутрішньої взаємодії служби дільничних інспекторів міліції щодо протидії насильству в сім'ї відноситься взаємодія з відділами кримінальної міліції у справах дітей, черговою частиною, патрульними нарядами, відділами кримінального розшуку, слідчими підрозділами, громадськими організаціями з охорони громадського порядку тощо.

Виокремлено основні форми взаємодії служби дільничних інспекторів міліції з іншими підрозділами та службами органів внутрішніх справ, органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та громадськістю, до яких віднесено: обмін інформацією, скерування матеріалів на розгляд однією службою іншій та навпаки; проведення семінарів, "круглих столів", конференцій, тренінгів, та інших заходів, на яких обговорюються наявні проблеми попередження насильства в сім'ї та можливі шляхи їх вирішення; надання психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, інформаційних та інших послуг членам сім'ї, в якій було вчинено насильство або існує реальна загроза його вчинення; підвищення рівня культури та виховання населення, залучення громадськості до попередження насильства в сім'ї; соціальне інспектування та комплексне проведення подальшої роботи з сім'єю, в якій вчинено насильство; забезпечення проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї, корекційних програм; участь в плануванні і реалізації спільних заходів. проведення оперативно-розшукових заходів; взаємозвірки підрозділів органів внутрішніх справ, структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей місцевих дер-

жавних адміністрацій, наркологічних служб системи охорони здоров'я щодо обліків осіб, які вчиняють насильство в сім'ї.

Складність системи взаємодії щодо попередження насильства в сім'ї обумовлює недостатньо чітка визначеність із суб'єктом, який координує діяльність щодо попередження насильства в сім'ї, та суб'єктами, діяльність яких координується.

З метою налагодження ефективної взаємодії з питань попередження насильства в сім'ї необхідно організовувати тренінги з питань попередження насильства в сім'ї на місцевому рівні із залученням представників всіх органів, служб, установ та організацій, які працюють у зазначеному напрямі. При чому на такі тренінги доцільно запрошувати працівників, які безпосередньо повинні взаємодіяти один з одним. Це сприятиме обміну контактами між ними, налагодженню щільної взаємодії, обміну інформації щодо реальної, а не «задекларованої», діяльності з питань попередження насильства в сім'ї.

З огляду на недостатність коштів у державних та місцевих бюджетах до проведення таких заходів доцільно залучати міжнародні, громадські організації та благодійні фонди, які займаються зазначеною проблемою.

7. До найбільш важливих проблем у попередженні та протидії насильству в сім'ї віднесено: недосконалу нормативно-правову базу, недостатнє матеріально-технічне забезпечення та фінансування служби дільничних інспекторів міліції, недостатнє володіння дільничними інспекторами міліції необхідними знаннями, навичками та вміннями для роботи з неблагополучними сім'ями.

Зроблено висновок про те, що основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї можна поділити на зовнішній і внутрішній, кожен з яких, в свою чергу, містить правовий та організаційний елементи.

Зовнішній напрямок вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї пов'язаний зі станом правопорядку в країні в цілому і в зазначеній сфері зокрема, а також з деякими умовами економічного, соціального, політичного та іншого характеру, які на нього впливають. Правовий елемент зовнішнього напрямку включає в себе вдосконалення законодавства, яке регулює попередження насильства в сім'ї, а також розробку чіткого ме-

ханізму контролю за дотриманням даного законодавства. Організаційний елемент передбачає вдосконалення організації системи попередження насильства в сім'ї органами виконавчої влади, на які покладено здійснення такого попередження, та громадськими організаціями, а також вдосконалення системи взаємодії даних органів. Організаційний елемент включає в себе вирішення проблеми кадрового забезпечення державних органів влади спеціально підготовленими фахівцями; створення необхідної кількості спеціалізованих закладів для жертв насильства в сім'ї; створення спеціальних корекційних програм та спеціальних установ для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, з метою переходу від карального правосуддя до поновлювального; достатнє фінансування програм попередження насильства в сім'ї, кризових центрів, притулків та центрів соціально-медичної реабілітації, за допомогою залучення спонсорських та благодійних коштів шляхом стимулювання таких надходжень за допомогою прийняття закону про пільгове оподаткування учасників благодійної діяльності; організацію роз'яснювальної роботи з метою зміни суспільних стереотипів по відношенню до проблеми насильства в сім'ї; проведення моніторингу якості послуг, що надаються потерпілим від насильства, та ефективності реалізації Закону України "Про попередження насильства в сім'ї".

Внутрішній напрямок вдосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї пов'язаний з безпосередньою діяльністю служби дільничних інспекторів міліції. Правовий елемент передбачає вдосконалення існуючих відомих нормативно-правових актів, які регулюють попередження насильства в сім'ї органами внутрішніх справ, перш за все, службою дільничних інспекторів міліції. Організаційний елемент включає в себе вдосконалення структурної організації служби дільничних інспекторів міліції; вдосконалення взаємодії з іншими службами та підрозділами органів внутрішніх справ; забезпечення достатнього технічного та програмного забезпечення служби дільничних інспекторів міліції; заходи з підвищення іміджу даної служби; забезпечення більш ретельної професійної підготовки дільничних інспекторів міліції.

8. Для підвищення ефективності впровадження в діяльність дільничних інспекторів міліції нових форм і методів попередження правопо-

рушень, зокрема насильства в сім'ї, що відповідали б сучасним вимогам, першочергове значення має удосконалення її правового регулювання. Аналіз чинного законодавства дозволив зробити висновок про те, що нормативно-правова база України щодо попередження насильства в сім'ї потребує серйозного та негайного вдосконалення. Запропоновано внести певні зміни в національне законодавство України для удосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї, зокрема:

- доповнити поняття «члени сім'ї» в ст. 1 Закону України “Про попередження насильства в сім'ї” категоріями осіб, яких можна вважати членами сім'ї при кваліфікації насильства в сім'ї незалежно від того, чи проживають вони разом, до яких віднести: подружжя та партнерів, які за взаємною згодою мають тривалі (більше 1 року) інтимні стосунки; колишнє подружжя та колишніх партнерів; батьків (мати, батько) та їх дитину (дітей), в тому числі тих, які є повнолітніми; діда (бабусю) і онука (онуку); братів та сестер. Однак, в такому разі доречно вести мову не про «насильство в сім'ї», а про «домашнє насильство»;

- розширити перелік дій, вчинення яких може бути заборонено захисним приписом, або до вчинення яких зобов'язує захисний припис;

- надати суду право виносити захисні приписи, а за невиконання передбачених у ньому обмежень встановити кримінальну відповідальність;

- виділити склади злочинів, які можуть вчинятись внаслідок скоєння тих чи інших форм насильства в сім'ї, в окремий розділ Кримінального Кодексу України “Злочини проти членів сім'ї та дітей”;

- із санкції ст. 173² КУпАП виключити штраф та виправні роботи;

- встановити адміністративну відповідальність за вчинення одним членом сім'ї щодо іншого члена сім'ї насильницьких дій сексуального характеру, які не мають ознак злочину та відповідальність за які не передбачена Кримінальним кодексом, зокрема за примушення дивитись та/чи повторювати порнографічні дії;

- викласти ч. 2 ст. 110 СК України наступним чином: позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправне діяння, яке міс-

тити ознаки злочину або правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини;

- ліквідувати розбіжності між положеннями Закону та Інструкції щодо порядку винесення захисного припису у випадку наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину. Зокрема, встановити, що за наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину захисний припис повинен виноситись за погодженням з начальником відповідного органу внутрішніх справ і прокурором та обов'язково вручатись винній особі. Захисний припис може не виноситись лише у випадках, коли кривдник, внаслідок застосування до нього заходів припинення у вигляді взяття під варту чи затримання, не зможе завдати будь-якої шкоди чи здійснити тиск на жертву насильства в сім'ї;

- в п. 6 ст.11 закону України “Про міліцію” слова “припинення злочину, що загрожує життю мешканців” замінити на “припинення злочину, що загрожує життю будь-кого”, тобто розширити повноваження працівників міліції щодо безперешкодного входження на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян;

- організувати у кризових центрах програми корекції віктимної поведінки жертв насильства в сім'ї, а також потенційних жертв і зобов'язувати особу з віктимною поведінкою відвідувати такі програми;

- прийняти закон України “Про профілактику правопорушень”, який визначить профілактичні заходи, підстави та порядок їх здійснення уповноваженими суб'єктами відносно осіб, які поставлені на профілактичний облік;

- встановити кримінальну відповідальність з адміністративною приюдицією вчинення насильства в сім'ї: після дворазового притягнення до адміністративної відповідальності;

- прийняти закон України “Про пільгове оподаткування учасників благодійної діяльності”.

Таким чином, удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї залежатиме від наявності відповідного правового забезпечення, постійної взаємодії служби дільничних інспекторів міліції з іншими службами органів внутрішніх справ, органами виконавчої влади, місцевого самоврядування і громадськими об'єднаннями, організації широкої інформацій-

но-просвітницької роботи, спрямованої на зміну стереотипів та формування свідомого неприйняття будь-яких випадків насильства в сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курс “Побутового насильства”: Посібник учасника. – Б.м., 1999. – 264 с.
2. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім’ї: Навч. посіб. / За заг. ред. О.М. Джужі, І.В. Опришка, О.Г. Кулика. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2005. – 124 с.
3. Предместніков О.Г. Деякі типові риси особи жінки, яка потерпіла від насильства в сім’ї // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. - №4. Ч.1. – С. 164-166.
4. Сидоренко О. Правові та психологічні аспекти вирішення конфліктів, пов’язаних з насильством у сім’ях // Право України. – 2001. - №6. – С. 37-40.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&ved=0CEwQFjAD&url=http%3A%2F%2Fpervomaysk.mk.gov.ua%2Fstore%2Ffiles%2F1363857350.doc&ei=hoAcUtinCoiJ4gTwkoCgCA&usg=AFQjCNH3newkomcwAQAE9hz6K0m3cfw96w&sig2=4RjiWVlZw3fWB7Lf6AYLUQ&bvm=bv.51156542,d.bGE>
6. Виктория Герасимчук. Виновата жертва? // День. – 2006. - №205.
7. Роменський Г.І. Домашнє насильство та шляхи його подолання // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – 2004. – Вип.5. –С. 74-78.
8. Павленко Ю.О. Завдання у сфері попередження гендерного насильства // Кримінальне право України. – 2006. - №11. – С. 47-55.
9. Фефилова В.Ф. Криминология и административная деликтология: некоторые общие и частные вопросы соотношения и развития // Актуальные проблемы административной деликтологии. – К.: КВШ МВД СССР, НИ и РИО, 1984. – С. 22-35.
10. Маяжол А.С. Профилактика умышленных убийств, совершаемых на почве семейно-бытовых отношений // Профилактика умыш-

- ленных убийств, совершаемых на бытовой почве: Сб. науч. тр. – Караганда: Карагандин. высш. шк. МВД СССР, 1984. – 120 с.
11. Какимжанов Т.С. Криминологическое значение семейных конфликтов при совершении умышленных убийств // Профилактика умышленных убийств, совершаемых на бытовой почве: Сб. науч. тр. - Караганда: Карагандин. высш. шк. МВД СССР, 1984. – 120 с.
 12. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: Матеріали 1-го Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса, 25 лютого – 6 березня 1999 р. / За ред. Ф.К. Думка. – Одеса: ОІВС, 1999. – 125 с.
 13. Думко Ф.К. Підготовка курсантів до роботи з неблагополучними сім'ями: Моногр. – Одеса: Астропринт, 2002. – 168 с.
 14. Берковец Л. Агрессия: причины, последствия, контроль. - СПб.: прайм - ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.
 15. Головкин Б.М. Особенности детерминации тяжких насильнических злоčinів проти особи в сімейно-побутовій сфері // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. – 2001. - №4. – С. 145-156.
 16. Бова А.А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї // Український соціум. – 2005. - № 1. – С. 15-25.
 17. Гончарова Н.І. Проблема насильства в сім'ї в сучасній Україні: соціально-філософський аспект // Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї / За ред. Ф.К. Думка. – Одеса: ОІВС, 1999. – С. 36-41.
 18. Даль Н. Толковый словарь живого великорусского языка: [в 4х т.]. – М.: рус. яз. – 1981, Т.2, С. 46.
 19. Большая советская энциклопедия. Т. 17. - М: Наука, 1978, С. 297.
 20. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. – К.: ДЦССМ, 2002. –536 с.
 21. Насильство // <http://www.ukrop.com/ua/encyclopaedia/politics/6352.html>.
 22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ “Стерун”, 2002. – 1440 с.
 23. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 837 с.

24. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню. Інформаційно-практичний посібник. – Дніпропетровськ: УМВС України в Дніпропетровській області, 2006. – 72 с.
25. Гнат І. Допомога жертвам насильства в сім'ї // Аспект. – 2002.-№2. – С. 24-27.
26. Госс-Майер Х. Методология практического ненасилия // Этика ненасилия. — М., 1997. – С. 224-236.
27. Гусейнов А.А. Ненасилие и перспективы общества // Этика ненасилия. — М., 1997. – С. 15-20.
28. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Под ред. докт. юрид. наук, проф. Щербы С.П. - М.: ООО «Юрлитинформ», 2002. – 384 с.
29. Кедова Л.А. Жінки України – проти насильства. – Х.: Основа, 2000. – 44с.
30. Социология. – М.: Мысль, 1990. – 445 с.
31. Рущенко І.П. Соціологія: курс лекцій. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1996. – 210 с.
32. Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 р. № 5464-X // ВВР України. – 2006. – № 19-20. – Ст. 159.
33. Сімейний кодекс України. Коментар основних положень / Упоряд. М.І. Хавронюк. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.
34. Юридичні аспекти захисту жертв насильства в сім'ї / Уклад. Л. М. Мандрика. – Харків: ХОС «Молодіжні ініціативи», 2005. – 20 с.
35. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції. / Заг. ред. Павлиш С., Христова Г. – К., 2010. – 362 с.
36. Модельное законодательство ООН о насилии в семье // Социальные работники за безопасность в семье: Учебное пособие. / Под ред. Либоракиной М.И., Шапиро Б.Ю., Сидоренкова Т.А., Либоракина М.И., Максудов Р.Р., Флямер М.Г. и др. – М.: ЗАО «Редакционно-издательский комплекс Русанова», 1999. – 144 с. – С. 36-50.
37. Дашковська О. Право на гідність та особисту недоторканність особи: гендерний аспект // Вісник Академії правових наук України. – 2004. - №4. – Харків: Право. – С. 198-204.

38. Громадська програма запобігання насильства в сім'ї. Проект Гармонія. – К., 2000. – 91 с.
39. Закон Киргизької Республіки “Про соціально-правовий захист від насильства в сім'ї” від 31 січня 2003 року // Жилищный, Семейный кодексы Кыргызской Республики, Кодекс КР о детях. – Бишкек: “Академия”, 2006. – 452 с.
40. Закон Республіки Молдова “Про попередження та припинення насильства в сім'ї” від 01.03.2007 року №45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=vieww=doc&id=lang=2>.
41. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброра Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. – Київ, 2012. – 246с.
42. Illinois Domestic Violence Act and other Significant Laws Affecting Domestic Violence. – Illinois Coalition Against Domestic Violence Legal Institute, 2001. – 134 p.
43. Шакина В.А. Женщина как жертва семейного насилия в супружеских отношениях: проблемы, причины, предупреждение. – Иркутск, 2002. – 163 с.
44. ООН в борьбе за права человека. Материалы 8-го Конгресса по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. – К.: МВД Украины, 1991. – 110 с.
45. Regional Consultation for the UN Study on Violence Against Children. Europe and Central Asia. – Ljubljana, Slovenia. – 5-7 July 2005. – 27 p.
46. Еквіно Г.Г. Правила щодо здійснення поліцією реагування у випадках домашнього насильства // Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї / За ред. Ф.К. Думка. – Одеса: ОІВС, 1999. – С. 25-36.
47. Шкурлат М., Кустова О. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками. Підручник з проведення тренінгів. Видання Winrock International. – К., 2001. – 256 с.
48. Бойко О.В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища: Дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03. – Х., 2003. – 211 с.

49. Україна. Насильство в сім'ї: звинувачуючи жертву // http://amnesty.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=202&Itemid=41.
50. Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” від 15.11.2001 р. № 2789-III // ВВР України. – 2002. - №10. – Ст. 70.
51. Грабська І.А. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування // Практична психологія та соціальна робота, 1998. - № 9, 10.
52. Долженков А.Ф., Поплавский И.Г. Насилие в семье как составляющая инфраструктуры организованной преступности // Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї / За ред. Ф. К. Думка. – Одеса: ОІВС, 1999. – С. 51-53.
53. Общая декларация прав человека // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М, 1999. – 784 с.
54. Международный пакт о политических и гражданских правах // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М, 1999. – 784 с.
55. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М, 1999. – С. 180-190.
56. Конвенция ООН про права ребенка // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М, 1999. – С. 242-257.
57. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / За заг. ред. Павлиш С.О., Христової Г.О. – К.: ПРООН в Україні, 2010. – 179 с.
58. Приходько О. Покарання за... покарання (за матеріалами зарубіжної преси). — Дзеркало тижня, № 49 (524) субота, 4–10 грудня 2004 р.
59. Семейное законодательство Украины / Под ред. Д.А Гребешук. – К.: «Юридическая компания БЕСТ и Ко», 2004. – 157 с.
60. Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затвер-

джений спільним наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства охорони здоров'я України № 5/34/24/11 від 16.01.2004р. // Офіційний вісник України. – 2004. - №4. – Т.2. – Ст. 202.

61. Правовий та соціальний захист неповнолітніх від насильства в сім'ї: Методичний посібник для працівників правоохоронних органів. – Х.: Курсор, 2006. – 128 с.
62. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин, провозглашенная резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1993 года // Проблемы насильства в сім'ї: правові та соціальні аспекти / Упоряд. Руднева О.М. – Харків: Право, 1999. – С. 120-128.
63. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%202010%20Ukrainian.pdf>.
64. Конституція України: прийнята 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради. – 1996. - №30. – Ст. 141.
65. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року» № 325 від 31 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/325-2012-%D1%80>.
66. Постанова Кабінету міністрів України “Про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї” №616 від 26 квітня 2003 року // Офіційний вісник України. - №18-19. – 2003. – Ст. 829.
67. Наказ Міністерства внутрішніх справ України №550 від 11.11.2010 р. “Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України” // Офіційний вісник України. – 2010. - №95. – Ст. 3386.
68. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї,

- молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 №3131/386 // Офіційний вісник України. - 2009. - №79. - Ст. 2695 (із змінам станом на 03.08.2012).
69. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>.
70. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
71. Дані Моніторингу стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001-2011 роки /Кол. Авт.: О.М.Бандурка, О.Ф.Бондаренко, В.О. Брижик, та ін. – Х. Видавництво "Права людини", 2011. - С. 126-132.
72. Хрестоматія з філософії права / Уклад. О.М. Кривуля. – Х., 2006. – 437 с.
73. Указ Президента України “Про Положення про Міністерство соціальної політики України” № 389 від 06 квітня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. - №29. – Ст.1227 (із змінами станом на 18.05.2013).
74. Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затверджений спільним наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства охорони здоров'я України № 5/34/24/11 від 16.01.2004р. // Офіційний вісник України. – 2004. - №4. – Т.2. – Ст. 202.
75. Макаренко О.М. Суб'єкти профілактики правопорушень // Право і безпека. – 2004. - № 3 (3). – С. 68-70.
76. Кальченко Т.Л. Кримінальна міліція у справах неповнолітніх як спеціальний орган запобігання злочинності в Україні // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. - №1. – Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1996. – С. 241-246.

77. Положення про кримінальну міліцію в справах неповнолітніх, затверджене постановою Кабінету міністрів України № 502 від 8 липня 1995р. // ЗП України. – 1995 р. - № 9. – Ст. 237.
78. Запорожець О.Д. Профілактична діяльність кримінальної міліції у справах неповнолітніх: Метод. рекомендації. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 44 с.
79. Типове положення про центр соціально-психологічної допомоги, затверджене постановою Кабінету міністрів України від 12 травня 2004 року №608 // Офіційний вісник України. - 2004 р. - №19. – Ст. 1325 (із змінами станом на 03.06.2009 року).
80. Виктория Герасимчук. Винавата жертва? // День. – 2006. - №205.
81. Сабиров Р.Б. Насилие в отношении женщин: опыт медико-социального исследования // Социология медицины. – №1 (8). - 2006. – С. 45-53.
82. Ковальова О.В. Суб'єкти запобігання насильству в сім'ї: повноваження та характеристика // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – 2007. – Вип.25. – С. 460-465.
83. Адміністративне право України: Підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дяченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
84. Європейська база медико-статистичної інформації “Здоров’я для всіх” // www.medstat.com.ua.
85. Предупредить насилие в семье // Экономическая газета. - 2004. - № 62 (779).
86. Закон Білорусії «Про основи діяльності по профілактиці правопорушень» від 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ostanovinasilie.org/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B-%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B0-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8/>.
87. Устинов А., Карева А. Виктимологическая профилактика преступлений // Профессионал. – 2002. - №6. – С. 22-23.
88. Хаак В. Что делать, если ссоры между супругами перерастают в рукоприкладство // «Европа-Экспресс». – 20 Февраля 2006. - № 8 (416).

89. Brazil Enacts Law on Violence against Women // http://www.unifem.org/news_events/story_detail.php?StoryID=503.
90. Кампанія “Біла Стрічка” в Канаді // <http://www.bbcussian.com/>.
91. Ковальова О.В. Запобігання насильству в сім’ї: досвід штату Іллінойс США // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – №3. – С. 41-43.
92. The Criminalization of Domestic Violence: Promises and Limits by Jeffrey Fagan. - Columbia University, 1996. – 58 p.
93. Лысова А.В. Насилие в семье - объект социальной политики в США // Социологические исследования. – 2005 . - № 12 . – С. 108-116.
94. Model Domestic Violence Protocol: Law Enforcement Component. – 40 p.
95. Грузия: насилие в отношении женщин в семье // www.amnesty.org.ru/pages/ruseur560092006.
96. Стан системи попередження насильства в сім’ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / Бондаровська В. М., Кочемировська О. О., Лактіонова Г. М., та ін.; заг. ред. О. Кочемировської. — К. : вид-во ФОП Клименко Ю. Я., 2010. — 372 с. — С.210-211.
97. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім’ї. Навч.-метод. Посібник у двох томах. Том 1. / Кол. авт.: О. М. Бандурка, О. І. Бандурка, В. О. Брижик та ін.; за загальною редакцією Бандурки О. М., Левченко К. Б., Трубавіної І. М. — К.: Україна, 2013. — 136 с.
98. Панов І.О. Адміністративно-юрисдикційна діяльність дільничного інспектора міліції: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Х., 2005. – 233 с.
99. Андреева О.Б. Методи діяльності органів внутрішніх справ щодо профілактики правопорушень: Наук.-практ. посібник. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. – 32 с.
100. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод. посібник. – К.: ВіАн, 1996. – 352 с.
101. Коваленко О.И. Курс лекций по криминологии и профилактике преступности. – Донецк: Донецчина, 1995. – 592 с.

- 102.Адміністративна діяльність міліції / За заг. ред. акад. АПрНУ, проф. О.М. Бандурки: Підручник. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 448 с.
- 103.Макаренко О.М. Щодо з'ясування терміну “профілактика правопорушень” та суміжних з ним понять // Право і безпека. – 2004. - №1. – С. 118-120.
- 104.Литвак О.М. Теоретичні основи попередження злочинності // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2004. - № 25. – С. 136-145.
- 105.Черній В.В., Колмиков В.М. Поняття запобігання адміністративним правопорушенням // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2006. - № 2. – С. 73-77.
- 106.Андрєєва О.Б. Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень в сучасних умовах: Дис. ...канд. юрид. наук: (12.00.07). – Х., 1999. – 165 с.
- 107.Симоненко А.В. Предупреждение правонарушений средствами воспитания. – Закон и право. – 2005. – №3. – С. 15-18.
- 108.Литвинов А.Н. Предупреждение преступлений и правонарушений: Профилактическая работа с населением. – М.: Юркнига, 2004. – 160 с.
- 109.Гранчак В.В. Адміністративно-правові заходи попередження насильства в сім'ї дільничними інспекторами міліції // Адвокат. – 2006. - № 5. – С. 18-21.
- 110.Довідник дільничного інспектора міліції / Укладачі Ярмачі Х.П., Аносенков А.А. – Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. – 142 с.
- 111.Яровий С.М. Сутність та загальна характеристика діяльності органів внутрішніх справ щодо профілактики правопорушень // Система початкової професійної підготовки персоналу ОВС України: стан та перспективи/ Матеріали науково-практичної конференції. Суми, 4-5 червня 2004 р. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 145 с. – С. 111-114.
- 112.Закон України “Про міліцію”, прийнятий 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради, 1991, №4, ст.20 із змінами та доповненнями на вересень 2002 р.

- 113.Зарипов З.С. Правовое обеспечение эффективности профилактики правонарушений: Учеб. пособие. – Ташкент: Ташкент. ВШ МВД СССР, 1988. – 60 с.
- 114.Тучак М.О. Адміністративно-правові засади діяльності дільничних інспекторів міліції : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Х., 2002. – 209 с.
- 115.Закон України “Про звернення громадян” від 02.10.1996 № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1996. - № 47. – Ст. 256.
- 116.Закон України “Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України” від 22.02.2006 № 3460-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - №29. – Ст. 245.
- 117.Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. - № 22. – Ст. 303.
- 118.Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене Указом Президента України №383 від 06.04.2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. - № 29. – Ст. 1222 (із змінами станом на 03.08.2012 року).
- 119.Указ Президента України № 27/2004 від 12 січня 2004 року “Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності служби дільничних інспекторів міліції” // Офіційний вісник України. – 2004 р. - № 2. – Т.1. – Ст. 32.
- 120.Закон України “Про адміністративний нагляд за особами звільненими з місць позбавлення волі” від 01.12.1994 № 264/94-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1994. -№52. – Ст. 455.
- 121.Орлов Б.М. Некоторые вопросы юридической защищенности участковых инспекторов милиции // Совершенствование деятельности участкового инспектора милиции в современных условиях: Межвуз. сб. науч. тр. – Тюмень: Тюменская высш. шк., 1991. – 135 с. – С. 59-65.
- 122.Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: Дис. ...д-ра юрид. наук: (12.00.07). – Х., 2002. – 409 с.
- 123.Крючков А.В. Сущность и значение института участковых инспекторов милиции // Вопросы совершенствования деятельности уча-

- стковых инспекторов милиции: Сборник. – М.: ГУООП МВД СССР, ВНИИ МВД СССР, 1988. – 88 с. – С. 78-85.
124. Гранчак В.В. Ретроспективний аналіз профілактичної діяльності дільничних інспекторів міліції // Адвокат. – 2006. - № 10. – С. 20-23.
125. Кривенда В.Ю. Проблеми протидії правопорушенням дільничним інспектором міліції // Держава і право. – 2004. - № 26. – Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – С. 246-254.
126. Ковальова О.В. Основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип.38. – С. 206-215.
127. Безсмертний Є.О. Деякі питання профілактики правопорушень у діяльності органів внутрішніх справ у сучасних умовах // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2003. - №23. – С. 32-35.
128. Запорожцева Г.Є. Психологічний аналіз професійної діяльності дільничного інспектора міліції та визначальні умови її удосконалення : Автореф. ... канд. психол. наук: (19.00.06). – К., 2002. – 20 с.
129. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України: Монографія. – Дніпропетровськ, Юридична академія МВС України, 2002. – 416 с.
130. Доненко В.Б., Гергель С.В. Застосування заходів адміністративного примусу в діяльності дільничного інспектора міліції // Проблеми формування іміджу дільничних інспекторів міліції в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 квіт. 2004 р., Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: ПЮІ МВС України, 2004. – С. 118-124.
131. Онішко Ю.В., Морозова Т.Р., Осіпов О.В., Семенцул В.Е. Організація роботи органів внутрішніх справ щодо профілактики злочинів, які вчиняються в сімейному середовищі психологічні аспекти дій працівника міліції у випадку насильства в сім'ї: Методичні Рекомендації. – К., 2002. – 28 с.
132. Про порядок розгляду пропозицій, заяв, скарг і організації прийому громадян в органах внутрішніх справ, внутрішніх військах,

вищих закладах освіти, установах, організаціях і на підприємствах системи МВС України: Наказ МВС України від 10 червня 1998 року № 414 // Офіційний вісник України. – 1998. - №32. – Ст. 1213.

- 133.Музичук О.М. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями: Дис. ...канд.юрид.наук: (12.00.07). – Х., 2003. – 192 с.
- 134.Макарчук В.Н. Методы и формы административной деятельности участковых инспекторов милиции: Дис...канд. юрид. наук. – М., 1992. – 183 с.
- 135.Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: Підручник // Під загальною редакцією І.П. Голосніченка, Я.Ю.Кондратьєва – К.: УАВС, 1995. – 179 с.
- 136.Макаренко О.М. Форми профілактичної діяльності органів внутрішніх справ України //Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. - № 30. – С. 66-72.
- 137.Клюев О.М. Форми правоохоронної діяльності громадськості у сфері охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями // Право і безпека. – 2005. - №4’2. – С. 68-71.
- 138.Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
- 139.Макаренко О.М. Методи організації профілактики правопорушень в правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ України // Право і безпека. – 2005. - №1. – С. 74-78.
- 140.Андрєєва О.Б. Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень в сучасних умовах: Автореф. ...канд. юрид. наук: (12.00.07). – Х., 1999. – 16 с.
- 141.Алексеев А.И. Некоторые вопросы социально-психологической теории общения и индивидуальная профилактика преступлений // Совершенствование деятельности советской милиции по охране общественного порядка и профилактике преступлений: Тр. Моск. высш. шк. милиции МВД СССР. Вып.2. – М.: МВШ МВД СССР, 1978. – 142 с. – С. 42-49.
- 142.Бабаев М.М. Профилактика преступлений как нравственно-правовая проблема // Правовые проблемы профилактики правона-

- рушений: Труды Академии. – М.: Акад. МВД СССР, 1985. – 143 с. – С. 17-24.
143. Токарська А.С. До постановки проблеми подолання конфліктогенної комунікації у правоохоронній практиці // Право і безпека. – 2005. - №4. – С.204-207.
144. Тюріна В.О. Профілактика правопорушень в діяльності органів внутрішніх справ // Актуальні проблеми управління персоналом ОВС України: Матеріали науково-практичної конференції. – Х., 2002. – С. 194-197.
145. Сущенко Н.А. Применение социально-психологического тренинга в профилактике противоправного поведения молодежи // Право і безпека. – 2005. - №4. – С. 201-203.
146. Кулешов О.О. Деякі питання класифікації заходів адміністративного примусу // Право і безпека. – 2004/3. - №2. – С. 73-75.
147. Безсмертний Є.О. Адміністративно - запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: Дис. ... канд. юрид. наук: (12.00.07). – Х., 1997. – 161 с.
148. Курінний Є.В. Розгляд звернень громадян в органах внутрішніх справ України: Навч. посібник. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 36 с.
149. Заяць Д.Д. Тактика перевірки показань на місці в умовах конфліктної ситуації // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2004. - №25. – С. 37-43.
150. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. – Харків: Нове слово, 2004. – 252 с.
151. Лактіонова Т.В. Індивідуальна віктимологічна профілактика навмисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень // Право і безпека. – 2005. - №4. – С. 76-81.
152. Грубеляс С.А. Адміністративно-правові та психологічні заходи дільничного інспектора міліції з попередження насильства в сім'ї // Проблеми формування іміджу дільничних інспекторів міліції в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 квітня 2004 р., Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: ПЮІ МВС України, 2004. – 142 с. – С. 131-138.

153. Лихачева О.В. Виктимологический аспект профилактики насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейных отношений // “Черные дыры” в российском законодательстве. – 2006. - №2. – С. 409-412.
154. Лактионова Т.В. Основы виктимологической профилактики разбоев и грабежей // Российский следователь. – 2005. - №4. – С. 27-32.
155. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
156. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / В. М. Плішкін ; за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. – К. : Нац. акад. внутр. Справ України, 1999. – 702 с.
157. Корінь О.Д. Поняття взаємодії дільничних інспекторів міліції // Форум права. – 2009. - №2. – С.202-206.
158. Заброда Д. Г. Взаємодія суб’єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Д. Г. Заброда. – К., 2005. – 235 с.
159. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Термины и определения : учебное пособие. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. – 245 с.
160. Криміналістика : підручник / під ред. В. Ю. Шепітька. - К. : Вид. дім “ІнЮре”, 2001. – 684 с.
161. Корінь О.Д. Поняття взаємодії дільничних інспекторів міліції // Форум права. – 2009. - №2. – С.202-206. – С. 205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09kdodim.pdf>.
162. Ключев О.М. Взаємодія підрозділів органів внутрішніх справ на місцевому рівні//Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. - № 30. – С. 73-78.
163. Наказ Міністерства у справах сім’ї, молоді та спорту від 27 травня 2010 року № 1480 “Про затвердження Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах” // Офіційний вісник України. - 2010. - № 58. – Ст. 2042.

164. Навчально-методичний посібник з курсу “Профілактика правопорушень, що скоюються неповнолітніми” / Укладачі: канд. юридичних наук, професор, перший проректор НУВС П.І. Орлов; канд. юридичних наук, доцент О.А. Мартиненко. – Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2002. – 48 с.
165. Бандурка О.М., Джафарова О.В. Міліція і населення: теорія та досвід партнерства: Монографія. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 199 с.
166. Джагунов Г.В. Діяльність міліції щодо виконання постанов про накладення адміністративних стягнень: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Х., 2002. – 207 с.
167. Забезпечення прав людини правоохоронними органами: Навчальний посібник / За загальною редакцією О.В. Тягла. Переднє слово Ю.В. Луценка; Дж. Перліна. - Київ-Харків: АйБІ, 2005. – 101 с.
168. Никитенко А.И. Организация деятельности участкового инспектора милиции: Учеб. пособие. – Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины, 2001. – 146 с.
169. Лукницкий С.П. Проблемы взаимодействия правоохранительной системы России и средств массовой информации. – М.: МГОУ, 1996. – 256 с.
170. Казанчук І.Д. Роль засобів масової інформації в діяльності правоохоронних органів щодо формування громадської думки//Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. - № 30. – С. 276-280.
171. Основы взаимодействия органов внутренних дел со средствами массовой информации и общественными: Учебное пособие / Под общ. ред. В.П. Сальникова. – СПб.: ЦОКП МВД России, 2001. – 176 с.
172. Томин В.Т. Правовое информирование как метод оптимизации взаимодействий ОВД с населением // Средства массовой информации и органы внутренних дел. – Горький: ГВШ МВД СССР, 1980. – С. 5-17.
173. Кравчук О.О. Напрямки діяльності підрозділів правоохоронних органів по взаємовідносинах із засобами масової інформації. – 2005. - №1. – С. 70-74.

- 174.Павленко Ю.О. Інформаційна довідка щодо реалізації закону України “Про попередження насильства в сім’ї” // Безпека життєдіяльності. – 2006. - № 12. – с. 2-5.
- 175.Варданян А.В. Некоторые проблемы раскрытия тяжких преступлений против личности в семейно-бытовой сфере // Российский следователь. – 2004. - № 11. – С. 36-39.
- 176.Ковальова О.В. Основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім’ї // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип.38. – С. 206-215.
- 177.Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми. – Київ, Юрисконсульт, 2005. – 452 с.
- 178.Левченко К.Б. Тілесні покарання дітей: ефективний засіб виховання чи порушення прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umdppl.info/index.php?id=1225559536>.
- 179.Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. — К., 2003. – 532 с.
- 180.Денисенко О.А. Информационное обеспечение деятельности участковых инспекторов милиции в сфере профилактики правонарушений // Совершенствование деятельности участкового инспектора милиции в современных условиях: Межвуз. сб. науч. тр. – Тюмень: Тюменская высш. шк., 1991. – 135 с.
- 181.Зайцева Т.Г., Пономаренко Г.О. Технологічні аспекти формування позитивного іміджу міліції України. Науково-методичний посібник. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2005. – 72 с.
- 182.Ряшко О.В. Культура спілкування працівника міліції з населенням – важливий чинник формування іміджу правоохоронця України // Проблеми формування іміджу дільничних інспекторів міліції в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 квіт. 2004 р., Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: ПЮІ МВС України, 2004. – 142 с.
- 183.Дмитренко М.І. Дії дільничних інспекторів міліції в екстремальних ситуаціях: Метод. рекомендації. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 20 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

для опитування дільничних інспекторів міліції

1. Вкажіть Вашу стать.

а) чоловік; б) жінка.

2. Вкажіть Ваш вік. _____

3. Вкажіть Вашу освіту.

а) загальна середня; б) середня спеціальна юридична; в) середня спеціальна неюридична; г) вища юридична; д) вища неюридична; є) незакінчена вища.

4. Скільки років Ви працюєте:

а) в органах внутрішніх справ _____ б) на займаній посаді _____

5. З яких джерел Ви отримуєте інформацію про зміни чинного законодавства?

а) офіційні видання; б) телебачення та радіо; в) інтернет; г) заняття зі службової підготовки; д) від колег; є) свій варіант _____

6. Як Ви вважаєте, чи є насильство в сім'ї поширеним явищем?

а) так, по всьому світі; б) так, особливо в пострадянських країнах; в) ні.

7. Чи вважаєте Ви проблему насильства в сім'ї актуальною та такою, що потребує глибокого аналізу?

а) так; б) ні; в) так, але є більш актуальні проблеми, наприклад _____

8. Чи траплялись випадки насильства в Вашій сім'ї?

а) так, трапляються доволі часто; б) поодинокі випадки трапляються; в) раніше траплялись, останнім часом ні; г) ні, ніколи.

9. На Ваш погляд, чому члени сім'ї приховують насильство у своїх сім'ях?

а) вони не знають до кого звернутись за допомогою;

б) вони побоюються звернутись до когось із-за наслідків;

в) свій варіант _____

10. Що, на Ваш погляд, утримує в сім'ї особу, яка зазнає насильства від інших членів сім'ї?

а) суспільна думка та побоювання розголосу; б) матеріальна залежність;

в) квартира; г) дитина;

д) звичка, побоювання самотності; є) свій варіант _____

11. Чи залежить, на Вашу думку, наявність насильства в сім'ї від матеріального стану?

а) чим більший добробут, тим більша імовірність насильства;

б) чим більший добробут, тим менша імовірність насильства;

в) не залежить.

12. Що, на Вашу думку, є причиною вчинення насильства в сім'ї?

а) матеріальна нестабільність; б) застосування насильства з метою виховання;

в) нездоровий спосіб життя; г) свій варіант _____

13. Хто найчастіше, на Ваш погляд, стає жертвою насильства в сім'ї?

а) жінки; б) чоловіки; в) діти; г) батьки похилого віку;

д) інші родичі.

14. Який вид насильства в сім'ї, на Вашу думку, є найбільш поширеним?

а) фізичне насильство; б) психологічне насильство;

в) економічне насильство; г) сексуальне насильство.

15. На Ваш погляд, чи можливим є фізичне покарання дитини батьками?

а) так, звісно; б) ні, ні в якому разі;

в) в деяких випадках воно необхідне.

16. Як Ви вважаєте, чому батьки застосовують насильство до своїх дітей?

а) вважають, що це кращий метод виховання;

б) коли в батьків поганий настрій, вони намагаються відвести злість;

в) не знають інших методів виховання;

г) свій варіант _____

17. Чи ознайомлені Ви з основними нормативно-правовими актами, що регулюють попередження насильства в сім'ї в Україні, і чи керуєтесь ними в службовій діяльності?

а) так, ознайомлений і керуюсь; б) ознайомлений, але не керуюсь;

в) не ознайомлений.

18. *Хто, на Ваш погляд, повинен стати основною ланкою у попередженні та протидії насильству в сім'ї?*

- а) органи внутрішніх справ;
- б) органи та служби міністерства соціальної політики;
- в) громадські організації; г) суд; д) свій варіант ____

19. *Як Ви вважаєте, чи повинні притягуватися до адміністративної відповідальності члени сім'ї, які застосовують сексуальне насильство, ознаки якого не підпадають під кримінальну відповідальність?*

- а) так; б) ні; в) свій варіант _____

20. *Що, на Вашу думку, необхідно робити, щоб припинити насильство в сім'ї?*

- а) піти від особи, що вчиняє насильство в сім'ї;
- б) впливати на особу, що вчиняє насильство в сім'ї через суд та правоохоронні органи;
- в) немає виходу; г) свій варіант _____

21. *Чи володієте Ви, на Ваш погляд, достатніми педагогічними, психологічними та юридичними знаннями, вміннями і навичками для роботи з неблагополучними сім'ями?*

- а) так; б) ні; в) окремі відомості.

22. *Чи володієте Ви достатньою інформацією про усі можливі засоби допомоги жертвам насильства в сім'ї?*

- а) так; б) ні; в) вважаю, що так, але не впевнений.

23. *Чи вважаєте Ви, що насильство в сім'ї дорівнює тяжким злочинам і, відповідно, потребує негайного реагування правоохоронних органів?*

- а) так; б) ні; в) інколи, в залежності від виду насильства.

24. *На Вашу думку, у скількох відсотках випадків насильство в сім'ї стає відомим органам внутрішніх справ?*

- а) менше 5%; б) 10%; в) 20%; г) 30%; д) 40%; є) 50% і більше;

25. *Чи співпрацюєте Ви з іншими органами та громадськими організаціями, що займаються попередженням насильства в сім'ї?*

- а) так; б) тільки з іншими підрозділами правоохоронних органів;
- в) тільки з громадськими організаціями; г) ні; д) інколи.

26. *Чи працюють представники громадських організацій, які займаються попередженням та протидією насильства в сім'ї в Вашому*

районі? Якщо так, то яких саме громадських організацій (написати назви).

а) ні; б) так _____

27. Чи достатньою, на Ваш погляд, є діюча нормативно-правова база для ефективного попередження та протидії насильству в сім'ї?

а) достатня; б) недостатня;
в) потребує вдосконалення; г) свій варіант чи пропозиції _____

28. Чи вважаєте Ви за необхідне створення коментарю до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»?

а) так; б) ні.

29. На Вашу думку, чи повинно відноситись до категорії «сім'я» колишнє подружжя при застосуванні терміну насильство в сім'ї.

а) так; б) так, тільки якщо вони продовжують проживати разом в одному приміщенні;

в) ні; г) свій варіант _____

30. На Вашу думку, чи повинні відноситись до категорії «сім'я» особи старше 18 років та їх батьки при застосуванні терміну насильство в сім'ї.

а) так; б) так, тільки якщо вони продовжують проживати разом в одному приміщенні;

в) ні; г) свій варіант _____

31. На Ваш погляд, чи повинні підпадати під охорону ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» відносини між особами, які зустрічаються?

а) так; б) так, тільки якщо вони зустрічаються протягом певного терміну, наприклад 1 рік;

в) так, тільки якщо вони проживають разом; г) ні;

д) свій варіант _____

32. Чи є, на Ваш погляд, ефективною стаття 173² КУпАП «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису чи не проходження корекційної програми»?

а) так; б) ні.

33. Яка особа, на Вашу думку, повинна безпосередньо виносити захисний припис про невиконання насильства в сім'ї?

а) дільничний інспектор міліції; б) виключно суд; в) прокурор.

34. Чи вважаєте Ви за доцільне виключити штраф та виправні роботи із санкції ст.173² КУпАП, оскільки вони завдають шкоди не лише особі, яка вчиняє насильство в сім'ї, а й жертві?

а) необхідно виключити; б) немає необхідності виключати;

в) свій варіант _____

35. Чи знаєте Ви про існування корекційних програм для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, та чи спрямовуєте останніх на їх проходження?

а) так; б) ні; в) свій варіант _____

36. Чи вважаєте Ви за доцільне введення в службу дільничних інспекторів міліції посади інспектора з організації роботи по попередженню насильства в сім'ї?

а) так; б) ні; в) свій варіант чи пропозиція _____

37. Які зміни, на Вашу думку, необхідно внести до кримінального, адміністративного та цивільного законодавства щодо покарання за вчинення насильства в сім'ї? _____

38. Як, на Ваш погляд, можна домогтися зниження рівня насильства в сім'ї? Які повноваження повинні отримати дільничні інспектори міліції для ефективного попередження та протидії насильству в сім'ї? _____

Дякуємо за щирі відповіді! Бажаємо Вам, щоб у Ваших сім'ях ніколи не було місця насильству!

АНКЕТА

для опитування осіб, що відбувають покарання в установах ДПіТС
України

*Це опитування є анонімним та проводиться з метою наукового
дослідження причин, умов та наслідків насильства в сім'ї*

1. *Вкажіть Ваш вік.*
2. *Вкажіть Вашу освіту.*
3. *Вкажіть Вашу стать.*
4. *Чи підвергались Ви насильству у сім'ї в дитинстві?*
А) так Б) ні.
5. *Від кого із членів родини Ви зазнавали насильство?*
А) мати Б) мачуха В) батько
Г) вітчим Д) сестра/брат Е) дідусь/бабуся
Є) інші особи Г) не зазнавав ні від кого.
6. *Яка форма насильства застосовувалась до Вас у Вашій сім'ї в дитинстві?*
А) не зазнавав насильства в дитинстві Б) психологічне насильство
В) фізичне насильство Г) економічне насильство
Д) сексуальне насильство.
7. *Чи вчиняли Ваші батьки насильство відносно один одного? Якщо так, хто відносно кого і в якій формі?*
А) так Б) ні В) інше _____
А) батько відносно матері Б) мати щодо батька В) один щодо одного Г) інше
А) фізичне Б) психологічне В) економічне
Г) сексуальне Д) інше
8. *Чи застосовували Ви насильство до Ваших батьків, коли були дитиною?*
А) так Б) ні В) інше _____
9. *Чи застосовували Ви насильство до Ваших батьків, коли стали дорослим?*
А) так Б) ні В) інше _____

10. Чи вважаєте Ви, що поміж іншим у зв'язку з тим, що батьки застосовували до дітей насильство, Вони у дорослому віці потрапляють у установи виконання покарань?

А) так

Б) ні

В) ніколи не замислювався над цим Г) інше _____

11. Чи відчували Ви злість після насильства з боку Ваших батьків, і чи спрямовували Ви її на інших осіб (братів/сестер, друзів, тварин та ін.)?

А) відчував, спрямовував на інших: братів/сестер, друзів, тварин

Б) відчував, не спрямовував ні на кого В) відчував, спрямовував на батьків назад

Г) не відчував агресії Д) інше _____

12. Чи вважаєте Ви, що батьки мають право застосовувати фізичні покарання з метою виховання дитини?

А) так Б) ні В) в залежності від провини дитини Г) інше _____

13. Якщо би Ви знали про існування гарячої лінії для жертв насильства в сім'ї, чи скористались би Ви цією можливістю для припинення насильства у власній сім'ї?

А) так Б) ні В) інше _____

14. Чи вчиняли Ви насильство до власної дружини/чоловіка/співмешканця?

А) не маю дружину/чоловіка Б) так В) ні Г) інше _____

15. Яку форму насильства Ви застосовували до дружини/чоловіка/співмешканця?

А) психологічне

Б) фізичне В) економічне

Г) сексуальне

Д) не застосовую насильство взагалі.

16. Чи застосовували Ви насильство до власних дітей?

А) так Б) ні В) інше _____

17. Яку форму насильства Ви застосовували до дітей?

А) психологічне Б) фізичне В) економічне Г) сексуальне

Д) не застосовую насильство взагалі.

18. Чому Ви застосовували насильство до власних дітей?

А) не вистачає знань, навичок та вмінь виховання дітей

Б) звичний метод виховання В) мене самого так виховували.

Г) я не застосовую насильство до власних дітей.

19. Чи застосовували Ви насильство до батьків?

А) так Б) ні В) інше _____

20. Яку форму насильства Ви застосовували до батьків?

А) психологічне Б) фізичне В) економічне Г) сексуальне

Д) не застосовую до батьків насильство взагалі.

21. Чи знали Ви про існування ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» до сьогоднішнього заняття?

А) так Б) ні В) інше _____

22. За яке правопорушення Ви відбуваєте покарання (вказіть статтю кодексу)?

23. Чи змінилось Ваше ставлення до насильства в сім'ї після прослуханої лекції?

А) так Б) ні В) інше _____

24. Чи вважаєте Ви за необхідне проводити заняття з питань протидії насильства в сім'ї на підприємствах, установах, організаціях, особливо в галузі освіти?

А) так Б) ні В) інше _____

Дякуємо Вам за співпрацю!

АНКЕТА

для опитування співробітників ДПтС України

Це опитування є анонімним та проводиться з метою наукового дослідження причин, умов та наслідків насильства в сім'ї.

1. Вкажіть Ваш вік. _____
2. Вкажіть Вашу освіту. _____
3. Вкажіть Вашу стать.
А) чоловік Б) жінка.
4. Чи підвергались Ви насильству у сім'ї в дитинстві?
А) так Б) ні.
5. Від кого із членів родини Ви зазнавали насильство?
А) мати Б) мачуха В) батько
Г) вітчим Д) сестра/брат Е) дідусь/бабуся
Є) інші особи Г) не зазнавав ні від кого.
6. Яка форма насильства застосовувалась до Вас у Вашій сім'ї в дитинстві?
А) не зазнавав насильства в дитинстві Б) психологічне насильство
В) фізичне насильство Г) економічне насильство
Д) сексуальне насильство.
7. Чи вчиняли Ваші батьки насильство відносно один одного? Якщо так, хто відносно кого і в якій формі?
А) так Б) ні В) інше _____
А) батько відносно матері Б) мати щодо батька В) один щодо одного
Г) інше
А) фізичне Б) психологічне В) економічне
Г) сексуальне Д) інше
8. Чи застосовували Ви насильство до Ваших батьків, коли були дитиною?
А) так Б) ні В) інше _____
9. Чи застосовували Ви насильство до Ваших батьків, коли стали дорослим?
А) так Б) ні В) інше _____

10. Чи вважаєте Ви, що поміж іншим у зв'язку з тим, що батьки застосовували до дітей насильство, Вони у дорослому віці потрапляють у установи виконання покарань?

А) так Б) ні

В) ніколи не замислювався над цим Г) інше _____

11. Чи відчували Ви злість після насильства з боку Ваших батьків, і чи спрямовували Ви її на інших осіб (братів/сестер, друзів, тварин та ін.)?

А) відчував, спрямовував на інших: братів/сестер, друзів, тварин

Б) відчував, не спрямовував ні на кого В) відчував, спрямовував на батьків назад

Г) не відчував агресії Д) інше _____

12. Чи вважаєте Ви, що батьки мають право застосовувати фізичні покарання з метою виховання дитини?

А) так Б) ні В) в залежності від провини дитини

Г) інше _____

13. Якщо би Ви знали про існування гарячої лінії для жертв насильства в сім'ї, чи скористались би Ви цією можливістю для припинення насильства у власній сім'ї?

А) так Б) ні В) інше _____

14. Чи вчиняли Ви насильство до власної дружини/чоловіка/співмешканця?

А) не маю дружину/чоловіка Б) так В) ні Г) інше _____

15. Яку форму насильства Ви застосовували до дружини/чоловіка/співмешканця?

А) психологічне Б) фізичне В) економічне

Г) сексуальне Д) не застосовую насильство взагалі.

16. Чи застосовували Ви насильство до власних дітей?

А) так Б) ні В) інше _____

17. Яку форму насильства Ви застосовували до дітей?

А) психологічне Б) фізичне В) економічне Г) сексуальне

Д) не застосовую насильство взагалі.

18. Чому Ви застосовували насильство до власних дітей?

А) не вистачає знань, навичок та вмінь виховання дітей

Б) звичний метод виховання В) мене самого так виховували.

Г) я не застосовую насильство до власних дітей.

19. Чи застосовували Ви насильство до батьків?
А) так Б) ні В) інше _____
20. Яку форму насильства Ви застосовували до батьків?
А) психологічне Б) фізичне В) економічне Г) сексуальне
Д) не застосовую до батьків насильство взагалі.
21. Чи знали Ви про існування ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» до сьогоднішнього заняття?
А) так Б) ні В) інше _____
22. Чи змінилось Ваше ставлення до насильства в сім'ї після прослуханої лекції?
А) так Б) ні В) інше _____
23. Чи вважаєте Ви за доцільне проведення занять з питань протидії насильства в сім'ї на підприємствах, установах, організаціях, особливо в галузі освіти?
А) так Б) ні В) інше _____
- Дякуємо Вам за співпрацю!*

Додаток Г
Результати анкетування

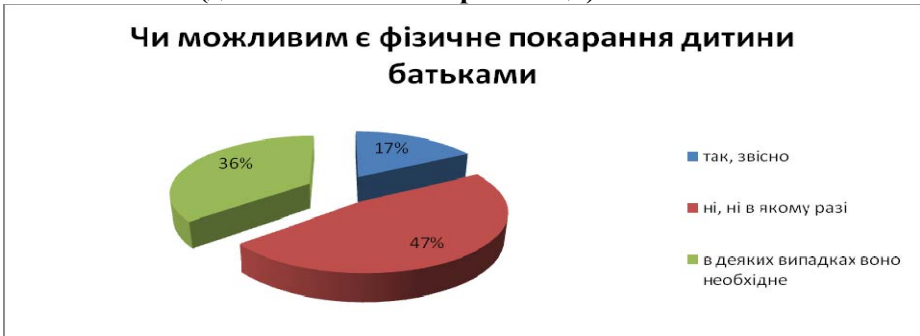
Малюнок 1 (особи, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі)

Малюнок 2 (співробітники Державної пенітенціарної служби України)

Малюнок 3 (дільничні інспектори міліції)

Наукове видання

Волощук Анатолій Миколайович
Ярмакі Христофор Петрович
Ковальова Олена Володимирівна

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖБИ
ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ МІЛІЦІЇ
ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ
НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Монографія

Підписано до друку 05.08.2013. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 12,21.

Наклад 300 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.
тел. 0487024884; 0949547884 email – ndrvt1@gmail.com